

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

БРЕСНЯНЦЬ-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Вдає

Українська Видавнича Спілка
A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

*Published monthly by
Ukrainian Publishers*
ISSN: 0042-9422

No. 6 (555), June, 1994, Vol. XLVII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Члени Редакційної Колегії:

*g-р А. Бегрій, проф. g-р Г. Васькович, проф. g-р С. Галамай,
ред. П. Дужий, ред. С. Караванський, ред. С. Квіт, п-ні мгр. О. Керзюк,
мгр. О. Коваль, проф. g-р В. Косик, проф. g-р О. Кушета, інж. В. Олеськів,
g-р Б. Стебельський, проф. g-р П. Цимбалістий, ред. М. Шатилов.*

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF

Тел.: 071 607 6266
Факс: 071 607 6737

*Матеріяли, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди
відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і виправляти мову.*

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1994 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 б. фр.	1200 б. фр.	250 б. фр.
Вел. Британія	ф. 30.00	ф. 16.00	ф. 3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н. м.	65 н. м.	12.50 н. м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських долярів.

*Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на
адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.*

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 6 (555)

ЧЕРВЕНЬ, 1994

Річник XLVII

Зміст VI-ої книжки

До питання державного будівництва

Олег Романчук: МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ (До 120-річчя від дня народження) ..643	
Володимир Болюбаш: ВІЧ-НА-ВІЧ З УКРАЇНОЮ	650
Анатолій Бедрій: 200 НАЙБІЛЬШИХ ПЕРЕМОЖНИХ БИТВ І БОІВ УПА	658
Igor Kіchak: УКРАЇНА — НЕ ОКРАЇНА	665
О. В. Сухомлинська: ІСТОРИЧНО-ПЕДАГОГІЧНІ І КУЛЬТУРНІ ПРИНЦИПИ ПАТРІОТИЗМУ НАРОДУ УКРАЇНИ	667
Володимир Мазур: ВІДКРИТТЯ VI ЗІЗДУ СУВФ	672
Микола Шатилів: З ВИСОТИ СІДЛА	675
Наталка Прудка: ДО ВАЖЛИВИХ ПИТАНЬ І ПОДІЙ В УКРАЇНІ	685

Літературна творчість

Микола Верес: ДОВЕРШЕННЯ	700
Богдан Бора: НА СЛІДАХ ГЕРОСТРАТА	701
Богдан Бора: ІМ МАЛО	702
Валентин Негода: КОЗАЦЬКИЙ НАРОДЕ СЛАВНИЙ	703
Іван Гнатюк: ТРАГІЧНЕ ПОКОЛІННЯ	703
Яр Славутич: 1933 (Спогади)	705
Микола Вороний: ЄВШАН-ЗІЛЛЯ	707

Федір Погребенник: НАД АЛЬБОМАМИ ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА	712
Клавдія Лукаш: СПОГАДИ БУВШОЇ СТУДЕНТКИ ПРО 1933 РІК	717

Наука, досліді

Володимир Жила: НАША КУЛЬТУРА В СУЧАСНІЙ ДІЙСНОСТІ	725
Богдан Стебельський: ШЕВЧЕНКОВІ НАЗВИ НАРОДІВ	734
Петро Лаврів: КОЛОНІЗАЦІЯ КОЗАЦЬКИХ І СУМІЖНИХ СТЕПІВ	745
Теодор Мацьків: ІВАН МАЗЕПА: ЛЕГЕНДА І ПРАВДА	751

Щира бесіда

Святослав Караванський: КРИМ: ДЕ ВЗЯТИ КОШТИ — 756, ЗНАЙМО СВОЇХ НЕНАВИСНИКІВ — 757, НА БАТЕРІЇ СМІХУ — 758	
---	--

Огляди, рецензії

Володимир Жила: «ЗНАЙТИ В ДУШІ БАЛЬЗАМ НА БОЛІ»	760
Святослав Шумський: «НАСТАВ ДЕНЬ ПОДВИГІВ, НОВА ДЕРЖАВО!»	763
Анатолій Бедрій: ПІДРУЧНИК КАНДИДАТАМ У ПОЛІТИКУ	766

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

Петро Андрусів: КИЇВСЬКА ПРИСТАНЬ, ПОДІЛ.

Наша репродукція — це фрагмент великого образу, що прикрашає вітальню УФК в Нью Йорку, США.

До питань державного будівництва

Олег РОМАНЧУК

МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ

(До 120-річчя від дня народження і 70-річчя від дня смерти основоположника і першого ідеолога українського націоналізму)

Головна причина нещастя нашої нації — брак націоналізму серед широкого загалу. Націоналізм — це велетенська і непоборна сила. Під її могутим натиском ламаються, здається, непереможні кайдани, розпадаються великі імперії і з'являються до історичного життя нові народи, що до того часу були під чужинецькими гнобителями. Націоналізм єднає, координує сили, веде до боротьби, запалює фанатизмом поневолену націю в її боротьбі за самостійність.

Микола Міхновський

І донині про цю людину в Україні відомо лише неширокому загалові. В жодній енциклопедії, виданій за часів комуністичного тоталітаризму, не знайдете бодай згадки про цю незвичайну постать в історії української політичної думки. Причини такого замовчування — зрозумілі. Микола Міхновський був першим, хто на межі XIX–XX століть чітко сформулював кінцеву мету української національної боротьби: **«Одна, єдина, вільна, самостійна Україна від гір карпатських аж по кавказькі»**.

Народився Міхновський на Полтавщині, у Прилуцькому повіті, в родині священика. Після закінчення гімназії навчався на юридичному факультеті Київського університету. Вже в ці роки, як свідчить його близький товариш, згодом відомий український політичний діяч Сергій Шемет, Міхновський «хотів поглибити українську ідею, з літературної зробити її політичною й од наукових студій перейти до реальної політичної акції».

Першою зав'яззю українського самостійництва стало засноване ним разом із п'ятьма друзями — своїм братом, І. Липою, Є. Черняхівським, Б. Грінченком, М. Вороним — «Братство Тарасівців». Світоглядові концепції цього Братства звучали для того часу більше, ніж радикально: «Своя Самостійна Українська Держава. Без своєї національної держави ніяка нація не може жити й розвиватися. Настав час почати боротьбу за оцю свою національну державність. Не досить культурної праці старших поколінь. Треба перейти до праці

активної політичної... Ціль наша — визволення цілої нації з московської неволі, створення Самостійної Української Держави... Наше покоління мусить створити свою українську національну ідеологію для боротьби за визволення нації і для створення держави. **Отже, ні проєкти московських лібералів, ні соціалістичні програми московських революційних партій не можуть бути нами прийняті як наші проєкти, як наші програми.**

Після закінчення університетських студій «Братство Тарасівців» організаційно розв'язалося, але всі його учасники й далі активно пропагують українську національну ідею. Переїхавши з Києва до Харкова, Міхновський засновує там приватну адвокатську канцелярію і водночас завзято пробуджує національну свідомість українців Полтавщини.

11 лютого 1900 року ініціативний гурт студентів засновує Револуційну Українську Партію (РУП). Біля її колиски бачимо й Миколу Міхновського. Саме він пише програмну статтю для РУП. Це була перша його публікація (видана брошура, до речі, у Львові), як бачимо далі, актуальність її не втрачена й донині. Міхновський висловлює думку, що кінець ХХ століття є добою визволення націй, а державна незалежність — національний ідеал у сфері міжнаціональних відносин. Автор пише: «...через увесь час свого історичного існування нація наша з найбільшим зусиллям пильнує вилитись у форму держави самостійної і незалежної. Коли навіть поминути удільні часи, де окремі галузі нашої нації складали окремі держави, то перед нами виникає Литовсько-Руське Князівство, де геній нашого народу був культурним фактором, а найголовніше Галицько-Руське Королівство — спроб злучити до купи всі галузі, всі гілки нашого народу в одній суцільній державі, спроб, повторених далеко пізніше Богданом Хмельницьким і ще раз — Іваном Мазепою».

Сконстатувавши трагічний факт бездержавности України, Міхновський резюмує: «Над нами висить чорний стяг, а на ньому написано: смерть політична, смерть національна, смерть культурна для української нації!...»

Міхновський не обурюється закидам, що український народ, мовляв, некультурний, безсилий та інертний, а навпаки, розцінює цей закид як «найліпший, наймогутніший, найінтенсивніший аргумент і підставу того, щоб політичне визволення нашої нації поставити своїм ідеалом!»

Микола Міхновський дуже критично, якщо не шорстко, оцінював роллю української інтелігенції:

«В історії української нації інтелігенція її раз у раз грала ганебну й соромицьку роллю. Зраджувала, ворожила, інтригувала, але ніколи не служила своєму народові».

1905 року Міхновський видає брошуру «Справа української інтелігенції в програмі Української Народної Партії» (річ у тім, що невдоволений соціалістичною ідеологією РУП, Міхновський разом із Шеметом та радикальними націоналістами й націонал-демократами заснують нову партію), яка зачіпає доленосні проблеми української нації. Як побачимо далі (хай читач вибачить надмір цитувань), багато думок і спостережень політика залишилися актуальними й донині.

«Коли б наслідком конституційного устрою було збудження самосвідомости поневолених націй Росії і через це піднесення їх політичної сили, то яка рація московської нації (під цим словом треба розуміти свідомий і активний її елемент) добиватися конституції? Адже московська нація добре розуміє ті вигоди, які вона має через своє панування. Чи, може, московська інтелігенція помиляється і йде в напрямі шкідливим інтересам своєї нації, через брак дійсного розуміння фактів життя?

А, може, москалі дійсно кинули шлях розбишацтва і грабіжництва чужих країв — свою історичну місію, і звертають на шлях альтруїзму?

Та до сих часів історія не знає ні одного прикладу, ні одного факту неогоїстичного національного вчинку, і політична економія і соціологія поклали на підставі цього непохитну тезу: тільки національні інтереси кермують людністю.

І московська інтелігенція добре розуміє свої інтереси й інтереси своєї нації і пильнує їх більше й ліпше, ніж то уявляє собі простакуватий українець-інтелігент. (...)

Коли московська демократія завоює собі державну власть в Росії — тоді вона скине машкару «братерства і любови до всіх народів», машкару, якою вона купує досі симпатії поневолених націй Росії... (...)

Всеросійський парламента буде силою, але не за, а проти українців. І українському народові зовсім не цікаво і не інтересно перемінити форму неволі, а йому інтересно позбутися неволі. І будуччина буде повна кривавих подій між московською і українською нацією, інтереси яких рішуче протилежні і ніколи не будуть погоджені і не можуть бути погоджені. (...)

Українська інтелігенція приносить щороку великі і криваві жертви московському „Молоху“: вона єднається з московською інтелігенцією і приймає політичні ідеали і завдання останньої, бо не має власних окремих політичних ідеалів, витворених на ґрунті інтересів і бажань української нації; українська інтелігенція бере участь у всіх революційних течіях московського суспільства, починаючи від російських студентських розрухів до діяльності в московських революційних організаціях. Це свідчить про велике духове рабство, про велику безпринципність і бездіяльність української інтелігенції. (...)

Усі лиха, що їх до сього часу терпить український нарід від того, що він до останніх часів не поглядав на свою справу національно, а тільки соціально; він не мав ідеалу самостійної України. І так уся довголітня боротьба українського народу проти Польщі і вкінці його самовизначення, уся ця маса витраченої енергії, маса пролитої крові пішла нанівець і головню черз недостачу національного ідеалу Самостійної України серед широкого загалу тодішнього українського суспільства. Тоді не розуміли головної умови національного життя, що треба бути державно незалежною нацією, треба не бути рабом, треба бути паном себе і своєї долі, щоб лаштуватися на своїй території по своїй уподобі. (...)

Великий інтерес московської нації лежить в самій некультурності українського народу. Розуміючи добре свої інтереси на Україні, московська нація пильно стежить за всіма проявами в житті української суспільности, вишукуючи й гальмуючи прояви, ворожі її інтересам.

Московська нація, надто її провідні шари, звикли дивитися на Україну як на певне джерело їх добробуту і уступлять тільки силі, а не чому іншому».

Майже сто літ минуло, відколи вперше були висловлені ці думки, але й сьогодні, в час розбудови незалежної Української Держави, вони не втратили свого значення. Ми донині не позбулися тих огривів, тих недоліків, на які слушно вказував Міхновський. Його політична, державницька інтуїція і сьогодні вражає. Одначе і зараз, і тоді, на початку століття, державотворчі принципи побудови незалежної України, чітко й однозначно сформульовані Миколою Міхновським, серед значного числа українців сприймалися й сприймаються немов би якась ересь. І це не зважаючи на те, що після першого оприлюднення цих думок у 1905 році весь наступний хід історії розвивався саме так, як і передбачав цей непересічний український політик...

Політична біографія Міхновського на відтинку між революцією 1905 року і початком Першої світової війни розвивалась у кількох площинах: видання українських часописів («Хлібороб», «Запоріжжя», «Слобожанщина», «Сніп»); як адвокат бере участь у судових процесах, захищаючи селян, що палили поміщицькі маєтки; і, звичайно, повсюдно й повсякчас пропагує українську національно-самостійницьку ідею. Зокрема, зосереджує свою агітаційну роботу на Слобожанщині, у Донецькому басейні, де наворачтає до українства чимало зросійщених «малоросів».

Під час війни Міхновський перебуває в північній армії, а напередодні лютневої революції 1917 року в чині поручника як юрист відбуває у розпорядження Київського Військового Суду.

У цей період його роля як організатора українського військового руху без перебільшення є видатною і вимагає окремого дослідження. Та надамо слово Сергієві Шемету — учасникові й свідкові тих вікопомних подій, людині, що добре знала Миколу Міхновського, була його близьким другом (спогади ці датовані 1925 р.):

«Міхновський прикладає всіх зусиль, щоби революційний порив української солдатської маси і довір'я офіцерства до українського руху для української державности використати. Він розуміє, що революція повернулася в повну катастрофу для російської держави і що перед вождями українського народу стають вже завдання державно-організаційного, а не тільки бунтарсько-революційного характеру. Організувати свою українську регулярну армію, проголошення вслід за тим самостійности Української Держави, зробити сепаратний мир із Центральними державами — ось була програма Міхновського вже в першій добі революції. Для наших недержавників-соціалістів і такої ж недержавницької націоналістичної інтелігенції ця програма здавалася чимось абсурдним, як абсурдною і досі єсть для них українська державницька ідеологія. У той час, як Міхновський з купкою молоденьких прапорщиків веде тисячні товпи українського жовнірства проти „Кієвскаго Совѣта Рабочихъ и Солдатскихъ Депутатовъ“, який тоді репрезентував на Україні державну всеросійську владу, Винниченко організує на Дніпрі прогульки з лідерами всеросійських соціалістичних партій, щоби

спільний всеросійський соціалістично-демократичний фронт зміцнити і вірність української демократії цьому всеросійському фронту доказати. (...)

Але справжньою нашою національною трагедією було те, що діячі Центральної Ради, в руках яких під ту пору опинився провід нацією, зовсім не хотіли відродження української військової сили, боялися і всіма своїми силами цьому відродженню противилися. Це було наслідком і доказом того, що цілий український національний рух, Центральною Радою репрезентований, був рухом недержавним. У колах Центральної Ради панували такі думки, що Міхновський має партійні „реакційні замисли“, що взагалі регулярні армії непотрібні, бо революція проголосила принцип „самоозначення нації“, що на крайній випадок сам народ збиратиметься в „народню міліцію“, яка боронитиме край і т. д....»

І чим більше офіцерства приставало до українського руху у військах, тим більше зростало недовір'я до Міхновського з боку Центральної Ради. Тільки й було чути: «І на якого лиха цей Міхновський організує військо! Він до того доорганізується, що якогось генерала над нами поставить. Ми вже з французької революції знаємо, до чого цей мілітаризм в часах революції доводить. Ми до цього не допустимо».

Саме в такій атмосфері антидержавности доводиться Міхновському вести розбудову українського війська. Ось, приміром, як згадує про хід роботи Другого Всеукраїнського Військового З'їзду майбутній генерал-хорунжий УНР Юрко Осипович Тютюнник:

«А Винниченко нервово, з притиском продовжує:

— Поміж вами, товариші депутати, багато офіцерів... Нам треба солдатів. Офіцерів не можна показувати на село, бо там їх не будуть слухати; офіцер — член Ц. Ради — одним своїм виглядом буде шкодити авторитетові найвищої демократичної інституції. Дивуюся, як то вибрано стільки офіцерів членами Ради...»

Ще один вельми промовистий епізод зі спогадів Юрка Тютюнника, який засвідчує, що Другий Універсал («волимо під царя московського!») змусила Центральну Раду прийняти російська демократія, до якої завжди з підозрою ставився Микола Міхновський:

«Вже по виробленні тексту угоди (Другого Універсалу, — О. Р.) В. Винниченко подав його на затвердження Центральній Раді. Проєкт викликав опозицію. Почалася критика. Можна було сподіватися, що текст не буде ухвалений Радою. Критика цього проєкту вивела з рівноваги В. Винниченка. Він бігав коло трибуни, хапався руками за голову, махав ними в повітрі, лопочучи листами паперу, на яких був написаний проєкт. Я ніколи не бачив В. Винниченка таким лютим. Перебиваючи промовців, він викукував:

— Товариші! Церетелі... Церетелі виїде з Києва! Тоді все загине... Він приятель наш! Рішаймо швидше, бо все загине!...

І більшість Центральної Ради погодилася, що російський міністер Церетелі є приятелем України, що краще порізнитися зі своїм народом, аніж з російською „демократією“ — текст угоди затверджено, російські міністри почували себе переможцями. І мали рацію. Вони з мужністю виконали обов'язок перед Росією».

Не зважаючи на всі зусилля ворогів України не допустити створення українського війська, на відверту протидію значної частини Центральної Ради в цьому питанні (В. Винниченко у «Робітничій газеті», наприклад, писав, що «не своїй армії нам, соціал-демократам і всім щирим демократам, треба, а знищення всяких постійних армій»), Микола Міхновський вже 23 березня 1917 року ініціює скликання в Києві Військового З'їзду, на який з'їхалося понад 1000 солдатів і старшин. Через тиждень, 29 березня, Міхновський став ініціатором і засновником Українського Військового Клубу імені Гетьмана Павла Полуботка. Від цієї першої самостійної української військової організації Міхновський увійшов до Центральної Ради на Національному Конгресі 21 квітня.

18 травня був скликаний Перший Український Військовий З'їзд, на якому 700 делегатів від 1,580.700 українських вояків (у серпні 1917 року на фронті було близько 4 мільйонів українських вояків — 27 українізованих дивізій!), обрали Український Генеральний Військовий Комітет, до членів якого ввійшли С. Петлюра, В. Винниченко і М. Міхновський.

Але й тепер Центральна Рада вперто не хотіла зрозуміти значення української мілітарної сили (соціал-демократ С. Петлюра на Першому Українському Військовому З'їзді, приміром, сказав, що «не треба... відокремлювати долі України від долі Росії»).

«Два найгарячіші і найбільш важкі місяці революційної доби проходять для Міхновського в безплідній боротьбі з соціалістично-демократичною більшістю Українського Військового Комітету, з народженою тоді в лоні цього комітету „петлюрівщиною“, — згадує Сергій Шемет.

Задуманий Міхновським плян проголошення в червні 1917 року державної самостійності України, спираючись на сили Богданівського полку (Першого українського охочого імені Гетьмана Богдана Хмельницького полку), втілити не вдалося. Запрошений зі Сибірська кадровий старшина Юрко Капкан, який мав очолити Полуботківців і який попервах згодився з пляном проголошення самостійності, після розмови з головою Військового Комітету С. Петлюрою та соціалістичною більшістю цього комітету змінив свої наміри, і таким чином задуманий Міхновським плян реалізувати не вдалося.

Згадує Юрко Тютюнник:

«Одвертий і рішучий виступ Полуботківців був першим збройним виступом проти росіян в нашій столиці; він же є першим масовим протестом проти угодівської політики українського політичного центру. Той відгук, що викликав він по Україні, вказував, що наші революційні маси не бояться ні „самочинности“, ні „безправства“. Українська кров Полуботківців, яка зачервоніла на Печерську, пролилася за ідею самостійної української держави. (...) Ми мали знаменитий матеріал для будівлі — спалахнувши революційним ентузіазмом народні маси. В нас були каменярі і часом непогانی, але не було архітекторів-творців, ми не мали провідників. Ті люди, які вважали себе провідниками, не були ними. Час, дорогий час минав, умови змінювалися не на нашу користь; дорогий матеріал

псувався. Були люди, що вже тоді прозріли нашу внутрішню трагедію. Їх було небагато. Вони не могли значно впливати на розвиток подій. Проти світлих одиниць стояла ціла темна сила нашого ката — Росії, яка охоче підтримувала угодівців».

Говорячи про небагатьох «світлих одиниць», Ю. Тютюнник, очевидно, мав на увазі і Миколу Міхновського. В наслідок угодівської політики, яку Військовий Комітет проводив стосовно Тимчасового уряду, був змарнований найсприятливіший час для сформування регулярного українського війська, що невзабарі призвело до катастрофи у державницьких змаганнях.

Після невдачі із пляном проголошення державної самостійності України, петлюрівсько-соціалістична більшість Українського Військового Комітету радо виконала наказ військового міністра Керенського і вислала Міхновського на румунський фронт, де він перебував до пізньої осені.

Большевицький переворот у Петрограді, січнева московська агресія полковника Муравійова застають Міхновського на батьківщині — спершу в Лубнях, а згодом у рідному селі на Прилуччині.

Із проголошенням Гетьманату хворого Міхновського (важкий приступ ревматизму) на автомобілі перевозять до Києва. Там хлібороби-демократи (Вячеслав Липинський і Сергій Шемет) агітують Гетьмана передати М. Міхновському міністерство внутрішніх справ. Однак П. Скоропадський не наважився цього зробити, натомість запропонував Миколі Міхновському пост особистого радника (бунчужного товариша). На це вже не погодився Міхновський... Після того, як Павло Скоропадський проголосив Акт федерації з Москвою, Міхновський пориває з гетьманським урядом і бере участь у виступі проти Гетьмана.

«До Києва вступила Директорія, — згадує С. Шемет — її нездарність правити державою виявляється швидше, ніж можна було сподіватися. Замість використати залишений Гетьманом і вже налагоджений державний апарат, почалося безумне руйнування його. Большевики, які тільки цього і ждали, почали швидко просуватися на Україну. В останню хвилину перед віддачею Харкова большевикам Міхновський виїхав до Києва. (...) Міхновський набирає групу старшин генерального штабу і з ними виїздить до Кременчука, аби допомогти полковникові Болбочану. Він не міг бути пасивним глядачем загибелі України. Приїздить до Кременчука Міхновський перед виконанням з наказу Петлюри арештом командуючого фронтом полковника Болбочана. Цей арешт остаточно дезорганізує оборону фронту».

Відомо, що навесні 1919 року отаман Григорієв запропонував Міхновському взяти участь в організації його штабу, але Микола Іванович не погодився. Деякий час він перебуває в Новоросійську. Коли там почалася евакуація денікінських військ, Міхновський робить спробу виїхати за кордон, але це йому не вдається. На початку 1924 року повертається до Києва.

За деякими даними, 3 травня 1924 року Міхновський був замордований чекістами, за іншими — покінчив життя самогубством.

За браком газетної площі ми не змогли детальніше висвітлити життєвий шлях основоположника і першого ідеолога українського

націоналізму, однак і сказане, гадаємо, складе в читачів певне уявлення про цю непересічну людину, незаслужено замовчуваного українського політика і громадського діяча, який ще на початку століття пророчо мовив: **«Часи вишиваних сорочок, свити та горілки минули і ніколи вже не вернуться»**.

На жаль, сьогодні, розбудовуючи незалежну державу (точніше кажучи, задекларувавши її), багато хто з українців чинить якраз навпаки: де треба і не треба демонструє хуторянство й етнографізм, замість напруженої і повсякденної роботи на благо модерної суверенної країни, яка на рівних могла б увійти у ХХІ століття, в цивілізоване коло вільних народів світу.

«Хамство і глупота ще ніколи і ніде ні одної держави не збудували. Не збудується ними і Держава Українська, навіть якщо ці прикмети охрестили голосним іменем „українського націоналізму“».

Під цими справедливими словами Вячеслава Липинського, без усякого сумніву, міг би поставити свій підпис і Микола Міхновський.

Володимир БОЛЮБАШ

ВІЧ–НА–ВІЧ З УКРАЇНОЮ

Розпад російсько–совєтської імперії був у значній мірі зумовлений духовим вичерпанням комуністичного тоталітаризму, насильницькою русифікацією неросійських народів, цілковитою негацією людини як феноменальної неповторної унікальної істоти, створеної на подобу Бога. За совєтської дійсності гуманітарні науки, що насамперед займаються вивченням духової творчості в її різноманітності, підлягали найсуворішому переслідуванню і цензуруванню, вилучені з бібліотек уже раніше опублікованих творів. Ось чому з крахом російського більшовизму в іпостасі Совєтського Союзу на всю широчість актуальним стало питання відбудови гуманітарних наук.

З цією метою українські університети почали нав'язувати контакти з західними університетами і домовлятися з ними про співробітництво. З цією інтенцією Міністерство Освіти України почало запрошувати на викладацьку працю викладачів з західної гемісфери.

Навесні 1993 року таке запрошення автор одержав від Львівського державного університету ім. Івана Франка. На академічний осінній семестр 1993 року я зголосив такі теми:

1. Глибинна психологія,
2. Феноменологія нації і націоналізму.

Після викладу кількох лекцій з проблематики глибинної психології декан філософського факультету Андрій Пащук попросив мене взяти повний семестровий курс для студентів другого року навчання, на що я дав свою згоду. За час чотирьох місяців на цьому курсі я прочитав 45 лекцій. Виклади відбуваються тут парами, тобто читання лекцій за парадком по 45 хвилин кожня.

Глибинна психологія займається питанням динаміки несвідомого. Назва предмету натякає нам на те, що маємо до діла з психічними явищами, що їх можна віднести до категорії феноменів потаємного, небезпечного, страхітливого, але водночас чогось, що заховує в собі скарби і цінності персонального і колективного значення.

Цей курс лекцій був опрацьований під кутом духових потреб сучасного студентства в Україні. Методологічно він був спрямований на феноменологію самопізнання, самосвідомости, самостановлення повної людини. З найбільшою увагою студенти слухали лекції з індивідуальної психології А. Адлера. Антропологічна концепція цього мислителя цікава для людини тим, що вона феноменологічно змальовує динаміку психічних комплексів-почуття меншецінності й іманентне стремління до надпотужности, вищости, дорівняльности. Лекції на цю тему супроводжувались багатьма прикладами, взятими з національної політики царської і комуністичної Росії, завданням якої було вихолостити національну суб'єктивність з душі неросійських народів та захарастити свідомість тих народів комплексом російської «грандіозности», «великого російського народу», створити в них почуття національної меншецінности та нігілізму до всього рідного, національно-суб'єктивного.

Що цей аспект глибинної психології сприймався студентами найуважніше, то про це свідчить той факт, що на п'ять іспитових питань, серед яких була тема «В чому важливість Індивідуальної психології Адлера для посткомуністичного етапу», близько половини студентів написали есеї саме на цю тему.

На факультеті міжнародних відносин (майбутні службовці української дипломатичної служби) і факультеті журналістики я викладав предмет, що мав назву «Феноменологія нації і націоналізму», тобто націологія, наука про націю і націоналізм. Тут була мова про генезу й еволюцію поняття «нація» в античному світі, світі Римської імперії, семантичне переосмислення цього поняття за середньовіччя, гуманізму, ренесансу, реформації, французької революції, становлення націоналізму від першої половини XVI ст. в Англії, розвиток націоналізму на північно-американському континенті, а далі — французький, німецький і італійський націоналізми.

Тема про націю і націоналізм, як можна було сподіватися, викликала серед студентства живе і непослаблене зацікавлення. Адже ж протягом всього советського періоду питання націоналізму, з погляду великоросійських імперських міркувань, було найбільш шельмоване, деформоване, фальшоване. Я бачив на очах студентів сплеск радості і задоволення, що нарешті проблематика нації і націоналізму належить до політологічних наук, що без упереджень і пасій викладається в аудиторіях університету. Мені відомо, що в Київському університеті також започатковано навчання про націю і націоналізм. Хочу теж згадати, що я привіз з собою ряд книжок на тему націоналізму, виданих Гарвардським і Колумбійським університетами й іншими престижними англомовними видавництвами. Проректор факультету журналістики Борис Поятиник попросив мене дати серію лекцій на цю саму тему для студентів четвертого року журналістики (початково, я викладав цей предмет для студентів тре-

тього року журналістики). Він також мені сказав, що коли б цю дисципліну викладав «місцевий» викладач, то серед студентства не було б такого зіціавлення. Це інше питання — чому?

«Духова руїна», «духовий вакуум»

Читаючи українську пресу, що видається в Україні, часто-густо натрапляємо в ній на такі семантичні окреслення, як «духова руїна», «духовий вакуум», «криза вартостей». Правду кажучи, важко було «на чужині» збагнути зміст цих концептуальних конструкцій. Щойно емпірично спілкуючись із студентами, викладачами, громадськими і церковними діячами, селянами і робітниками, трудовою і творчою інтелігенцією, можна побачити і зрозуміти глибину цієї «духової кризи».

Людина живе не тільки хлібом, але також вартостями культурними, економічними, теоретичними і т. д. Советська система організованої ідеологічної індоктринації — від немовляти до остаточного призначення людини — всилювала негативні вартості, вартості колективізму, ненависти до людини, народу, нації, Бога, Церкви, національного патріотизму тощо. З крахом советського комунізму скрашувала система його вартостей. Постало могутнє психічне потрясіння спільноти, що цими вартостями жила і їх творила. Створилася «духова руїна», «духовий вакуум». Але довготривалі насаджувані навички скоро не вмирають. За своєю природою, людина належить до консервативних істот.

В Україні постала страхітлива соціальна поляризація на клясу багатих і клясу дуже бідних, при чому останніх куди більше. Ідучи по інерції большевизму, народ у загальному живе психологією патерналізму, психологією споживанства й утриманства. Загальна настанова така, що хтось згори має задовольнити потреби народу — держава, діаспора, Америка, Європа. Така психологія утриманства створює почуття лінивства, громадську пасивність, аполітичність, безвідповідальність, некомпетентність, зневагу до людини, народу, державности. З другого боку, партія при владі паразитує і наживається за рахунок пограбування народного майна.

Механізми грабування українського народу

Про економічну катастрофу говорять на наукових конференціях, б'ють на сполох в парламенті, дискутують «за круглим столом». Я був слухачем дискусії «за круглим столом», що відбулася 3 січня ц. р. год. 18–19 ввечері і яка транслювалася по Львівському радіо для ширшої громадськості. В цій debatі взяв участь Степан Злубко — професор економіки Львівського університету, Олег Кузьмін — професор економічних наук Львівської політехніки, директор одного підприємства, і ще одна людина. Один з дискусантів сказав: «Як довго злочинна Верховна Рада, як довго злочинні обласні і районні ради, як довго злочинна прокуратура на всіх рівнях, як довго митні служби, прикордонні війська, як довго червоні директори підприємств і голови колгоспів обкрадатимуть Україну, як довго міністри (Йоффе, Лобов, Склярів) вивозитимуть за кордон майно України цілими поїздами — там залишаються».

В чому причина, що Україна, яка за оцінкою Німецького банку, мала кілька років тому найкращі стартові можливості серед усіх колишніх республік СРСР, однак за всіма економічними показниками в найгіршому положенні, зайняла в реєстрі міжнародних банків останнє місце? Український карбованець, що стартував на рівні з російським рублем, сьогодні вартує чотири копійки. Україна стала посміховищем для своїх сусідів, для всієї Європи. Адже країни Східної Європи і Прибалтики мають куди менше власних енергетичних ресурсів ніж Україна, проте їхні грошові одиниці є стабільними, конвертованими.

До факторів, що спричинили економічний крах України, треба зарахувати перш усього псевдоринкові структури, що їх утворила колишня парткомуністична номенклатура сільськогосподарського, промислового, фінансового і торговельного характеру. За прем'єр-міністра В. Фоніка прийнято рішення про т. зв. «лібералізацію» цін і засновання при підприємствах комерційних структур, а згодом — комерційних банків. Ці структури стали найбільш паразитарними в пограбуванні багатства і майна українського народу. Втративши державну контролю над цими економічними структурами і не прийнявши відповідних ринкових регуляторів і законів, біля п'яти мільйонів державних злодіїв, крадунів, хапунів і хабарників розграбили і далі розграблюють економічні багатства України. За оцінками знавців цього безпрецедентного в історії України розкрадання плодів народу, воно становить більше ніж третини національного продукту України. Газета «За вільну Україну» за 4 грудня 1993 року помістила інтерв'ю Марії Базелюк з кандидатом у президенти Криму Юрієм Колесніковим (уродженець Тернопільщини). Він сказав: «Наведу офіційні дані. Росія, більша від України за територією в десять разів і за населенням втричі, нині обкрадена через вивезення власної сировини чи продукції на Захід на 14 мільярдів доларів. В Україні цей «показник» становить 19 мільярдів. Можете собі уявити, як крадуть у Росії і як крадуть у нас».

Створена в Україні мережа комерційно-мафіозних банків у значній мірі причинилася до економічного розкрадання плодів українського народу. Ці банки грабують український народ механізмом штучного заниження вартості карбованця, створюючи таким чином курс виміни карбованця до долара і рубля, що з України майже все вивозиться на Захід і Схід, до Росії, а вартість осідає на рахунках розкрадачів у західних банках. Ці втрати сильно підсилюють інфляцію в Україні, водночас погашуючи її в Росії. За свідченням одного генерала прикордонних військ з України вивозиться в чотири тисячі разів більше, ніж в Україну привозиться. До речі, ці фінансові структури грабують народ з допомогою Уряду і Національного банку. Все це робиться з метою накопичення капіталу за рахунок пограбування населення. За набутий таким способом капітал державна паразитна номенклатура викупує доброякісні заводи і фабрики. За інформацією газети «За вільну Україну» на 28 січня ц. р. можновладці міста Дрогобича заінтаблюдали найкращі громадські будинки на членів своїх родин. Такі речі діються по всіх містах України. Лариса Хоролець, кол. міністер культури України, пише в

газеті «Літературна Україна» за 3 березня ц. р. таке: «Держава, її економіка у кризі. Але ж все одно і державу, і економіку розкрадають. Величезні кошти збирають на терені України комерційно-мафіозні структури». Ось хто гальмує впровадження ринкових реформ.

В січні ц. р. відомий діяпорний діяч Ярослав Гайвас дав півгодинне інтерв'ю для Всесвітньої служби радіо Україна. Він сказав: «Якщо б була встановлена премія за здійснення найгіршого варіанту економічної політики України, то таку премію повинні одержати Уряд і Верховна Рада України». Це спостереження радіокоментатори цієї служби багаторазово повторювали.

Значним фактором у пограбуванні України є «неплатіж» російських підприємств за продукцію, одержану від українських підприємств. Економічна політика В. Фокіна ґрунтувалася на засаді повного працезатруднення робітництва в українських підприємствах і максимального експортування цієї продукції до Росії. Але російські підприємства і посередницькі структури за одержані промислові і сільськогосподарські продукти не платили, їх на «кредит» продавали. Остаточо ситуація склалася так, що масові збитки українських підприємств покривалися масовими емісійними кредитами (друкування неотоварених, безвартісних купонокарбованців) та підвищення цін на ті самі продукти на внутрішньому українському ринку споживання. Цей факт, очевидно, підсилює інфляцію, що в короткому часі перетворилася в суперінфляцію, сягаючи 70–90% у місяць. За оцінкою знавців втрати України за неплатежі російських підприємств становлять біля двадцяти мільярдів.

Більше того. Коли влітку 1993 року кол. прем'єр-міністр Л. Кучма прибув до Москви для обговорення, між іншим, взаємозаборгованості між Україною і Росією, тобто українських і російських підприємств, то представник російського уряду зайняв таке становище: за заборгованість українських підприємств супроти російських відповідає уряд України, а за заборгованість російських підприємств супроти українських відповідає не Росія, а відповідні російські підприємства, бо, мовляв, російські підприємства є приватною акціонерною власністю колективів, а українські підприємства є державною власністю України. Документ за такою логікою російська делегація веліла Л. Кучмі підписати і тим самим звільнити російський уряд від платежів українським постачальникам за промислові продукти і сировину. Через кілька місяців, коли в Масандрі відбулася зустріч на верхах між президентами України і Росії, останній пред'явив Л. Кравчукові документ про велику заборгованість України супроти Росії і велів президентові Кравчукові підписати половину Чорноморської флотії Росії.

Газета «Літературна Україна» за 24 лютого ц. р. помістила статтю С. Плачинди під заголовком «Як зупинити розвал держави». Автор розвідки пише: «Життєвий рівень дев'яноста відсотків населення України впав порівняно з 91 роком на 75%, а виробництво — на 25%. Вбачаємо кілька причин цього трагічного явища. По-перше, нееквівалентний обмін товарами з Росією (купуємо в неї всі товари майже в 7 разів дорожче від світових цін, а продаємо їй, Росії, у 8–10 разів дешевше, тобто наш бюджет — решето, посудина без дна!). По-

друге, владні структури (а це, переважно, вчорашня компартійна номенклатура, що лишилася при владі) безконтрольно й по-грабіжницькому володарюють усіма фінансами та матеріальними цінностями, внаслідок чого привласнили й поклали на свої ОСОБИСТІ РАХУНКИ — тільки те, що підраховано академіком Ігорем Юхновським — 5,2 трильйона карбованців (за дефіциту бюджету на I.IV.93 р. 2 трильйони карбованців). Третя причина: неповноцінність і недієздатність митної служби України, яка, для прикладу, не бере належні нам 6 млрд. доларів щорічно за транзит з Росії через Україну аміаку, нафти і газу.

Ще одна причина суперкризи й гіперінфляції: КОМЕРСАНТИ ТОНГУЮТЬ ДЕРЖАВНИМИ ТОВАРАМИ НА ЕКСПОРТ. За 1992 рік Україна експортувала товарів на 3 мільярди 200 мільйонів доларів, а до «валютної скарбниці держави потрапило тільки... 165 мільйонів доларів (зі статті колишнього міністра зовнішньо-економічних зв'язків Івана Герця, див. «Голос України» за 29.IV.93). Куди ж поділися 3 мільярди 35 мільйонів доларів? Осіли на зарубіжних рахунках злочинних посередників. Усього ж комерційні структури привласнили — лише за опублікованими в пресі даними — близько ВІСІМНАДЦЯТИ МІЛЬЯРДІВ ДОЛЯРІВ... Як могло статися таке спустошливе пограбування? Лише за сприянням державних чинників, які мали щедрі хабарі за надані комерсантами ліцензії на торгівлю державними товарами... Це говорить, що чиновники й комерсанти вкрали в українського народу за період «незалежності» 32 мільярди доларів. Тридцять два мільярди доларів — цього було б досить, щоб за ці роки Україна відродилася, не знаючи ні кризи, ні інфляції, ані гонки цін.

Бюлетень Міжнародного валютного фонду з 8 листопада 1993 року займався оглядом дрейфування економіки України та піддає критиці економічну політику Уряду за те, що державні відомства (міністерства) підтримують збанкрутовані державні підприємства з метою задоволення паразитарних інтересів «червоних директорів і їхніх кляннів». Представник МВФ для України Г. Бреденкамф зауважує, що фінансова політика України за останні півтора року призвела до «квотечі субсидій і дешевих кредитів», а далі — гіперінфляції. Р. Фельдман, службовець Міжнародної фінансової корпорації (відділ Світового банку), нещодавно повернулася з довшої ознайомлюваної поїздки в Україну. Вона заявила, що Україна перебуває в катастрофічному економічному становищі тому, що її уряд складається зі старого ешелону комуністів і колишніх дисидентів. Останні, хоч хвилюються за політичну долю України, але вони не тривожаться станом економіки цієї країни. За даними міністерства статистики України, під сучасну пору 98% підприємств є власністю держави. За цією інформацією, мережа існуючих пунктів розподілу продуктів теж знаходить під ключем номенклатурних чиновників. В «огляді» говориться про організовані криміногенні групи, що залякують і шантажують власників кіосків, вимагаючи від них «протекційних» грошей. Я особисто бивив у Львові згарища кіосків, власники яких не влаштували рекетирів. Ця обставина відстрашує чужоземних інвесторів від капіталовкладення в економіку України. В грудні 1993 року

львівська преса коротко повідомила, що до Львова привезено в мішках шістьох львів'ян, які попали в Москві на засідку. Виявилося, що це були львівські ракетери, яких в Москві їхні відповідники змасакрували в такий самий спосіб, як енкаведисти торгурами масакрували в Західній Україні в'язнів у тюрмах. Коли у Львові відбувся їхній похорон, то поліції зовсім не було видно, але на цю подію з'їхалися сотні автомобілів-ркетирів; їх ховали в «капіталістичних» трунах, яких в Україні не можна купити. Таким чином, досвід засвідчує, що правоохоронні органи виявилися цілковито неефективними в поборюванні мафіозних банд і організованої злочинності.

На загальний погляд українських і чужоземних знавців, влада в Україні цупко спочиває в руках неоконуністичної і неоконуніальної буржуазії. Газета «Літературна Україна» з 3 березня ц. р. помістила «Звернення до громадян України», що його підписали Учасники зборів інтелігенції Києва. У зверненні говориться: «Щоб була національна культура — необхідна національна економіка. Щоб була національна економіка — необхідна національна держава. Отже, починає треба з усунення влади старої імперської конуніальної адміністрації, яка нас грабує... Поки не вирішено питання влади і власності — не зможемо вирішити жодного іншого питання: громадського порядку, добробуту, мови, культури, чистого доквілля, зовнішньої безпеки». В цьому ж номері газети кандидат у депутати Степан Пінчук пише: «Під сучасну пору українці, це найбільша в світі нація, що зазнає страхітливого національного гноблення, і, що парадоксально, у власній Українській державі».

Північно-американська преса за останній час багато пише про катастрофічне положення в Україні. В інформаційних статтях зазначається, що Україна багата на вугілля, сільсько-господарську продукцію, благословенна портами на Чорному морі, близька до Західної Європи, маючи 52 мільйони населення, повинна б була стати серед колишніх советських республік найуспішнішою, найбільш процвітаючою країною. На погляд тих самих кореспондентів, причиною економічного краху України слід бачити в збереженні конуністичною номенклатурою советського стилю інституцій (колгоспи, державна власність підприємств, централізований розподіл продуктів, відсутність справжньої демократії) та необмежене пограбування нею народнього майна України. Автори наголошують, що Україна далі залишається бастионом неоконуністичної застїхності, консерватизму, безгосподарності й корупції. Хоч Україна проголосила незалежність, але не маючи таких реформістських лідерів, як у сусідніх з нею Польщі, Чехії, Угорщині, її незалежність стає щораз більше проблематичною.

Досі Президент Л. Кравчук неодноразово заявляв, що Україна шукає свого власного містичного «третього» варіанту реформ, що водночас поєднував би елементи як соціалізму, так і капіталізму. Але такого людство досі ще не створило.

Треба теж зазначити, що протягом кількох років, відколи Україна стала членом міжнародних фінансових інституцій, від цих банків прибувають в Україну експерти для вивчення макроекономічних проблем і свої поради закомуніковують урядові. Можна також

Анатолій БЕДРІЙ

200 НАЙБІЛЬШИХ ПЕРЕМОЖНИХ БИТВ І БОЇВ УПА (Закінчення, 2)

119) 10 лютого 1945 р. курінь «Перемога», зложений з буковинців, під к-ою Недобитого розгромив біля Сеньківського присілка в р-ні Жаб'є на Гуцульщині банду наступаючих большевиків, вбиваючи 104 ворогів і поранивши 60. Власні втрати: 7 поляглих і 8 ранених.

120) 14 лютого відділи УПА наскочили на батальйон НКВД, який проводив облаву в сс. Братишів і Нижанківці р-н Томашівці Івано-Франківської обл., і зліквідували біля 60 бандитів разом із їхнім к-ром, капітаном НКВД, а пару десятків поранили. Повстанці втратили кількох забитих і ранених.

121) 16 лютого дійшло до великого цілоденного бою в с. Гербуртів у р-ні Рогатин з гарнізонами НКВД з Рогатина, Букачівців і Бурштина. Ворог зазнав важких втрат: 69 убитих, кілька десятків ранених при втраті 5 поляглих повстанців.

122) 20 лютого найздики напали на с. Космач в р-ні Яблонів, де квартирували сотні УПА «Чорногора» і «Сурма». Наступ відбито з великими втратами для ворога: 140 убитих і багато десятків ранених. Власні втрати: 14 поляглих і 17 ранених.

123) 22 лютого сапери УПА вимінували в с. Голинь р-н Калуш поїзд із 1500 енкаведистами. Ворог втратив 120 до 140 убитих і ранених.

124) 23 лютого 1945 р. відділи УПА наскочили на с. Яселко п-т Сянік на Лемківщині і знищили там великий відділ польських погранічників, які грабували довколишні українські села. Вбито 72 бандитів, при втраті 3 ранених повстанців.

125) 24 лютого 5 сотень УПА провели акцію ліквідації большевицької бази в с. Збору р-н Долина Івано-Франківської обл. Ворог втратив 90 убитих і ранених, а повстанці 1 забитого.

126) 13 березня відділи УПА і ОУН під к-ою пор. Прута із засідки на 2 роти енкаведистів із спецвідділів для поборювання ОУН-УПА в с. Дідушичі Малі р-н Стрий вбили 120 терористів і багатьох поранили. Згинув 1 повстанець.

127) 14 березня 1945 р. курінь к-ра Бистрого звів цілоденний бій б. с. Худіївці р-н Мельниця Подільська Тернопільської обл., в якому москалі втратили 80 убитих, в тому 16 старшин, а власні втрати були 5 убитих і 8 ранених.

128) 15 березня курінь к-ра Бистрого розбив б. с. Германівка р-н Мельниця Подільська над р. Дністром наступ большевиків, вбиваючи понад 70 ворогів та поранивши багатьох.

129) 21 березня у великім бою сотні к-ра Перемоги з куреня «Галайда» з 6000 енкаведистів б. с. Верини р-н Куликів на північ від

Львова, ворог утратив 470 убитих, між ними 38 старшин, включно з 2 полковниками і 4 майорами. Втрати УПА: 40 поляглих і 17 ранених. Помимо 35-кратної переваги москалів, нашої сотні вони не знищили, бо 110 повстанців із раненими прорвалися з окруження.

130) 21 березня сотня «Сірі Вовки» з куреня к-ра Бистрого зліквідувала в лісі б. с. Цигани р-н Скала Подільська недалеко р. Збруч Тернопільської обл. роту большевиків, убиваючи 60 та ранивши і полонивши решту, без власних втрат.

131) 21-22 березня сотня к-ра Веселого-Свистеля в бою з чекістами з дивізії «Червона мітла» б. с. Струбовиська та г. Прислуп на Лемківщині вбила 87 ворогів і поранила б. 150, втративши 14 повстанців.

132) 22 березня відбувся великий бій між сс. Лесівка і Саджава в Чорному Лісі, де курінь «Месники» під к-ою Благого вбив 180 москалів, але втратив 75 забитих і ранених.

133) 24-25 березня курінь «Підкарпатський» під к-ою Прута звів бої з москалями б. сс. Тростянець-Майдан-Присліп р-н Стрий Івано-Франківської обл. Ворог утратив там 160 убитих, а повстанці — 3.

134) 25 березня сотня «Рубачі» к-ра Гамалії звела бої з 2 ротами НКВД в с. Городище р-н Великий Глибочок Тернопільської обл., вбиваючи б. 50 напасників і ранивши 43 при втраті 1 раненого повстанця.

135) 7 квітня курінь «Скажені-Підкарпатський» к-ра Прута розбив у с. Посіч під Чорним Лісом спецвідділ НКВД, вбиваючи б. 60 ворогів при 2 власних убитих і 2 ранених.

136) Також 7 квітня у лісі Запуст б. Догородчан, ворог утратив у бою б. чверти тисячі забитих і ранених, але полягло 50 повстанців із своїм к-ром Благим. 25 повстанців були поранені.

137) 14 квітня полк НКВД проводив облаву на села Братишів і Нижнів на Івано-Франківщині. Відділи УПА стали в обороні населення і в бою зліквідували б. 60 енкаведистів, включно з к-ром батальйону НКВД.

138) 15 квітня 1945 р. сотня «Лісовики» к-ра Крука звела переможний бій з москалями в лісах між сс. Сільце і Діброва в р-ні Підгайці Тернопільської обл., у висліді якого ворог утратив 170 убитих і стільки ж ранених. Власні втрати: кільканадцять забитих і ранених.

139) 28 квітня відділи УПА організували між сс. Тишиця і Воля Радванецька р-н Радехів Львівська обл. засідку, в якій москалі втрапили б. 200 убитих і 100 ранених. Власні втрати: 5 убитих і 10 ранених.

140) Дуже успішним був бій 29 квітня з полком НКВД на Крем'янецьчині в північній Тернопільщині, в якому зліквідовано б. 200 ворогів, в тому майора, 2 капітанів і 2 лейтенантів. Власні втрати: кільканадцять забитих і ранених.

141) У вдалий засідці в другій половині квітня під с. Колоколин р-н Рогатин в північній Івано-Франківщині зліквідовано 56 ворогів, між ними майора-обласного слідчого та 6 інших старшин. Відділ втратив 6 повстанців.

142) Продовж квітня здобута від москалів протилетунська артилерія зістрілила на Дубенщині кілька ворожих літаків. Знищено 5 танків на шляху Дубно-Шумське.

143) У другій половині квітня між сс. Стрільбичі і Биличі р-н Ст. Самбір Дрогобицької обл., повстанці zorganizували засідку, в яку в'їхало 8 підвод з різними визначними республіканськими, обласними і районовими урядовцями колоніального режиму. Усі 34 висулужники імперії загинули від українських куль.

144) 7 травня дійшло до боїв між курунем к-ра Бистрого і 282-им полком НКВД та чортківським «істребительним батальйоном» у лісі б. с. Сосулівки р-н Чортків на т. зв. Качуровій Горі в південній Тернопільщині. Ворог втратив б. 100 забитих і раних, а упівці 5, але між ними к-ра ТВ «Серет II» Крука, і кількох раних.

145) 10 травня полк НКВД наскочив на 2 рої зі сотні «Бурлаки» у с. Остальці р-н Микулинці Тернопільської обл. У завзятім бою ворог утратив 85 убитих і 50 раних, а упівці — 16 поляглих.

146) Від 7 до 15 червня рейдував відділ УПА з Холодного Яру на Черкащині аж до передмість Кременчука. У бою зі спецвідділом НКВД ворога розгромлено, бо з роти 130 чоловіка залишилося всього кількох живих.

147) Очевидною перемогою УПА над російськими зайдами був наскок сотні к-ра Чорноти з куруня Грегота на гарнізон МГБ у с. Гринівці р-н Богородчани на Івано-Франківщині, під час якого зліквідовано 87 бандитів без жодних власних втрат.

148) 20–21 липня відбулася велика акція УПА на польське бандитське село Борівниця п-т Бірча на Сяніччині, під час якої зліквідовано б. 200 ворогів при втраті 7 убитих і 9 раних.

149) У другій половині липня 1945 р. відділ УПА zorganizував засідку в с. Ніновичі п-т Ляшки на Ярославщині, в яку в'їхала колона ворожих авт. Загинули к-р полку майор, 2 капітани, 2 поручники, 9 підстаршин, а разом поляки втратили 55 убитих і 80 раних. Втрати УПА: 1 забитий і 2 рани.

150) 22 липня 4 сотні УПА звели битву з полком большевиків б. сіл Саджава і Глибівка на Івано-Франківщині. Ворог мав великі втрати: 150 убитих і приблизно стільки само раних та зістрілений літак. Власні втрати: 12 поляглих.

151) 25 липня 5 сотень УПА розбили енкаведівську роту в Кінчацькому Лісі, вбиваючи 50 ворогів і ранивши багатьох. Наші сотні перейшли на інші позиції, на які надкнулися свіжі російські війська, несподіваючись там зустріти наші війська. Ворог втратив у цьому другому бою б. 50 вояків, а повстанці — 3 забитих і 4 раних.

152) 7 серпня відділ к-ра Хмари знищив б. Гринова (Гринівки?) на Гуцульщині спецвідділ НКВД силою однієї роти. Із 150 бандитів вирятувалося 10. Власних втрат не було.

153) 16 серпня большевицький батальйон найшов на позиції 2 сотень УПА в лісі р-ну Товмач на Івано-Франківщині. Упівці зліквідували там 80 напасників і понад 100 ранили, втративши 3 забитих і 1 ранилого.

154) 27 серпня відділи УПА ув'язалися в бій з НКВД б. с. Кінчаки Старі р-н Єзупіль Івано-Франківської обл., в якому ворог утратив б. 100 забитих і ще раз стільки раних.

155) 31 серпня ОУН і УПА уряджували Свято Зброї б. с. Арламова в р-ні Добромилі Дрогобицької обл. На зібрані кадри наскочили мос-

калі з Добромиля, але з добре підготованих оборонних позицій атаку відкинено та завдано найздіжкам тяжкої поразки: 83 забитих та 120 поранених. Відділами УПА-ОУН командував Зміюка-Андрієнко.

156) 27 серпня 3 сотні УПА під к-ою сот. Чорного звели бій з «отрядом по борбе с бандітизмом» в силі 600 горлорізів у Кінчацькому Лісі, р-н Коропець Тернопільської обл. недалеко р. Дністра. Ворог утратив 80 убитих, а наші відділи — ані одного повстанця.

157) 6 вересня 1945 р. відбувся вдалий наскок відділу к-ра Бурлаки в с. Тисова в Перемищині на терористичний відділ ВП (Войско Польске), під час якого зліквідовано 71 ворогів (вбиті й ранені), в тому капітана і 2 поручників.

158) 2 вересня большевики намагалися оточити й знищити сотню «Галайда І» під к-ою Перемоги у лісі б. с. Камінського р-н Магерів Львівської обл. Але сотня завдала ворогові тяжких втрат, вбиваючи б. 100 напасників та приблизно ще раз стільки ранивши при втраті кількох поляглих і кільканадцять ранених повстанців.

159) 10 вересня сотня УПА виконала в с. Жогатин п-т Бірча на Перемищині акцію проти ВП, ліквідуючи 45 ворогів включно з капітаном і 2 поручниками та ранивши б. 50. Власні втрати: 2 забиті і 6 ранених.

160) 10 жовтня бойова група ОУН під к-ою Погрома знищила станицю російських пограничників на присілку Банівка б. сіл Сілець і Бенків р-н Кам'янка Струмилова Львівської обл. Вбито 60 енкаведистів при втраті 1 бойовика-націоналіста.

161) До великих повстанських акцій враховуємо наступ відділів УПА на Бірчу 22 жовтня 1945 р. під к-ою Прута. Поляки втратили понад 150 забитих і б. 200 ранених та 9 полонених. Власні втрати: кількох повстанців забитих і ранених.

162) Також 22 жовтня відділ к-ра Громенка перевів наступ на другий бандитський осередок — Кузьмину в Перемищині. Ворог втратив 90 убитих і понад 100 ранених. Власні втрати: 4 полягли, 9 ранених.

163) 15 листопада 3 сотні УПА (Явора, Сапера, Вовка) провели добре підготовану акцію на большевицьке кубло в Перегінському р-ні над р. Лімницею на захід від Івано-Франківська, під час якої вбито 65 горлорізів без жодних власних втрат.

164) 30 листопада 1945 р. курінь «Бескид» к-ра Довбуша зліквідував у м. Делятині і на г. Синяк недалеко Надвірної на Івано-Франківщині понад пів сотки енкаведистів і знищив 20 автомашин при втраті 7 повстанців.

165) 26 листопада чота УПА була заскочена в лісі між сс. Сурмачівка і Старе Село, п-т Любачів під польською окупацією, великою формацією ВП. Але відділ революціонерів спритно маневрував і втративши 1 забитого зліквідував б. 60 поляків, в тому майора і капітана, та поранив 40.

166) 13 грудня сотня «Хорти» к-ра Бея і чота з сотні «Опришки» зробили засідку на великий відділ НКВД, що посувався до с. Церківна р-н Болахів у західній Івано-Франківщині. В бою ворог втратив понад 200 убитих, між ними майора і 2 капітанів, та 47 ранених. Власні втрати: 18 убитих і 6 ранених.

167) 17 грудня на присілку Травнисте б. с. Поляна р-н Янів Львівської обл., 300 большевиків наскочили на 6 підпільників. Під кінець бою, всі 6 націоналістів загинули, але так дезорієнтували ворога, що ті стріляли самі до себе і втратили б. 150 забитих і ранених.

168) 21 грудня курінь «Дзвони» під к-ою сот. В. Чав'яка-Чорноти виконав знамениту військову операцію проти 300 москалів над с. Завій р-н Перегінське на Гуцульщині, під час якої вбито або ранено більше ніж половину ворогів, без ані одного втраченого повстанця.

169) 29 грудня 2 сотні УПА звели бій в с. Новосільці на Перемищині з відділом ВП, в якому ворог втратив 60 забитих і понад 40 ранених, 1 повстанець був ранений.

170) 23 січня 1946 р. курінь «Дзвони» звів бій з большевиками між сс. Красне і Хмелівка в Чорному Лісі, в якому ворог втратив 50 забитих і 30 ранених, а упівці — 15 поляглих, в тому кількох тяжко ранених пострілялися.

171) 6 і 7 січня 1946 р. відділи УПА під к-ою полк. Коника провели третій великий наступ на Бірчу в південній Перемищині. Ворог втратив 70 убитих і 150 ранених, а повстанці — 23 поляглих, в тому полк. Коник і сот. Орський, та 22 ранених.

172) 24 січня 1946 р. відділ к-ра Хріна наскочив у с. Мокре п-т Сянїк на Лемківщині на польську банду, яка грабувала та знущалася з українського населення. Із 120 бандитів вбито або поранено 80 при втраті 2 поляглих повстанців.

173) 7 лютого відділ УПА з куреня «Дружинники» організував засідку на шляху Львів-Рівне під Бродами, з якої розгромив колону авт головного штабу НКВД УСССР, які їхали з Києва, вбиваючи полк. Крижанівського, численних високих старшин та кільканадцять конвоїрів.

174) 28 лютого дійшло до завязаного бою в с. Ліски р-н Белзець на півн. від Львова, де відділ «Вовки III» убив 150 москалів і поранив б. 150, але повстанці мали теж більші втрати: 40 поляглих разом із к-рами Крапкою і Галайдою. Наступав цілий полк НКВД.

175) Під кінець лютого 1946 р. сотня к-ра Чорного наскочила на большевиків у с. Гирботів р-н Більшівця Івано-Франківської обл., і без власних втрат зліквідувала понад 60 ворогів.

176) 8 березня відділ УПА провів боєву акцію на м. Любачів п-т Томашів на Закерзонні, в якій вбито 55 ворогів, між ними підполковника, капітана і 4 поручників із штабу полку ВП, а 70 поранено.

177) В другій половині березня дійшло до трагічного, але завязаного бою в л. б. с. Дітківці р-н Великий Глибичок на Тернопільщині, де 300 большевиків оточили групу повстанців із сотенним к-ром Гордієнком. Всі 17 революціонерів загинули, але зліквідували 70 ворогів і ранили кількадесят.

178) 19 березня відділ УПА к-ра Гуцула і відділ СБ ОУН убили й ранили в Любачівським п-ті 80 поляків і знищили панцерний поїзд, при втраті 1 поляглого повстанця.

179) 20 березня сотні к-рів Хріна і Мирона виконали наступ на польську випадову базу в західній Лемківщині недалеко м. Кросна, під час якого вбито 24 вояків ВП, 3 ранено, 79 взято в полон, в тому 12 старшин і 32 підстаршин, з яких 20 звільнено, а решту розстріляно

за поповнені воєнні злочини супроти українського населення. Власні втрати: кількох ранених.

180) 30 березня дійшло до більшого бою між сотнями Хріна і Мирона з 32-им полком ВП у сс. Середнє Велике і Лукове п-т Сянкі на Лемківщині. Ворог втратив 80 забитих, ще більшу кількість ранених, 5 полонених. Наші втрати: 7 поляглих і 12 ранених.

181) 8–15 квітня, полк НКВД звів ряд боїв з повстанцями і групами ОУН у р-ні Лопатин на Львівщині. Ворог втратив 58 забитих і 82 ранених, а ОУН-УПА — 10 забитих.

182) 24 квітня відділ «Вовки» zorganizував засідку на дорозі Грубешів-Варяж на Закерзонні, в яку в'їхала колона 18 авт і легкий танк. Всі авта і танк знищено й вбито 51 ворогів при втраті 1 повстанця.

183) Однією з найбільших перемог УПА на Закерзонні була акція 25 квітня кількох сотень УПА на бандитське с. В'язовниця п-т Ярослав, де вбито б. 500 польсько-російських бандитів, втративши 8 забитих і 13 ранених повстанців.

184) 3 травня чота к-ра Гонти з куреня «Месники» к-ра пор. Павла провела засідку на шляху Івано-Франківське-Калуш на автоколону штабу МГБ УССР між сс. Гутиська і Суха Воля. Загинули: начальник МГБ УССР генерал-полковник Москаленко, 2 полковники, 2 майори та зверх 10 конвоїрів. Знищено панцерне авто та кілька автомашин. Власних втрат не було.

185) 12 травня сапери УПА підмінували на шляху Угнів-Корчів б. Балигороду на Львівщині поїзд, і там загинуло б. 50 енкаведистів, було багато ранених та знищено кілька гармат.

186) 27 травня, відділи УПА наспілку з польським підпіллям «Вольносьць і Несподлеглоць» (ВіН) провели вдалу боеву акцію на м. Грубешів, де зліквідовано майора к-ра гарнізону в Грубешові і понад 50 польських і російських бандитів, при втраті 1 повстанця і 9 членів ВіН.

187) 24 червня дійшло до завязаного бою між відділом УПА і ВП в с. Явірник п-т Бірча на Закерзонні, в якому ворог втратив 51 забитих і 83 ранених, а УПА — 6 поляглих і 17 ранених.

188) 6 липня був успішний для УПА бій сотні «Булава» б. с. Коростенко р-н Хирів на Дрогобиччині, в якому ворог втратив 55 убитих, в тому полковника, 3 майорів і кількох інших старшин, та б. 70 ранених. Власні втрати: кількох забитих і ранених.

189) 1 вересня відзначувано націоналістичним рухом Свято Зброї в Браніславському Лісі б. гаївки Урвихвіст між сс. Ямна Горішня і Квашенина на Перемищині. Але на зібрані кадри почали наступати поляки силою 1200 вояків з гарнізонів Перемишля, Ліська і Сянока. ОУН-УПА були добре приготовані до оборони, а тому ворогові завдали тяжких втрат: 72 убитих, в тому 8 старшин, 18 важко ранених, в тому 8 старшин і полковник. Власні втрати: 31 поляглих, 4 ранені.

190) 8 жовтня ВП заатакувало добре укріплений табір УПА б. с. Миків на Лемківщині. Ворог утратив 55 забитих і понад 100 ранених. Багато поляків загинули чи були ранені від численних мін, якими був охоронюваний табір УПА.

191) 13 жовтня сапери відділу «Хорти» висадили в повітря поїзд МВД на лінії Долина-Калуш, вбиваючи вищих старшин МВД, а разом понад 100 москалів.

192) 19 жовтня сотні к-рів Хріна і Стяга вбили у бою в с. Прусек-Небещани на Лемківщині 60 поляків, при втраті 3 убитих і 7 ранених.

193) У березні 1947 р. дійшло до запеклого бою в с. Струбовиська, р-н Лисець на Львівщині між сотнею к-ра Веселого і батальйоном МГБ. Ворог утратив 180 забитих і ранених, повстанці — 12.

194) 4 березня 1947 р. відділи УПА на Закарпатті звели більший бій з ВП у Турницьких Лісах на північ від с. Юричкова на Перемищині, в якому ворог потерпів втрату 58 забитих, а УПА — 11 забитих і 6 ранених.

195) 28 березня сотня к-ра Хріна з засідки на дорозі між Балигородом і Тісною вбила міністра внутрішніх справ Польщі, ген. Кароля Свєрчевського-Вальтера, разом із 5 старшинами штабу, в тому полк. Герарда і кількох вояків охорони.

196) 19 червня сотня к-ра Бродича під час прориву на Словаччину на горі Великий Буковець вбила 30 поляків і 20 чехів та кільканадцять ранила, втративши 2 поляглих. Чота к-ра Орїха в другому прориві вбила б. 50 поляків на кордоні зі Словаччиною. Власні втрати: 2 убитих, в тому славний снайпер вістун Мята, який зліквідував 39 старшин і підстаршин ВП.

197) 8 лютого 1948 р. дійшло до великого бою з МВД у Майданських Лісах р-н Бориня Дрогоб. обл. Ворог утратив 120 убитих і кілька десятків ранених, а ОУН-УПА — 24 поляглих революціонерів.

198) У грудні 1948 р. сотня к-ра Заяця з засідки на колону автомашин у с. Збруї на шляху між Бродами і Станіславчиком-Радеховим убила 60 ворогів, в тому 4 старшин.

199) 1 березня 1949 р. боївка ОУН зліквідувала в с. П'ятигори р-н Здолбунів Рівенської обл. полк. Миколаєнка, начальника управління МВД Рівенської обл., разом із кількома міліціонерами. 1 травня, інша група ОУН зліквідувала в Івано-Франківську полк. МГБ із обласного управління. 20 травня, підвідділ «477» к-ра Орїха виконав засідку в райцентрі Стрїлки Дрогоб. обл. на делегацію високих старшин МГБ з Москви і Києва. Вбито 4 старшин із Москви, а разом 18 ворогів без власних втрат. 21 травня, підвідділ к-ра Кузьми з засідки на шляху Головецьке-Гвоздець, р-н Підбуж на Дрогобиччині, зліквідував підполк. Колодяжного зі штабу Обласного управління МГБ, майора, капітана і 3 інших емгебістів, без втрат.

«30.VI. ОУН під проводом Степана Бандери проголосила Самостійну Українську Державу. На чолі Уряду стає Ярослав Стецько. Провідні групи ОУН ведуть на СУЗ широку політично-пропагандивну роботу...»

«Календарець Українського Революціонера»
на рік 1950, стор. 38, вид. підпільно

Ігор КІЧАК

УКРАЇНА — НЕ ОКРАЇНА

Останнім часом знову виринуло зацікавлення походженням і первісним значенням назви «Україна». І знову появились пояснення назви «Україна» як окраїна, вже, правда, не окраїни Росії чи Руси, але все-таки окраїни, і підставами для такого тлумачення назви «Україна» стали спроби розгадати значення іншої загадкової назви в історії України — назви «анти».

Як відомо, візантійські автори VI ст. н. е. називали антами слов'янське населення, розселене на території нинішньої України від Дону на сході і до Сяну та Західнього Бугу на заході. Цю групу слов'янського населення складали полянські племена, яких київський історик М. Браїчевський нараховує шість (уличі, тиверці, бужани над Південним Бугом, хорвати на Прикарпатті й Закарпатті, дуліби в Галичині і волиняни на Волині), а також племена сіверські і деревлянські. Всі вони разом були об'єднані в одну спільну державу, яка проіснувала з останньої чверті IV ст. до початку VII ст., н. е., що відома науці як держава антів. Дослідникам знане іранське слово (пов'язане з давньоіндійським) *antach*, що означає «кінець», «край». І *antych*, що означає «той, що перебуває на краю», і цим іранським терміном тепер намагаються пояснити назву наших предків антів як перекладане «українці», але якщо бути точним, то, власне, як «окраїнні», як жителів таки окраїни.

Але якого «краю», чийі окраїни? Окраїни чи краю іраномовного світу? Таке пояснення було б на місці, якби термін «анти» був відомий у скито-сарматському часі і прикладався до населення Скитів або Сарматії. Але ж назва «анти» вживалася не в VI ст. до н. е., а в VI ст. н. е., і прикладалася до слов'ян, як назва вже іншої історичної доби. І тому пояснення терміну «анти» на ґрунті його іранського значення є надуманим і штучним.

Пропонуємо інше роз'яснення цієї загадки в нашій історії. У травні 1990 року в Сумах відбулася друга наукова конференція учасників семінару по вивченню «Слова о полку Ігоревім». Матеріали конференції опубліковані в збірнику «Історизм і обставини виникнення „Слова о полку Ігоревім“» в Сумах 1990 року. Серед цих матеріалів є два, які нас цікавлять у зв'язку з нашою темою: «Троянь — перша самоназва території сучасної України» І. Й. Кічака і «Троянь» — у «Слові о полку Ігоревім» Б. І. і В. Б. Яценків.

І. Й. Кічак повідомляє про загальнотюркський термін «ант», що означає «присяга», і на цій підставі пояснює назву племен «анти» у значенні «заприсяжені», в тому самому значенні, що його мають латинський (давньоримський) термін «федерати» і слов'янський «толковини», тобто «союзники», «побратими».

Оскільки в державі антів були об'єднані троє міжплемінних союзів полянських, сіверянських і деревлянських племен, то самоназвою тієї держави була назва Троянь, яку доніс до нас автор «Слова о полку Ігоревім». Антами ж назвали племена, об'єднані в Трояні, їхні тюркські сусіди авари, від яких цю назву перейняли візантійські автори VI ст., і означає ця назва «анти» по-тюркськи — «заприсяжені», «побратими».

Яценки також стверджують думку про Троянь як державу троїстої згоди наших слов'янських предків, але при цьому вони висловлюють здогад, що Троянь — це різновидність етнічної назви «укріяни», в якій корінь «ук» по-санскритськи означає «слово», а «тр» — пов'язаний з дією. Автори навіть самоназву «слов'яни» пропонують розуміти як переклад з санскритської «уктріяни».

Тут ми підходимо до ще однієї цікавої для нас назви — «укри», яка явно має відношення до назви «Україна». Назва «укри» цілком очевидно походить від назви «уктріяни», оскільки наша мова не терпить нагромадження приголосних, то в новій назві «укри» просто випало «т».

Укри вже більше знані дослідникам. На цьому місці посилаємо наших читачів до цікавої статті Петра Лаврива в журналі «Прапор», № 1, 1990 р. «Укри-україни — наші предки?»

Так, історичні укри є полабськими слов'янами і жили на території північної Німеччини в VII ст., де нині розташований Укермарк. П. Лаврів повідомляє, що «аналіза словникового складу полабської мови і фонетичних її властивостей показала, що вона ближча до української, ніж до інших слов'янських мов», а «посуд, знайдений між долішніми течіями Одри і Лаби, своїми біконічними формами нагадує...кераміку із середнього Подніпров'я», навіть «деякі північно-західні слов'янські топоніми також зв'язують українів...з Україною». Очевидно, що сюди на ріку Укру ці укри переселилися з України на початку VII ст. після розгрому антів Аварями. Так само на нові землі переселилися з України залабські деревляни й надодерські волиняни. Отже, первісною батьківщиною укрів була Україна, а держава Троянь була їхньою державою.

Якщо два корені в назві «укри» («уктріяни») — «ук» і «тр» — означають слово, пов'язане з дією, то в такій формі виступає взаємна зобов'язаність, взаємна домовленість, взаємна присяженість. А це означає, що тюркська назва «анти» є буквальним перекладом місцевої самоназви об'єднаних в спільній триєдиній державі наших предків — взаємно присяжених між собою полян, сіверян і деревлян, разом — укрів у значенні «побратимів», а отже первісним значенням назви «Україна» є «земля побратимів».

м. Коломия, вересень, 1991 р.

О. В. СУХОМЛИНСЬКА,
Доктор педагогічних наук

ІСТОРИЧНО–ПЕДАГОГІЧНІ І КУЛЬТУРНІ ПРИНЦИПИ ПАТРІОТИЗМУ НАРОДУ УКРАЇНИ

Перш за все уточнимо, що маємо на увазі під термінами ідейно-політичні та морально-етичні принципи патріотизму народу України, бо, на жаль, їх зміст не визначений, аморфний.

Коли мова йде про організацію навчального процесу в школі, його структуру та зміст, то тут маємо кілька проєктів програм відродження і розбудови національної школи, а серед них такий важливий документ, як «Україна ХХІ століття: стратегія освіти. Державна національна програма відродження освіти». Коли ж говоримо про виховання у дітей почуттів патріотизму і взагалі про виховний процес, то в цій царині не існує скільки-небудь визначеної програми. Я не говорю про нав'язування кліше та стереотипів, але вважаю, що повинен існувати визначений перелік питань, які будуть братися за основу, коли ставимо на меті виховання патріотизму, державної ідеології, національної ідеології і світогляду, і таке інше.

Говорячи про патріотизм і про виховання почуттів патріотизму в дітей, ми не повинні відриватися від контексту сьогодення, сучасного державотворчого процесу, куди входять такі провідні чинники, як, по-перше, ідейно-політичні (це ставлення до політики, до ідей державности, до рідної землі, до державного й політичного співжиття людей, що живуть в Україні); по-друге, морально-етичні засади. Перш за все це базові цінності — людяність, любов і бережливе ставлення до близьких і рідних, повага до поглядів і вірувань іншої людини; це совість, честь, добрі вчинки і т. інше. Сюди ж входить і ставлення до релігії — розвиток ідей свободи совісті особистості, поваги до релігійних почуттів, невтручання у світ її особистих вірувань.

Патріотичне виховання сьогодні — це виховання перш за все громадянськості, політичних, державотворчих рис характеру, а також відповідальності і поваги до закону, працелюбності. Це виховання в душі національних пріоритетів, національної самосвідомості, загальнолюдських цінностей, високої моралі, гуманізму, любові до праці.

Виховання почуттів патріотизму — це виховання історією, культурою, літературою, мистецтвом, мовою. Це розвиток самосвідомості дитини через ці чинники, а загалом — через систему освіти, просвітительську роботу, культурологічну діяльність.

Але сьогодні поняття патріотизму зовсім не визначене. В суспільному й ідейному житті спостерігаємо дві тенденції: одна ставить на перше місце націю, народ як цілісність, його потреби, за якої ідея побудови держави стає найпріоритетнішою, проголошуються принципи пріоритетів нації над правами людини. Такий підхід ставить під загрозу права окремої людини і демократизм як головний важіль розвитку суспільства. Друга тенденція — це висування на перше місце прав людини, її потреб, врахування її самотності і неповторності, до якої національності вона не належала б.

Здається, що зараз переважає перша точка зору, а такий підхід, хоча й тимчасовий, викликаний процесами розбудови державності, ставить під загрозу ідеї демократизму й рівності, рівноправності, що завжди були притаманні українському народові.

Вважаю, що в центрі виховання патріотизму повинні стояти інтереси дитини, її особистість, права окремо взятого індивіда, його суверенітет. Тільки через таку ієрархію цінностей як **людина** (особистість), **народ** (культура, історія, освіта), **державна** (суспільство) можливо реалізувати прогресивний й демократичний модель виховання патріотизму, його ідейно-політичні й морально-етичні принципи як складові.

Механізмом або головною ланкою впровадження такої концепції патріотизму покликана стати перш за все національна школа, яка і своїми програмами, і змістом освіти, його побудовою, спрямованістю, методами і засобами навчання та виховання повинна закласти міцний фундамент конструювання таких рис характеру та його проявів. І коли сьогодні не буде побудовано засад для організації й функціонування виховної роботи в національній системі освіти, то ми поставимо під загрозу існування української державності, збереження морального здоров'я народу України і рис, притаманних українській нації і вироблених на протязі століть.

Що ми маємо сьогодні в цій царині? На що можна спертися, щоб виховати в дітей почуття патріотизму?

Складність політичного життя і процесів державотворчості мають прямий відбиток на школу і на зміст її виховної роботи. Захоплення ефектними зовнішніми структурами державності і її атрибутикою відводить увагу від внутрішньої суті і зміст патріотизму. І це в час, коли кожні з багатьох партій і рухів України по-своєму тлумачить ідеї незалежності України, національної ідеології, то у відсутності певних наукових розробок учитель покладається на свій власний розсуд або ж на останню гостру статтю, видруковану в часописі, яка припала йому до вподоби.

Одні йдуть по шляху запозичення іноземного досвіду, повністю копіюючи його, не зважаючи на національну своєрідність, рівень розвитку дітей і соціально-економічні реалії, при чому часто беруть далеко не кращий досвід, але найбільш ефектний та найбільш пропагований на Заході. При такому підході дитина в Україні спочатку навчається іноземної мови, іноземної історії, а звідси й культури, що видається за останнє слово в педагогіці, а лише потім починає вивчати українську мову та культуру. Я тут говорю про

школи Монтессорі, Вальдорфські школи, школи, що працюють за американськими програмами навчання і мають досить велике поширення. Інші ж повністю замикаються на досвіді «Просвіт», українських недільних шкіл, що існували на початку ХХ ст., не дивлячись на те, що до передпочатку ХХІ ст. наукова революція та науково-технічний прогрес змінили обличчя планети.

Ще треті покладаються на релігійне виховання, вбачаючи в ньому альфу й омегу виховання, панацею від усіх бід. Нерідко вони виступають з позицій абсолютної істини, «єдино правильного» світогляду, яким ми донедавна так гордились. Це дуже складне питання, і я хочу, щоб ми трохи замислились над тим, чому людство доклало так багато зусиль, щоб зробити школу світською, щоб дитина не з дошкільного віку при звичаювалась до певного світогляду, а вже свідомою особистістю сама обирала, на яких засадах будувати свій внутрішній духовий світ.

Не принижуючи значення ані одної з вищезазначених систем я вважаю, що при побудові нової освіти й виховання, що включає в себе систему національних пріоритетів, повинні враховуватися і ті, і інші компоненти, але метою розвитку школи в Україні повинна стати цілісна особистість, програма виховання якої будується на концепції сучасного розвитку науки, техніки, культури, з урахуванням народніх та культурних традицій, специфіки сучасного соціально-економічного стану, особливостей української ментальності та ідеї про всесторонню властивість народу України та її геополітичних реалій. Бо тільки виховані, культурні, освічені, трудолюбиві покоління, що люблять свою землю й обстоюють її державність, зможуть забезпечити подальший розвиток України у загально-демократичному спрямуванні.

В такий складний час нам повинна стати в пригоді історико-педагогічна аналіза культурних витоків і засад такого феномену, як ідейно-політичні та морально-етичні принципи патріотизму українського народу. Я не закликаю до прямого перенесення в сьогоднішній зміст і тих форм та методів виховання, що започатковувались і розповсюджувались в Україні на хвилях ранішнього національного відродження. Але на етапі створення народом України своєї держави доцільно досвід минулого осмислити якнайглибше, бо люди, що знають історію, здатні мислити історично, а отже, робити з цього висновки, бо хочемо ми цього чи ні, кожне покоління сучасників стоїть на плечах свої попередників, історія крокує поряд з нами.

Вплив процесу національно-державного творення на формування почуттів патріотизму знаходимо у вихованні підростаючого покоління ще за часів Київської доби, середньовіччя, коли розпочинається розвиток шкільництва, розповсюдження письменності і навчання грамоти.

Вона базується на релігійних віруваннях та інститутах, де вживалася церковно-слов'янська мова, що було дуже важливим для розвитку національної самосвідомості і яка започаткувала власну літературу («Патерик», «Слово про закон і благодать», «Повість временних літ», «Слово о полку Ігоревім»).

І сьогодні невичерпною скарбницею народньої творчості є пісні, приказки, загадки, казки цього періоду, через які поширювалися й

пропагувалися морально-етичні норми та цінності народу. Як зауважує історик Іван Крип'якевич, літописець так характеризує діяльність великих князів Київських Володимира та Ярослава: «Як то буває, що один зоре землю, другий засіє, а інші жнуть і їдять багаті овочі, так і тут: батько Ярослава зорав і зрушив землю, просвітивши хрестом, а Ярослав, Володимирів син, засіяв книжними словами серця вірних, а ми жнемо, користуючись з книжної науки» («Історія України», с. 60).

Другий період, що нас особливо цікавить з огляду на тему виступу, це Українське відродження кінця XVI–XVII століть, що виступає як поштовх для розвитку нації (передусім через релігію й освіту), як своєрідне відторгнення від чужерідного державного утворення. Створення братських шкіл та академій (Острозької, Київської, Львівської, Віденської), що будували свою діяльність на основі гуманістичних та загально-демократичних реформаційних ідей, охорони та збереження народніх і культурних традицій, призвели не тільки до поширення освіти серед широких верств населення, а й до широкого розповсюдження державотворчих ідей. І перша серед них — Острозька братська школа-академія — була кузницею виховання дітей в патріотичному дусі, на основі народніх традицій. Історія знає таких визначних вихованців цієї школи, як Мелентій Смотрицький — письменник-полеміст, гетьман реєстрового козацтва Петро Конашевич-Сагайдачний, Йов Берецький — представник української педагогічної думки, Клірик Острозький — письменник-публіцист, та багатьох інших, які дбали про те, щоб «наши... православныя дѣти не пили изъ чуждаго источника» («Розвиток народньої освіти і педагогічної думки на Україні». К., 1991, с. 47).

В братських школах писали й говорили латиною, а сьогодні розцінюємо цей феномен як сплеск українського відродження. Отже, одного оволодіння мовою недостатньо, коли немає такого солідного підґрунтя, як знання культури, історії, літератури, мистецтва. Тільки в їх спільності та єдності можна говорити про виховання патріотизму та державотворчих рис характеру. Про це нам говорять часи українського відродження.

Нас також цікавить період Визвольних Змагань Українського Народу з 1917 по 1920 рр. саме під кутом зору формування почуттів патріотизму і національно-державного творення. В справі шкільництва тут було започатковано дуже багато — заснування перших українських шкіл та українських гімназій, Кам'янець-Подільського українського університету, про закладання основ національної освіти й виховання, в тому числі й дошкільного. І діяльність просвіт, різних спілок, товариств, учительських угруповань, які були спрямовані на розвиток українського шкільництва, УАН тощо.

Але ці роки були швидкоминучі й сповнені боротьбою, тому цей період дає нам і значні уроки, коли нечіткість, нелевненість, політичний розбрід і невизначеність призвели до збіднення ідей і до розриву між романтичними закличками і конкретною роботою. Суперечки в політиці цього періоду відбивалися на освітній справі і патріотичному вихованні, про що нам потрібно сьогодні також пам'ятати.

І не будемо забувати про новаторські 20-і роки, що стоять найближче до нас у часі й дали значні результати, незважаючи на політичний «пресінг» з боку партійно-державного апарату. Так, державність була обмежена чіткими рамками, що диктувались з центру, до цього ж додавався і класовий підхід та ідеологічний тиск. Але «національний комунізм» 20-их років, як його назвав Орест Субтельний у своїй «Історії України» (1991), дав нам розвинену систему шкільництва, в якій кожна національна меншина, що заселяла простір України, мала свою школу, в якій діти навчалися рідною мовою, не говорячи вже про розвиток українського шкільництва як і розквіт українознавства в цілому. Він дав також українському народові й усьому світові такі постаті, як М. Хвильовий, Л. Курбас, М. Куліш, О. Довженко та багатьох інших. Серед цих постатей побачимо й Івана Соколянського, Я. Чепігу, О. Музиченка, О. Костюка та інших педагогів і психологів, які створили українську школу рефлексології як галузь педагогічної науки, українську школу комплексного підходу до побудови навчально-виховного процесу, що базувалися на пріоритеті розвитку особистості.

Звичайно, підходити до аналізу процесів цих років треба дуже обережно і диференційовано, але та конкретна педагогічна технологія і ті конкретні новаторські прийоми та методи можна збагатити новим змістом, подивившись на них крізь призму актуальних питань формування особистості.

З цих культурно-історичних та історично-педагогічних витоків та засад, про які говорилось вище, можна вилучити й сформулювати складові патріотизму як культурного й педагогічного феномену. Патріотизм — це перш за все ідеал самостійної України, розвиток української культури та культури народів, що її заселяють, формування особистості й індивідуальності через освіту. Для цього почуття були притаманні демократизм, розвинений ідеалізм, прагнення до свободи, емоційність, розвинуте естетичне почуття, природність, висока народна культура, музичальність. А тому, створюючи виховну стратегію і виховну програму, треба враховувати ці риси і нахили, той історико-культурний досвід, що наповнює нашу народню скарбницю і являє собою неперехідні цінності, приділяючи при цьому першочергову увагу національним пріоритетам, національній історії, літературі, мистецтву, фолкльорові, мові.

«Тільки особовості, тобто особи, що творять вартості культури, можуть стати історичними постаттями і предметом дослідів гуманістичної психології. Однією із них, саме як творець найцінніших політичних вартостей в сучасному національному житті українського народу, став Симон Петлюра».

Проф. д-р Олександр Кульчицький,
Збірник «Симон Петлюра», видання УВУ під
ред. Володимира Косика, 1980, стор. 12.

Володимир МАЗУР

ВІДКРИТТЯ VI З'ІЗДУ СВІТОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО ФРОНТУ

Шановні Пані і Панове!
Дорогі Подруги і Друзі!

Від імени уступаючої Президії Світового Українського Визвольного Фронту і від імени Голови Президії проф. Миколи Андрухів я сердечно вітаю усіх Вас — делегатів і гостей VI з'їзду Організацій Світового Українського Визвольного Фронту!

В 1960 роках в різних середовищах української еміграції виникла думка про потребу сформування загально-українського представництва для всієї діаспори.

По кількох роках дебатів на цю тему, в Нью Йорку, в листопаді 1967 року, відбувся I Світовий Конгрес Вільних Українців.

Тому, що були і є середовища, які ведуть політику явно відмінну від політики ОУН, виникла думка і потреба зорганізувати установу, зложену із представників усіх цих організацій, товариств та установ, які стоять на позиціях ОУН з-під стягу Степана Бандери.

З нагоди I Конгресу СКВУ було скликано I З'їзд Організації Українського Визвольного Фронту в Нью Йорку. На ньому було вибрано групу людей, які були членами Президії чи Секретаріату СКВУ. Вони мали проводити на форумі СКВУ наші напрямні.

Шість років пізніше, у жовтні 1973 року, відбувся II Світовий З'їзд Організації Українського Визвольного Фронту в Торонто, Канада. Було схвалено потребу встановити постійну Президію СУВФронту, завданням якої було б координувати легальну діяльність організацій, що стоять на позиціях ОУН. На цьому З'їзді було схвалено мільйоновий Фонд Оборони України.

III З'їзд СУВФронту відбувся в Нью Йорку в листопаді 1978 року з досить обширною програмою, з чотирьма теоретичними доповідями на актуальні теми української визвольної політики.

IV З'їзд відбувся в листопаді 1983 року, в Торонто. На З'їзді було ґрунтовно проаналізовано ситуацію в Україні, в російській імперії та в діаспорі. Були прийняті солідно опрацьовані ствердження і рішення. Відбулася обширна дискусія на тему кризи і занепаду СРСР та дальшої стратегії і тактики визвольної боротьби.

IV З'їзд СУВФронту підтримав позицію УККА й осудив концепцію генерала П. Григоренка в питаннях відповідальності українського народу за злочини, dokonані імперією.

З'їзд потвердив, що головним ворогом України є не лише пануючий комуно-советський режим, але й російський імперіалізм, незалежно від форми режиму.

IV З'їзд рішуче відкинув як ворожі і шкідливі для України підсунувані «єдино-неділимськими» колами концепції нової федерації або конфедерації Росії і України.

В листопаді 1988 року відбувся в Торонті V З'їзд СУВФронту. Це був останній З'їзд напередодні великих історичних подій, коли під натиском волі і сили народів впала «імперія зла», а на її руїнах постали незалежні держави уявлених народів, а в першу чергу — Україна.

VI З'їзд СУВФронту вперше відбувається в умовах існуючої Української Держави. Це є також наш перший З'їзд, в якому беруть участь провідні націоналістичні діячі з України. Ми їх сердечно вітаємо!

Я є переконаний, що особиста участь наших друзів із першої лінії фронту боротьби за закріплення Української Держави збагатить і поглибить діяпазон змісту наших ділових нарад, дасть нам змогу обмінятися поглядами щодо важливіших проблем державного будівництва і допоможе нам знайти правильний шлях в закріпленні існуючої Української Держави.

Кілька місяців тому український народ в Україні і в діаспорі відзначив другу річницю Проголошення Незалежності України. В цьому дворічному процесі державотворення приймали і приймають участь широкі кола українського суспільства: народні рухи, політичні партії, наукові і суспільно-громадські організації, військові та письменницькі кола.

Активно включилися в процес державотворення також і українські націоналісти, які своїми трудами і жертвами цілими десятиліттями підготували процес національного відродження.

Організація Українських Націоналістів та її Провід — що десятиліттями вела підпільну революційну боротьбу в Україні і на всіх просторах імперії — тепер негайно почали свою дію в Українській Державі.

Героїчні чини ОУН і УПА, які принесли широку славу націоналістам в 1940–50 роках, створили ґрунт в народі для відновлення націоналістичних структур в Україні, а їх фундаментом стали воїни УПА, які оформили себе в Всеукраїнську Булаву.

Пізніше була створена Конференція Конгресу Українських Націоналістів, а відтак — вже в цьому році — відбувся перший Великий збір Конгресу Українських Націоналістів, як завершуючий етап у створенні націоналістичної структури в Україні.

В таких історичних часах ми відбуваємо наш VI з черги З'їзд СУВФронту і завершуємо 25-літній період нашої праці і боротьби за Українську Державу. Цим З'їздом ми розпочинаємо нову сторінку нашої історії, розпочинаємо змаг силами діаспори вже за утвердження Української Держави, наповнення всіх її структур повноцінним національним змістом.

Тісна співпраця українських націоналістів в Україні і в діаспорі повинна продовжуватись і в цих нових часах.

З рідних земель все частіше лунають голоси, що діаспора не сміє ліквідувати свої структури, побудовані за десятки років. Вона, навпаки, повинна їх скріплювати і поширювати, щоб мати змогу ще довго служити українцям.

Треба дбати про те, щоб наше членство масово їхало в Україну, щоб її особисто пізнавало, вивчало. Щоб органічно співживалося із нашим народом і боліло його трущощами і невдачами.

З другого боку, ми мусимо бути приготованими на те, що сюди будуть більш чисельно приїздити українці з рідних земель для здобуття знання, на заробітки або може і на постійний побут. Наші структури повинні бути готовими їх прийняти, ними опікуватися, їм допомагати, включати їх у наші ряди.

Чи тут, чи там — ми і далі мусимо бути постійними носіями націоналістичних ідей.

Де-не-де в громаді ми помічаємо демобілізаційні настрої. Ми, мовляв, уже досягнули нашу ціль — добилися самостійности Української Держави. А утверджувати її — то вже не наша справа...

Таким і подібним проявам необхідно рішуче протиставитися, бо ще багато праці треба вкласти у побудову повноцінної української національної держави на зовнішньому і внутрішньому відтинках.

Ми, можливо, зближаємося до однієї із найважливіших подій в процесі державотворення, від часу проголошення незалежної Української Держави і референдуму. Це — майбутні вибори до Верховної Ради і Президента держави.

Віriamo, що демократичні сили України, навчені дворічним досвідом труднощів і невдач, об'єднають свої сили у виборчій кампанії проти проімперських та крайніх лівих партій, що стоять на комуністичній платформі. У цьому важливому життєвому питанні вже появилася заява політичних, громадських та профспілкових організацій про співпрацю під час виборів до Верховної Ради України.

Цю заяву підписало 18 політичних партій і організацій. Серед них — і Конгрес Українських Націоналістів.

Конгрес Українських Націоналістів в Україні вже почав підготовку до чергових виборів. Українські націоналісти в діаспорі, зокрема широкі кола громадськості, що є організовані в Організаціях Українського Визвольного Фронту, повинні із ними крокувати. Допомагати треба організаційно і матеріально — висилаючи звідси похідні пропагандивні групи та розбудовуючи матеріальну базу на протреби виборчої кампанії.

Для того, щоб могли сприяти процесам державотворення в Україні, — українській націоналістичний рух в діаспорі, всі його структури повинні себе ідейно-політично й організаційно скріплювати, духово оновлювати, пам'ятаючи, *що тільки той досягає мети, хто йде, хто горить і в огні не згорає!*

Ось тими вступними думками я офіційно відкриваю VI Світовий З'їзд Українського Визвольного Фронту.

Ще раз сердечно усіх Вас вітаю!

31 жовтня, 1993 р.

Микола ШАТИЛОВ

З ВИСОТИ СІДЛА

Празька мозаїка

Політичні зміни, що відбулися і продовжують відбуватися в країнах, що їх донедавна ми називали «соціалістичними», вносять свої корективи в усталене повсякдення, позначаються на побутових звичках, і, зрештою, атмосфера колишніх червоних столиць стає по-старому празькою, по-старому варшавською, а багато в чому і сучасно-європейською.

Заведено, що західня фасада московської імперії виглядала привабливіше, ніж сама імперія виглядала зсередини. Звісно, що так, але не завжди...

Червоні дахи, повіті сизим димом

Зимовими сутінками, задивившись з Вишеграда на празький Поділ, згадав я співця затишних харківських околиць: «от і вечір, внесли солому...», але в десятки й десятки квартирок затишних столичних кварталів занесли напередодні не солому, а вугілля і дрова — і середньовічні подольські комини мальовничо курилися...

Дивитися було приємно, але дихати — не зовсім, бо зимовий празький смок на вісімдесят відсотків складається з отих мальовничих димків. Парове опалення, до якого в нас звикли і по маленьких містечках, є лише в *панелаках*, але й вони одержують тепло з котелен, а котельні знов-таки — з вугілля. Празькі лікарі жартують: пражаків, можливо, курити і не зашкодить, бо сигарета ж — з фільтром.

Батьки міста пообіцяли, що за десять років городянам дихатиметься вільніше: дим як неодмінна приналежність міських ляндшафтів — щезне, запасатися в зиму дровами не доведеться, а димарі котельень не вибухатимуть чорними спалахами. За допомогою французьких спеціалістів створено проєкт, який передбачає, що зігріватиме і празькі *гарсонки* — крихітні квартирочки, і празькі ошатні вілли — газ. Проєкт дорогий: коштуватиме мільярд крон, але Прага — дорожче. Для тих, хто любить її європейською, а не советською.

А втім залишки чогось советського на вулицях вчуваються. Спочатку не добираєш, що саме, а потім схаменешся — трамваї. Ми ж так звикли, що в нас, советських, усі трамваї були чеськими. До інших — правда, їх іще мало — не звикли й самі пражани. Західнього візця вагончики, тихі й привітні, з кнопками на бортах: натиснув — двері відчиняються. А люди не звикли і чекають, коли їм відчинять. А за нас ніхто вже й нічого не зробить. Зміни!

Інакше світитиме навіть зелений вогник, на який зараз рушив трамвай. Прага змінює систему світлофорів. Магістратське завдання

виконуватимуть дві фірми — німецька і чеська. «Нехай і далі конкурують, — кажуть празькі комунальники, — нам спокійніше». Але йдеться вже не про советський спокій збайдужилого чиновника, а — близькі комунальні вибори. Отож і змагатимуться між собою дві фірми, працюючи, зрештою, на одне — на чеську демократію.

По-різному завойовують чеського замовника західні підприємці. Буває, що й чисто швейківською вигадливістю. Скажімо, фірма «Гікон» виборола собі монопольне право на виробництво автомобільних номерів — державних знаків, що їх не годні підробити й штукарі з «червоної мафії»: знак — подібно до грошової купюри — охороняється водяним знаком, що його закладено в покриття. Аж ось — маленький скандальчик.

Прискіпливий інспектор виявив, що «соната», на якій їздять «гіконівські» представники Шедиви та Голомек, несе фальшиві номери.

Номери — ну, зовсім оригінальні, бо не вкладаються в жоден стандарт — ані в нинішній, ані в майбутній. Посміялися. Але реклямний номер, який утнули Шедиви з Голомеком, тільки запевнив власників фірми в тому, що сотні чеських автіяків завтра нестимуть їхні номери. Незвично, але чехи охоче звикають.

Револьвери на нічних столиках

Президент підковзнувся в палаці тайляндського короля і злавав ребро, прем'єра визнали найчарівнішим мужчиною в світі, міністр охорони здоров'я розлучається зі своєю пані... А що ж на празьких вулицях, що в провулочках олеографічних чеських містечок? А все, як завжди: працюють, купують часописи і сигарети, вигулюють собак, остерегаються злодіїв і... як усюди, скаржаться на дорожнечу.

Коли пополудні я заходжу до знайомої *трафіки*, власниця вибачається й каже, що «Млади фронти» вже нема. «Днес», бачу, також продано. Але «Млада фронта-Днес» — назва однієї газети. Усі добре пам'ятають задерикуватість колишнього консомольського щоденника, і нові видавці визнали за краще перейменувати його поступово: на першій сторінці крипним шрифтом — «Днес», а дрібнішим — «Млада фронта».

Мабуть, мали рацію, бо їхній часопис пражани купують чи не найчастіше. Було б і зовсім без «чи», але ж є ще — «Вечернік Прага», обов'язковий «Вечернічек», і конкурувати з ним важко. До переможної трійці ввійшов непоть'янілий в шаленій боротьбі за виживання, незмінно усміхнений «Блеск».

У кожного свій читач.

«Вечернічек» кладуть до пенсіонерської сумки, де вже лежать рогліки і пакет молока. «Днес» опиняється в дипломаті поряд із діловими паперами. «Блеск» стирчить з кишені молодіжної куртки, в якій ще не бряжчать власні квартирні ключі. Одначе пачка сигарет є там напевне.

Курить щотретій пражанин і віддає перевагу «петрі» або «спарті». Двадцять дві крони за пачку. Американські — вдвічі дорожчі. Десь так. І попит на них — не дуже. А тому на всіх зупиках, з реклямних проспектадел, і дивиться на тебе мужній красунь, пропонуючи «каamelки». Мабуть, якби я був пражанкою, перейшов би з «Петри» на «Камел».

А празькі жінки не без того щоб подміти: до сигаретки в пальцях звикла майже половина прекрасної половини. Заметушилися законодавці, обговорюючи закон, який заборонив би реклямувати тютюнові вироби. Прийнуть чи ні, невідомо, бо щороку продається в країні приблизно дев'ятнадцять мільярдів цигарок, і з димом потрапляє в чеський бюджет 792 мільйони крон. Подивимось, що дорожче гардчанським депутатам — державна скарбниця чи рум'янци їхніх пань і слесних. Це — висловлюючись закучерявлено, а по-простацьки — дорожчає життя.

У трамваї або метро не покатаєшся за крону, віддай — шість. Стари будинки повертаються старим власникам, і малогабариточка коштує не триста-чотиреста крон, а всі півтори тисячі. А маєш, песика — доточи ще півтори, але не місячного — річного податку. Зважаючи на те, що квартирних злодіїв більшає, наче відбувся прискорений випуск на курсах підвищення кваліфікації, бажаємо завести не песика, а вовкодава. А ще бажаніше потицяти в кишеньковий калькулятор — чотиреста крон! — і з'ясувати, чи не дешевше стане обзавестися зброєю.

У Ліберцях з околицями пістолети і револьвери поклали на нічні столики дві тисячі мешканців. Чехи по-своєму інтерпретували милу советську приказку «нема прийому проти лому» і на зброї не економлять.

Револьвери — калібер 6,35 — порівняно недорогі: три-чотири тисячі крон, але купують не їх, а калібру 7,65 і дев'ять міліметрів. Нещодавно ж ліберецькі поліцаї видали дозвіл на придбання кількох автоматів «скорпіон» — улюблена вогнепальна зброя міжнародних терористів. Залив частой ж стрілянини ліберецькі провулочки все одно не почують: автомати перероблено так, що кулі вилітають не чергами, а поодиночі.

Здається, все... Хіба що — президент із пошкодженим ребром. Як ви зрозуміли, Вацлав Гавел. Журналісти занервували: чи зможе він зустрітися з російським міністром Козирєвим? А звичайні собі люди — про інше: що воно за королівський палац, де президенти кістки ламають? Отже, все нормально в колишньому чеському королівстві.

А який він, прицільний кут?

Про що говорять на європейських перехрестях і кого обговорюють, про що пліткують і чим захоплюються, чого прагнуть і чим невдоволені... І не обов'язково політики, вчені, законодавці, а — пересічні платники податків, завсідники пересічних магазинів, читачі пересічних газет. Прага поволі повертає собі авторитет найпожвавленішого перехрестя, а відтак зупинімося на кілька хвилин і послухаємо.

Позаминулої осені на вісімдесят восьмому кілометрі швидкісного шосе, неподалік Гумпольця, в автомобільній катастрофі занинув Александр Дубчек. У дорожніх пригодах гинуть, як відомо, випадково і не випадково. Невипадково — найчастіше особи відомі. Проте смерть лідера далекої «Празької весни», придушеної советськими танками, слідство визнало нещасним випадком.

Слідство, але не приятель Дубчека, італійський підприємець Вітторіо Каффіо, який наполягає, що голова федерального парламента Чехо-Словаччини став жертвою вдало сплянованого замаху.

Лікарі, які прибули на вісімдесят восьмий кілометр, вивезли звідти лише водія, а Дубчек залишився лежачи на відстані двадцяти метрів. Він кричав, але його не чули. Потім знепритомнів. А ще потім — його «знайшли». Про це Каффіо дізнався від самого Дубчека, в лікарні, свідком розмови був Павел Дубчек, син.

Інформацію італійського підприємця відмовилися надрукувати всі словацькі часописи. Виняток зробив тижневик «Тренчанське новіни». Празька преса обмежилися передруками.

Інша відома особа, інший автомобіль... Міністр внутрішніх справ Ян Румл і його «ауді-сотка». Щоправда, колишня, бо належить вона вже не міністрові, а... Важко сказати, кому вона належить. Шеф чеських поліцаїв бачив її востаннє різдвяного дня, коли запаркував в одній з вуличок на Празі-сім. А більше — не побачить.

Ні, звичайно, «криміналка» стане на вуха, а лімузин знайде, але не буде на що дивитися. В Усті-над-Лабем поліція виявила половину розкішної «сотки». Задню. Пошуки передньої тривають. Злодії, прочитавши залишені в кабіні документи, отетеріли й віддали «ауді» за п'ятдесят тисяч крон — чистий тобі збиток, а перекупники пустили її на роздріб. Історія по-різдвяному із щасливим кінцем, хоча і не досить страшна.

Є страшніша.

Тому що є в празьких Голешовіцах гавбічна, — калібр тридцять вісім, дальність стрільби — п'ятнадцять кілометрів, — і жерло її спрямовано простісінько на президентський палац. Ствол хижо вилискує гарматним салом, патронник готовий прийняти снаряд... Гахне так, що позаздрить носова гарматка на історичному крейсері.

Якби в резиденції чеських королів і досі знаходився товариш Гусак і товариші «зі складу», всі вдавали б, що не помічають, який він, прицільний кут. А так — помітили й відвідали...

Не «компетентні органи», бо демократія, а хазяїна гармати Владіслава Ярого. Відвідали й зітхнули: «Якось воно не теє — ваша гавбіца і в нашого президента». А пан Ярий пояснив, що гавбіца не стріляє, танк не заводиться, бронетранспортер не на ходу, вертоліт на мертвому якорі, а МІГ-15 з вулиці Аргентинської не злетить — трамваї заважатимуть.

Одне слово, познайомив, як і всіх, хто схоче, зі своєю колекцією важкої зброї та бойової техніки. Поки що він її збирає, а продавати збирається. Коли буде попит. Але один експонат, можливо й залишиться. Советський танк Т-54. З тих, що заганяли в нусельські підвали і виноградські мансарди однодумців Александра Дубчека.

Велосипедистів тюрма не приймає

Коли падають мури тюрми народів, то це не означає, що слідом поваляться й стіни звичайних в'язниць. Проте в період післясоветської еффорії в деякого така надія була, і, певна річ, вона не справдилася.

Прикладом нездійснених сподівань може бути хоча б і найблаголічніша з усіх побольшевицьких країн, тюрми якої містять в собі шістнадцять з половиною тисяч підсудних і засуджених. А кількість останніх зростає на 250 осіб щомісяця...

Якщо, не доведи Боже, вам усе ж таки доведеться потрапити до в'язничної камери, читайте написи по стінах. Конденсат людської мудрости!

Пам'ятаю, коли під час необмінної тасовки нас кинули до нової «хати», хтось уголос прочитав: «Тут тягнув строк один рік Іван з Торчина».

Сміялись так, що брязкали алюмінієві ложки в алюмінієвих кружках. Чехи б нас не зрозуміли.

У них шість місяців то вже було щось! Ну, а шість років — спускайся, куме, на дно. Чеський кримінальний елемент звик, що з ним поводяться більш-менш по-людськи. А демократичні зміни вимагають, щоб і без ніяких «більш-менш».

Задихається знаменитий празький Панкрац, переповнені «казенні будинки» Пльня, Остави і Владіце... Зате в Іржіцах і Бршеславі — напівпорожні камери. Обурюється громадськість і сушать собі голови безпорадні тюремники. Гаразд, громадськість для того існує, щоб чимось обурюватися, але тюремники дивують. Певен не тільки мене, але й пам'ятних моєму серцеві українських «попкарів», які, мабуть, теж обурюються недолугістю чеських професіоналів.

— Та збийте ви, туди-пересюди, етап і перекиньте зеків на вільні квартири...

Советські, начальничек, забобони! А в чехів — закони, і вони не дозволять, щоб засуджений відбував покарання деінде, а не там, де він мешкав, не дозволяють, щоб він утрачав зв'язки з родиною, не дозволяють загнати його туди, де козам роги правлять, бо інакше він не адаптується, коли вийде на «дембіль».

Одна з празьких газет запропонувала: кожному місту — свою в'язницю. Наче воно і смішно, а подумаєш — іще й як серйозно. Мабуть, відповідні чеські інстанції подумали, бо відомо, що невдовзі місць на нарах помітно побільшає. А ні — не з одним трапиться таке, як із Родоміром Шіmunкою, якому тюремники відмовили надати казенний притулок.

Знаного велосипедиста суд визнав винуватцем аварії, в якій загинуло троє людей. Вирок — вісімнадцять місяців. Під слідством Шіmunка не сидів — їздив. Востаннє на перегонах у Бельгії, де й наздогнала його повістка з чемним проханням з'явитися за місцем призначення. Тюремного призначення. Тобто — у Пльзень на Борах. Шіmunка і з'явився, але йому сказали: «Пізно — пів на восьму». Така офіційна версія. Але, гадаю, делікатний тюремник посоромився зізнатися, що вас, пане, нема де прилаштувати. Заспокоїли: приходьте завтра або...післязавтра. Однак Радомір Шіmunка не заспокоївся — пізніше сядеш, пізніше відкинешся.

Правий був Іван із Торчина: кожному свій строк великий. Приказка вічна, як каземні мури, і дай, Боже, щоб тільки звичайних тюрем.

Довіз і... живий

А про що думає пражський таксист, коли, хряснувши дверцятками, замовник садовиться поряд з ним у сальоні? А думає він, чи доїде живим до місця призначення. Останнім часом на вулицях чеської столиці забито стільки «нічних візників», що їхня професія видається сьогодні найризиковнішою. Водій ризикує й тоді, коли очікує на стоянці, бо велике європейське місто охоплено «війною таксистів». Початок її — в занедбаних соціально-побутових проблемах, що їх успадкувала будь-яка країна, позбувшись своїх большевиків.

... Він теж очікував — на стоянці в самісінькому центрі столиці, але його «фаворит» не зрушив з місця, хоча замовник і підійшов. Він, який погодився підкинути пасажира поряд — на Виногради, залишився на стоянці з проламанною головою. Помстилися колеги, для яких він, нормальний пражський таксист, виявився надто порядним, а замовник — не надто грошовитим.

Найімовірніше, потерпілий належав до «цеховиків», а нападники були «уніятами». Поняття — попереджаю — не мають нічого спільного з поняттями україномовними. Просто — одні шофери об'єдналися на цехових засадах, інших — об'єднує унія. Два кляни, між якими постійно точиться ворожнеча. Причина ворожнечі: перші працюють за ліцензіями, мають на своїх машинах стандартні, як і по всіх усядах, трафарети і не можуть заправити з пасажира більше, ніж дванадцять крон за кілометр. Другі працюють за концесіями, що дозволяє їм самим визначати, скільки коштує той чи той замовник, а останньому вже кожен кілометр коштуватиме крон тридцять п'ять-п'ятдесят.

За часів післялястопадового захвату, коли все приватне вітали лише тому, що воно приватне, пражський магістрат видавав концесії на приватне візникування пачками, не котролюючи, хто є хто. Таким чином, за професійним кермом опинилася бізліч спритних ділків, які в правій кишені тримають ліцензію, а в лівій — концесію.

Зупинивши машину з принадними жовто-чорними шашечками і клацнувши замком, ви ще не усвідомлюєте, що за вами зачинилася пастка. Усвідомите в кінці поїздки, коли, щоб вибратися з пастки, вам доведеться заплатити шоферові не сподівані сто двадцять крон, а всі півтисячі, бо підібрав вас «цеховик», а висаджував «уніят».

Мабуть, не треба пояснювати чому «уніяти» заможніші від «цеховиків». Але чому нахабніші — можна і пояснити. Звичайні собі *совки* — хоча і пражські, — вони сприймають капіталістичну конкуренцію як конкуренцію грошви, а не професійного вміння, а звідси й їхня по-советському анекдотична поведінка. Зі сторони поблизу готелю «Ялта» вони буквально вижили своїх конкурентів, посилаючись на договір з готельною адміністрацією. Шеф «цеховиків» Едвард Шуберт перевірів.

Договір є, але він передбачає, що «уніяти» користуватимуться готельним туалетом. Не більше. Можна й більше, але — в туалеті. А якщо серйозно, Едвард Шуберт вважає, що комуністи залишили йому

замість празької служби таксі авгієві стайні, та й ще демократи підкинули добрячий навилोक гною. А щоб усе було, як у людей, слід забезпечити таксистів машинами однієї марки, одного кольору, однаково традиційного оформлення. А найголовніше, щоб кілометр не подорожчав ані на крону!

Іншої думки секретар унії празьких таксистів пані Волканова: тридцять крон за кілометр і двісті за годину, коли пасажир попросить зачекати (послуга, що «цеховики» виконують її задурно). У залізної пані й аргументи залізни: «До „Маліржів“ не завітають же з дірявим гаманцем!». І йдеться про найдорожчий винний бар. Цехмайстер парює: «Замість ринкових механізмів — ринкові джунгли».

Війна в джунглях триває й люди гинуть.

Забито ще одного таксиста. Можливо, якби він не почувався «як на війні», був би обережнішим.

Отаке коїться на празькій бруківці.

«Лише» і «аж»

Проте всі великі міста, крім життя на бруківці, мають іще й підземне. В його лабіринтах призначаються побачення, купуються гамбургери, дочитуються конспекти, провадяться ділові операції... У підземці зрідка народжуються, частіше — вмирають. Життя як життя, і, річ певна, зі своїм злочинним світом. Пражани звикли, що їхній метрополітен затишний, небагатолюдний і... безпечний.

Підземне життя своєрідне, і той, хто не при звичайся до нього, легко заганяється на слизке. Обтяжені клунками периферійні бабуні, вперше ступивши на празький перон, переплутали метро із залізницею і, дізнавшись, що їхати їм не в той бік, по-домашньому перелізли на протилежному плятформу. Через рейки, які під струмом. Бог зглянувся, і ніхто не загинув.

Миські відчайдухи грають із небезпекою свідомо, спокушаючи одне одного «їздою смерті» — на буферах, між вагонами, і поліція вже пильнує потенційних смертників. Завдають їй клопоту й підземні ковзанярі, які, ставши на рольки, чіпляються за останній вагон і кидають поручень, коли поїзд набрав швидкість, щоб пронестися гладенькою долівкою станції, лякаючи пасажирів.

Однак не всі лякливі.

Дехто, скорочуючи путь, може податися навпростець — по шпалах. Завищать гальми, диспетчери викликатимуть поліцаїв майора Антоніна Карміне, який відповідає за підземне існування пражан, а вони вже перекриють входи-виходи й видобудуть на світ божий любителя пекельних прогулянок. А якось диспетчер вишеградської станції затримав поїзд, бо щось здалося йому підозрілим у кабіні машиніста. За важелями сидів напів'яний добродій, якому тверезий машиніст довірив життя десятків пасажирів.

Ну, а пасажирів теж не мед!

На їхніх очах фанати з балончиками фарби можуть помалювати вагон, вони ж — ані пари з вуст. А з'явиться поліція, наче крізь землю провалюються свідки. Хоча, здається, і провалюватися нема

куди. Поліція ображається, а даремно. Люди підземелля їй не вірять, бо вона — на поверхні: в лабіринтах переходів і ескаляторів підлеглих майорових зустрічаєш зрідка.

Не доведи, Господи, вдарять вас ножом у самісінькому «погребі!» Поки виплутаєтесь, поки дістанетесь до дверей із заповітним гудзичком... Ну, а натискати можете до повної втрати пульсу. Поліцаїв за дверима катма: нестача кадрів. Тож чи можна почуватися безпечно в празькому метро?

— Так, — запевняє Антонін Карміне, — за останні дванадцять місяців лише два вбивства, не згвалтували ж нікого, а самогубців поменшало.

Потім сам і спростовує власний оптимізм, заявляючи, що вже вчувається йому гуркіт підземної хвилі, яка накочується з підземель західних мегаполісів.

Продавці наркотиків в покручених переходах, дівчатка, збезцешені на сидіннях порожніх нічних вагонів, мафіозні «розборняки» з кіношною стріляниною на ескаляторах... А люди майора Карміне прибуватимуть на місце злочину за десять хвилин, як і сьогодні, тому що на всіх — одна старезна «шкодовка». Поспішаючи за викликом у метро, вони і користуються метро, як і всі ті, кого вони покликани захищати і боронити.

А празьке телебачення показує документальний фільм «Справа про життя і смерть мого сина» — вбивство в метро, на станції «Дейвіцка». Загинув дев'ятнадцятирічний Філіп Венцулік. Той самий, що про його смерть державний урядник, як ви пам'ятаєте, сказав «лише». Для батьків же смерть Філіпа — «аж»!

Суспільство, в якому продовжують співіснувати оті «лише» і «аж» ще не є демократичне, а громадяни його не перестали бути «дітьми підземелля».

І припишіть: «А був він паскудник»

Прага стара, навіть дуже стара, і пам'ятників у ній вистачає. Правда, не всім вистачає місця, а навколо деяких обставини складатимуться так, що їм скоро всюди «місця буде мало». З пам'ятниками починають воювати там, де падають тиранії, а в наші часи — в країнах іще вчора побольшевицьких.

Здається в чеській столиці височіла най-най-най...постать «отця і учителя». Демонтували з блискавичною швидкістю і — незважаючи на всі технічні труднощі. Постать з кепочкою теж була — пів року, але щезла — ніхто не помітив. Запитайте на вулиці празьку старожитку. «Бабічко, а де був пам'ятник Леніну?» Присягаюся — не пригадає.

Важкі пам'ятники, але й життя їхнє важке.

Ну, з лєнінами-сталінами все зрозуміло, одначе ж були й полегшені марксистки. Про що вам скаже ім'я — Ян Шверма? Ні про що! А він стоїть на влтавській набережній і скося дивиться на мість свого ж імені. Большевицький апаратник, один з «карлінських хлопців», як називали приятелів Клеми Готвальда — і по лінії дівчат, і по лінії партійній.

Два роки як місцевий магістрат ухвалив: пам'ятник — геть з очей, а Шверма стоїть і досі. Виявляється, з маленькими пам'ятниками скла-

дніше, ніж із великими. Мабуть з тієї причини, що большевики не масштабні. Про «воджа світового пролетаріату» не подискутує, але «карлінський хлопець» — привід для дискусії: що демократичніше — нехай мерзне під влтавським вітром, а чи вже ж такі «геть з очей»?

Празький «Днес» висловився ляпідарно: спроби позбавити Шверму місця на набережній є свідченням певної закомплексованости чехів. «Руде право» закликала: «Схаменіться!» і пояснювало, що «карлінський хлопець» — єдиний чеський парламентар, який загинув на війні. Правильно пояснювало — загинув у комуністичному підпіллі.

Знову не витримав «Днес» і надав слово колишньому порадникові чеського прем'єра Богумілу Должелю, який дещо інтерпретував версію життя і смерті не надто видатного большевика: поляг у бою з нацистами, але ж чим ідеали, які він захищав, були кращі за нацистські? Оскільки запитання не вимагає відповіді, Долежал запропонував перенести кам'яного «карлінця» в археологічний музей. У «Лідове новінах» дискусію продовжив драматург Карл Стейгервальд і з професійною майстерністю закрутив сюжет: «Дайте йому спокій, але припишіть на постументі: «А був він паскудник».

А ось пам'ятник, якому в Празі місця не знайшлося, бо не місце ж для першого президента держави Томаша Масарика — подвір'ячко на Збраславі. Давня історія, а починалася в тридцять сьомому конкурсом на кращий проєкт. Мюнхен... Війна... Згадали аж за десятиліття, визначили, що президент вітатиме вдячних нащадків з петршінського пагорба. Але один з «карлінських хлопців», відомий вам Клема, вдячним не був і не збирався увічнювати «ворогів народу».

1968 — ще конкурс. Переміг прекрасний проєкт Вінценца Маковского. Відкриття відбудеться 28 жовтня. Але!!! Але — не виставиш президента під баштові гармати совєтських танків... Нарешті — «чеський оксамит»! Нарешті бронзовий Томаш Масарик зійде на празький Град, щоб залишитися там навічно. Де там! Забули, що на Граді вже є...поки що не забронзований Вацлав Гавел.

Президентська канцелярія Масарикові відмовила. Можливо, зберігає місце.

Але попри все — демократія, і, можливо, колись у нас відбудеться конкурс — «нові написи на старих пам'ятниках». Думаю, варто було б запросити чеського драматурга Карла Стейгервальда.

Леша, який був конем

На Ольшанському кладовищі, в чеській землі, лежить харківський письменник, який сказав колись, що, дивлячись на коней, він краще пізнає життя.

Аркадій Авреченко любив коней.

Любить їх — відома річ — чимало людей, але те, що чеські аматори зберегли приречених українських коней — на жаргоні кіннотників гуцілів — відомо одиницям...

Першого ж свого празького дня, на Спаленій, яка вишуканістю вітрин уже починала нагадувати вулиці західного міста, в зовсім непоказній вітринці вгледів у сідло давньої оригінальної конструкції, а поряд помітив і напис: «Гуцул-клуб». Здибати посеред чеської

столиці любителів гуцульської породи коней було і несподівано, і приємно. Але приємна несподіванка була не вповні зрозумілою.

Гуцульський кінь — не легендарний ахалтекінець, навпаки — доброї вдачі скромняга, низенький, невибагливий, обережний, бо в поколіннях зважав долати стрімкі карпатські стежки.

З кіньми все стало зрозумілим, коли довідався, що то за людина — Леша Лейський. А празький інженер, довідавшись, що гуцульські коники ось-ось вищезнуть, поставив собі за мету — зберегти породу. Скромний, як і його улюбленці, Леша Лейський менш за все думав про людство. Думав він про людей, живих і конкретних, і зовсім не ідеальних, а яких саме — ви зараз дізнаєтесь. Поки ж скажу, що в клубному табунці — вісімдесят гуцулів, що одноосібний досвід празького інженера змусив спеціалістів поновити племінні роботи з гуцульською породою.

А клуб по старому підтримують очі, присвячуючи українським коням увесь вільний час. Увесь, бо Краловіці, де знаходяться клубні стаїні, за кільканадцять кілометрів, бо основний краловіцький контингент — діти, і діти не звичайні, а — хворі. З Богніц — відомої психіатричної клініки, зі школи імени Коменського, в якій навчаються підлітки неадекватної поведінки... Зрештою, звідусюди батьки привозять недужих на полімієліт.

Гіпотерапія — лікування конем.

Здавна спілкуюсь із професійними кіннотниками, але не пригадую, щоб згадували вони гіпотерапію. Можливо, і термін належить Леші Лейському. Безперечно ж йому належить таємниця душі гуцульського коня — доброго і спокійного, уважного і терпеливого.

М'язи — м'язами, вони і справді відновлюють свою пружність під час верховних прогулянок краловіцькими лісами. Але є й інше і — важливіше. Людина, яка спостерігає світ з висоти сідла, забуває, що в чомусь вона неповноцінна. А під сідлом же — істота, яка зрозуміє тебе завжди і в усьому, сприйматиме тебе без знижок. Зовсім не так, як звичне людське оточення.

Празький «Гуцул-клуб» відвідують не тільки його члени і пацієнти. Відвідують і медичні працівники, які займаються реабілітаційними процесами, яким спілкування хворого з конем може по-своєму допомогти й уточнити діагнозу, яким курс гіпотерапії читає Леша Лейський. Коли ж у нього запитують, що потрібно для того, щоб стати повноправним членом клубу, то він відповідає так, наче б сам був гуцульським конем: терпіння...тому, що бажаючих забагато, а коней і грошей замало.

А як воно — терпіти! — празький інженер Леша Лейський добре знає, бо двадцять два роки життя віддав українському коневі. Зберіг, щоб український кінь оберігав сьогодні здоров'я чеських дітей. Для «дружби народів», як атестували нормальні взаємини громадян різних країн комуністи, Леша Лейський зробив більше, ніж дипломатичні представництва.

Проте, щоб збагнути це, слід дивитися на світ не з урядницького крісла, а з висоти сідла, прадавнього, українського, яке лежить в непоказній вітринці, на Спаленій.

Прага.

Наталка ПРУДКА

ДО ВАЖЛИВИХ ПИТАНЬ І ПОДІЙ В УКРАЇНІ

Відвідини України Верховним Комісарем НБСЕ

(УЦІС) Міністр у справах національностей та міграції України Олександр Ємець поінформував, що 15-17 лютого 1994 р. перебував у Києві Верховний комісар НБСЕ у справах національних меншин п. Макс ван дер Стул.

Пост Верховного комісара Ради з безпеки і співробітництва в Європі у справах національних меншин був створений за рішенням Гельсінської наради на найвищому рівні 1992 р. як інструмент раннього виявлення і можливого усунення потенційно дестабілізуючих етнічних напружень.

На засіданні Ради міністрів закордонних справ держав-учасниць НБСЕ у Стокгольмі (грудень, 1992 року) на посаду Верховного комісара у справах національних меншин (ВКНМ) було призначено колишнього міністра закордонних справ і представника Голляндії при ООН Макса ван дер Стула.

Мандат ВКНМ визначено в Гельсінському документі 1992 року, де, зокрема, вказується, що Верховний комісар забезпечує по можливості “раннє виявлення” і у відповідних випадках “термінові заходи” щодо напружених ситуацій, пов’язаних з проблемами національних меншин, які ще не вийшли з початкової стадії, але потенційно здатні, на думку Верховного комісара, перерости у конфлікт в регіоні НБСЕ і потребують уваги та дій з боку Ради міністрів або Комітету старших посадових осіб НБСЕ.

В нашу державу Макс ван дер Стул приїхав на запрошення уряду України. Мета поїздки в Україну, як підкреслив пан ван дер Стул, була чисто ознайомчою і в жодному разі не інспекційною. Верховний комісар НБСЕ у справах національних меншин, який протягом минулого року неодноразово відвідував Естонію, Латвію, Румунію, Македонію, Словаччину. Він високо оцінив політику уряду України в галузі національних відносин, зокрема, забезпечення прав національних меншин, вважаючи її зразковою.

Під час візиту в Україні, п. Макс ван дер Стул мав розмову з Президентом України Леонідом Кравчуком, віце-прем’єр-міністром Миколою Жулинським, міністром закордонних справ Анатолієм Зленком, міністром у справах національностей та міграції О.Ємцем, депутатами Верховної Ради України і з представниками громадських рухів та організацій.

Ратифікація Консульської Конвенції з Росією

Завідувач відділом управління інформації МЗС Наталя Зарудна поінформувала, що 4 лютого б. р. Верховна Рада України ратифікувала Консульську конвенцію між Україною і Російською Федерацією, підписану 15 січня 1993 року під час візиту Президента України Леоніда Кравчука до Москви. Україна вже має подібні конвенції з Китаєм, Румунією, Угорщиною, Польщею і Казакстаном. З них діють перші чотири. Консульська конвенція між Україною і Російською Федерацією ще не ратифікована російським парламентом, а українсько-казакську Консульську конвенцію буде найближчим часом передано на ратифікацію до Верховної Ради.

Консульська конвенція між Україною і Російською Федерацією є двосторонньою угодою, яка, базуючись на положеннях Віденської конвенції про консульські відносини від 24.4.1993 р., розкриває і доповнює положення цього багатостороннього міжнародньо-правового акту.

Конвенція визначає порядок заснування консульських установ, призначення консульських посадових осіб, консульських функцій, пільги, привілеї та імунітети консульських посадових осіб, консульських службовців. Чітко визначені також права та обов'язки консульських посадових осіб щодо захисту інтересів своїх громадян.

Слід підкреслити, що, згідно з положеннями Конвенції, недоторканими є консульські приміщення та житлові приміщення консульських посадових осіб, консульські архіви та документи, а також персона консульської посадової особи.

Відповідно до Конвенції, консульські посадові особи користуються дипломатичними привілеями та імунітетами у повному обсязі, як і дипломатичні агенти.

Ратифікація Конвенції створить необхідні правові умови для налагодження і розвитку українсько-російських консульських відносин, відкриття консульських установ і виконання консульських функцій, що сприятиме поглибленню всебічних зв'язків між Україною і Російською Федерацією, а також належному захистові прав та інтересів громадян України та Росії.

Пошук за можливостями фінансування проєктів АВВ

Під час візиту в Україну концерну АВВ, що відбулася на запрошення Президента України Леоніда Кравчука, в Міністерстві промисловости підписано протоколи намірів в області реконструкції та постачань обладнання, обсягом в кілька сот мільйонів доларів, — повідомив на прес-конференції президент АВВ Персі Барневік. Урядові України представлено перелік проєктів спільної діяльності, питання фінансування яких вирішується.

За словами Персі Барневіка, запровадження на електростанціях України технологічного устаткування АВВ дозволить збільшити на 25% обсяг газу, що виділяється при згорянні палива.

В ядерній енергетиці плянується запровадження нових реакторів та систем контролю.

процедур, які захищають інтереси національних меншин, передбачено в інших законодавчих актах.

Держава Україна гарантує забезпечення свободи творчості, вільного розвитку культурно-мистецьких процесів, прав громадян на доступ до культурних цінностей. Саме на це і спрямована державна політика в сфері задоволення духових та освітніх потреб національних меншин, відродження і розвитку в Україні національних мов, культур і традицій. Кабінетом Міністрів України схвалено державну програму розвитку освіти національних меншин, створено Фонд розвитку культур національних меншин.

За даними перепису населення 1989 року, в Україні мешкає 51,4 млн. чоловіків понад 110 національностей.

Найчисельніша з них — корінна національність — українці, яких нараховується 37,4 млн. чоловік, або 72,7% всього населення.

На Україні мешкає 14 млн., або 27% інонаціонального населення.

Серед цієї групи найбільше багаточисельною національністю є росіяни, яких нараховується 11,4 млн. чоловік (22,1%). Їх кількість за 1979-1989 рр. зросла на 884 тис. (8,4%). Окрім Республіки Крим, де число росіян складає 67% усього населення півострова, найбільше їх в Луганській, Донецькій, Харківській, Запорізькій, Одеській, Дніпропетровській, Херсонській областях та в м. Києві.

Наступна за величиною національна група — євреї, чисельність яких за десятиріччя скоротилася на 146 тис. чоловік і складає 486 тис. (0,9%).

В Україні мешкає 440 тис. білорусів (0,9%).

З 294 тис. до 325 тис. зросла чисельність молдован, що складають 0,6% усього населення. Переважно вони проживають компактно в Одеській (71%) і Запорізькій (15%) областях.

В Житомирській, Хмельницькій, Львівській областях і в м. Києві мешкає 65% усіх поляків України (219 тис.).

Майже 70% всіх німців України проживають в шести областях: Дніпропетровській — 6,4 тис., Донецькій — 6,3 тис., Одеській — 3,6 тис., Закарпатській — 3,5 тис., Запорізькій — 2,3 тис. і Луганській — 2 тис. та в Республіці Крим — 2,4 тис.

Своєрідним барометром стану міжетнічних відносин в Україні є задоволення духових та освітніх потреб росіян. Жодної підстави твердити про будь-які утиски російської меншини в Україні немає. Сьогодні в Україні діє біля 20 громадських об'єднань представників російської меншини. В Україні діє 3,3 тис. російських шкіл. Культурно-мистецькі традиції росіян представляють 37 театрів, які діють в різних регіонах України. Традиційними для навчальних закладів України є факультети російської мови і літератури, історії, культури в педагогічних інститутах і державних університетах.

Молода Українська держава здійснює програми переселення депортованих народів на свою історичну батьківщину та в місця їх традиційного проживання, в тому числі і до Республіки Крим.

За даними перепису з 1989 року в Криму проживало 384 тис. кримських татар. Їх масове переселення сюди почалося на початку 90-х років. На 1 серпня 1993 року в Криму прописано близько 200 тис. кримських татар. Для забезпечення культурних потреб кримських

Запропоновано ряд проєктів, які передбачають удосконалення компресорних систем опалення, що дозволить вдвічі скоротити кількість тепла, що споживається. За словами Персі Барневіка, у сфері міського опалення плянується створення спільного з АBB підприємства.

В 1993 році концерн АBB інвестував 5,5 млн. доларів США у створення спільного з Хмельницьким виробничим об'єднанням „Укрелектроапарат“ підприємства щодо виробництва трансформаторів, які раніше імпортувалися в Україну.

В країнах Східної та Центральної Європи, починаючи з 1988 року, АBB інвестувала біля 400 млн. доларів США, заснувавши тут 45 компаній. Бізнесові операції в цьому регіоні, за словами Персі Барневіка, складають понад 1 млрд. доларів щороку.

Освоювання виробництва енерго зберігаючості в продукції

За даними Міністерства машинобудування, військово-промислового комплексу і конверсії, питома вага енергоносіїв в собівартості продукції машинобудівної галузі в 1993 році складала 11,2%. В 1994 прогнозується зростання вартості енергоносіїв в собівартості продукції до більш ніж 80% при зростанні вартості доляра США понад 30 тисяч (нині курс доляра на „чорному“ ринку становить 37 тисяч крб.).

У відповідності з програмою Міністерства „Енергозбереження в 1993-1994 роках“, енергомісткі підрозділи підприємств — ливарні, ковальсько-пресові та гальванічні переведені на 3-4 добові цикли, що дасть змогу зекономити на розігріві печей добову витрату енергії.

Машинобудівними підприємствами України освоється виробництво техніки, що за своїми характеристиками не гірша від зарубіжних аналогів: на запорізькому Виробничому об'єднанні „Мотор Січ“ розроблені й побудовані перші дослідні зразки гвинто-вентиляторного авіаційного двигуна Д-27 з використанням пального до 16 грамів на тонно-кілометр, що на 30 % менше, ніж споживають зарубіжні аналоги.

На ряді підприємств України освоєно виробництво телевізорів 5-го покоління, які споживають на 40-50% електроенергії менше, ніж попередні моделі.

Запляноване на 1994 рік збільшення виробництва газорозрядних ламп обсягом понад 1 млн. штук дозволить зекономити щорічно 36 млн. квт.-годин електроенергії.

В 1994 році на Харківському заводі „ФЕД“ плянується запровадити виробництво систем для вприскування палива в двигуни внутрішнього згорання, що забезпечить скорочення споживання палива на 10-15% й на таку ж величину дозволить збільшити потужність двигуна.

За даними Мінмашпрому, для виконання розроблених програм економії енергоресурсів потрібно 15 млрд. крб. бюджетного асигнування та 66 млрд. крб. пільгових кредитів.

Міжнаціональна політика України

Міжнаціональна державна політика України визначається у відповідності з Деклярацією прав національностей України і Законом „Про національні меншини в Україні“. Ряд правових принципів і

татар за комплексною програмою в Криму створено кримсько-татарський музично-драматичний театр, на базі державної філярмонії працює художній ансамбль „Хайтарма“, театр пісні Зареми Ханум, діє 86 кримсько-татарських колективів художньої самодіяльності. В Сімферопольському державному університеті функціонує факультет кримсько-татарської мови та літератури. Активізувалася видавнича діяльність. Кримсько-татарською мовою видається 5 газет і 2 журнали, з початку 1994 року почала діяти філія редакції видавництва підручників, художньої та іншої літератури кримсько-татарською мовою. Майже 25 тис. школярів кримсько-татарської національності у різних формах навчання вивчають рідну мову. Під охорону держави взято 51 пам'ятників історії та культури кримських татар. Ведеться реставрація мечетей та Бахчисарайського ханського палацу.

Держава надає допомогу і представникам інших депортованих народів.

Станом на 1 квітня 1993 року з республік колишнього ССРСР в Україну прибуло 1526 німців, з яких 510 — представники сімей.

В Україні працює 127 державних різних за жанрами театрів та понад 120 театрів-студій, а також 101 професійних художніх колективів. Культурно-мистецькі традиції іноетнічного населення України представляють близько 2 тис. самодіяльних художніх колективів.

Кабінет Міністрів України схвалив державну програму розвитку освіти меншин до 2000 року.

За мовами навчання і виховання загальноосвітні школи розподіляються:

- україномовні — 15538;
- російськомовні — 3364;
- румунські — 110;
- угорські — 89;
- польські — 4;
- єврейські — 4;
- українсько-російські — 983;
- українсько-угорські — 18.

Всього дво- і тримовних шкіл — 1030, в яких навчається — 925,5 тис. учнів.

Для вивчення рідної мови відкрито 26 недільних шкіл:

- єврейської мови — 13 шкіл;
- вірменської — 7 шкіл;
- польської — 3 школи;
- новогрецької — 2 школи.

Факультативно вивчається 15 рідних мов.

Складовою частиною процесу набуття Україною незалежності, творення самостійної державності стало гарантування національним меншинам права на вільний розвиток.

Зараз в Україні існує близько 200 республіканських, регіональних і обласних громадських об'єднань національних меншин. За даними обласних і Київської міської держадміністрації станом на 1 січня 1993 року інтереси євреїв представляють 34 громадських об'єднань, німців — 22, поляків — 20, росіян — 17, греків — 9, болгарів і вірмен — по

8, азербайджанців та чехів — по 7, корейців — 5, білорусів — 4, румунів, угорців, татарів, грузинів, осетинів — по 3, циганів, кримських татарів, гагаузів, караїмів, литовців, дагестанців — по 2, кримчаків, турок-месхетинців, словаків, асирійців, бурятів, альбанців, а також інших національностей — 12.

Станом на 1 серпня 1993 року Міністерством юстиції України зареєстровані такі громадські об'єднання національних меншин: Спілка поляків України, Міжнародна асоціація грузинсько-українських культурних взаємозв'язків ім. Давида Гурамішвілі, Чехословацьке культурно-освітнє товариство ім. Я. Коменського на Україні, Асоціація єврейських організацій і общин України, Демократична спілка угорців України, Федерація польських організацій України, Асоціація корейців України, Союз греків України, Українське товариство російської культури „Русь“, Товариство німців України „Відродження“, Товариство єврейської культури України, Рада національних товариств України та інші.

Діяльність громадських об'єднань спрямована на захист інтересів національних груп населення, їх політичних, економічних та інших прав, відродження іноетнічних культур. За ініціативою товариств національним громадянам повертаються будинки, культурні споруди, відкриваються школи, факультативні групи, курси, в яких молодь вивчає національні мови, запроваджуються теле- і радіопередачі мовами національних меншин.

Механізми приватизації в Україні ще не сприяють

„Державна програма приватизації на 1994 рік“, затверджена парламентом України в січні цього року, передбачає зростання питомої ваги недержавного сектору до 28%: заплановано приватизувати 20 тисяч об'єктів малої приватизації, 8 тисяч об'єктів великої та середньої приватизації та 1400 об'єктів незавершеного будівництва на загальну суму 36,6 трильйонів карбованців, з яких 20,1 трл. крб. буде отримано за рахунок приватизаційних сертифікатів. На ім'я громадян України відкриті рахунки в ощадних касах й умовно названі приватизаційними сертифікатами, вартістю після чергової індексації в 1 мільйон 50 тисяч карбованців, що дорівнює проіндексованій вартості 70% загальнодержавного майна, поділеного на 52 мільйони, тобто, на кількість населення в Україні.

В ході кампанії 1992 року було приватизовано 1% державного майна, в 1993 — 5%. За три місяці з моменту підписання Указу Президента „Про приватизацію об'єктів незавершеного будівництва“, приватизовано лише три. Інвестори не поспішають купувати об'єкти, запропоновані до продажу за цінами, визначеними згідно затвердженим методикам оцінки. Нині уряд вирішив переглянути позиції з метою продажу недобудованих об'єктів за більш низькими цінами, але при цьому обумовивши в договорі об'єм інвестицій, що дозволяє завершити його будівництво. Кінцеву ціну визначатиме акційна продаж. Вкладання приватизаційних майнових сертифікатів громадян України в недобудовані об'єкти не передбачається.

Іноземні інвестори майже не проявляють зацікавленості до розбудови України: з метою стимулювання зацікавленості до цих об'єктів в кінці лютого виданий Указ Президента про продаж об'єктів разом з земельними ділянками, або ж з наданням їх в оренду. Однак, Фонд державного майна України не володіє інформацією в достатній мірі про наявність всіх незавершених об'єктів. Повідомлення Міністерства статистики з цього приводу надійдуть лише в квітні.

Показник використання населенням України приватизаційних сертифікатів на сьогодні становить лише 1%, тоді як в Росії цей показник дорівнює 56%. Народ України не може зорієнтуватися, в яку справу було б вигідніше вкласти свої майнові права, тоді як більшість під-приємств України збиткові. З метою забезпечення функціонування фондового ринку та обороту приватизаційних паперів, 19 лютого цього року Президент України видав Указ, який затверджує Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії. Кабінет Міністрів у свою чергу повинен в місячний термін подати на розгляд у Верховну Раду України проєкт Закону „Про внесення змін та доповнень в Закон «Про оподаткування підприємств та організацій»“, який повинен попередити подвійне оподаткування від діяльності, пов'язаної з оборотом цінних паперів.

В Україні на початок 1994 року мали право працювати з приватизаційними рахунками громадян лише три компанії: „Меркурій траст“, „КІНТО траст“, Дніпропетровське довірче товариство „Балашов“. В Росії на даний момент працює 650 аналогічних компаній. Громадянин України, якому важко зорієнтуватися в галузі бізнесу, може укласти договір з інвестиційним фондом про право останнього обирати самому найвигіднішу з можливих прибуткових бізнесових справ.

За прогнозами експертів, реалізація прийнятої парламентом програми приватизації гальмуватиметься, оскільки урядом прийнято ряд поправок до існуючого законодавства, затвердження яких поки що відтягується.

Реальна розпродаж підприємств розпочнеться не раніше, ніж через рік, коли Уряд нарешті запустить механізм банкрутства давно збиткових підприємств.

Голляндія здійснює сільськогосподарські проєкти в Україні

Досягнення Голляндії в галузі сільського господарства та виробництва продуктів харчування добре відомі нашим співвітчизникам. Своїм досвідом щодо вирощування овочів та переробки сільськогосподарської продукції готові поділитися сотні голляндських фірм, які зараз стоять на порозі створення спільних підприємств з українськими виробниками, — повідомив при зустрічі консультант з сільськогосподарських питань Посольства Королівства Голляндії в Україні пан Версльойс, підкресливши при цьому, що голляндські бізнесмени хочуть мати справу лише з приватними українськими підприємцями. Гальмує початок акривного бізнесу недосконале українське законодавство: вся надія на безневні перевибори парламенту й зміну уряду.

За словами пана Версл'ойса, допомога Королівства Голляндії Україні здійснюється в межах комплексної програми 1993-1997 років, яка передбачає щорічне інвестування (без повернення) в сільське господарство та енергетику близько 4 мільйонів доларів США. Крім прямих інвестицій, Голляндія також бере участь в програмах технічної допомоги Європейського Співтовариства, Європейського банку реконструкції та розвитку і Світового банку, де Голляндія має свої трастові фонди.

В квітні минулого року був розпочатий та успішно завершений у Львівській області в межах безкоштовної допомоги пілотний проєкт щодо вирощування картоплі на насіння та овочів, який здійснювали три відомі голляндські фірми. В ході реалізації Львівського проєкту, голляндською стороною було поставлено високоякісне насіння картоплі, техніки для її вирощування, хімікати для захисту рослин від шкідників та хвороб, а також організовано навчання фахівців. За словами пана Версл'ойса, результатом реалізації цього проєкту стало зростання вдвічі врожаю в порівнянні з минулими роками з цих же земельних ділянок.

В 1994 році Голляндія планує реалізувати, як дарунок Україні, ще 3 проєкти: планується здійснення реконструкції тепличного господарства в Броварах Київської області, побудова м'ясопереробного комбінату на Київщині, а також відкриття в Івано-Франківську практично-теоретичної школи фермерів.

Розбудова в Україні міжнародніх автобусних маршрутів

Як повідомив заступник директора Депарменту автотранспортних перевезень Міністерства транспорту України В'ячеслав Перфільєв, в Україні відкрито 50 міжнародніх автобусних маршрутів до сусідніх держав у відповідності з підписаними міжнародніми угодами. Щоденно транспортні підприємства України забезпечують біля 200 рейсів за розкладом, перетинаючи кордон при цьому за 40 хв., що необхідно для огляду автобуса.

Вантажні перевезення до 22 країн, здійснюються головним чином зовнішньо-економічним об'єднанням УКРТРАНС, використовуючи надані у винайм засоби транспорту RENAULT, MERCEDES та ін. За словами В'ячеслава Перфільєва, в 1993 році обсяги вантажних перевезень, що відправляються з України, зросли на 40%. Розрахунки за надані УКРТРАНСу у винайм автомобілі західного виробництва здійснюються за домовленістю від отриманого прибутку. При повній виплаті вартости автомобіля, він стає власністю України. За даними корпорації автомобільного транспорту УКРАВТОТРАНС, до складу якого входять зовнішньо-економічне об'єднання УКРТРАНС, науково-виробниче об'єднання АВТОТРАНСПОРТ та ін. підрозділи, в 1993 році збалансований прибуток корпорації складав 7592,6 млн. крб.

Вантажопотік з України в сторону Заходу дещо вищий, ніж навпаки. Так, потреба в сторону Польщі складав 10 тисяч автомобілей щороку, тоді як потреба з Польщі до України — 3 тис. Враховуючи спільність інтересів, держави, що заключили договір про міжнародні

перевезення, обмінюються певною кількістю дозволів на здійснення безкоштовних переїздів їхніми територіями, узгодивши при цьому проїзд країнам-транзитам. Поїздки поза обмінними дозволами вимагають окремої плати.

Автомобілі українського виробництва не відповідають міжнароднім вимогам щодо екології, гучности, безпеки та ін. показників, що може стати гальмом у розвитку міжнародніх перевезень, якщо вітчизняне автомобілебудування не вирішить цю проблему найближчим часом.

Нерегулярні маршрути, ділові подорожі та перевезення вантажів за межі України може здійснювати будь-який власник транспорту: право на здійснення таких рейсів автотранспортникам надає видана Міністерством зовнішніх економічних зв'язків України ліцензія, діюча протягом 3 років. Інструкцію про порядок видачі ліцензії затверджено наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків 14 лютого 1994 року.

Цемент опаковують згідно з міжнароднім стандартом

Результатом спільної діяльності Кам'янець-Подільського цементного заводу та підприємства „Хорда Лтд.“ стало виробництво та упаковка цементу за міжнародніми стандартами обсягом 600 тисяч тонн щорічно. Виробничий комплекс складається з 4-х виробничих та складських приміщень, загальним обсягом більше 160,000 кубічних метрів, оснащених обладнанням німецьких фірм.

Автоматизована лінія пакування цементу в 50-ти кілограмові паперові мішки фінського виробництва дають можливість далі пакувати мішки в 2-х тонні атмосферостійкі транспортні пакети з використанням термоосадової плівки зі стабілізатором проти ультрафіолетових випромінювань фінського виробництва. Розробено графік транспортування упакованого цементу залізнодорожним транспортом та подальшого його завантаження на морські судна.

Загальна сума витрат на будівництво виробничого комплексу, монтаж автоматизованої лінії, придбання рухомого складу для залізничних перевезень становить 11,2 млн. німецьких марок.

Торгово-економічні відносини між США й Україною

Між Україною та США підписано такі угоди: Угода про торговельні відносини між Україною та США, Угода про судноплавство та Угода між урядом України та урядом США про сприяння капіталовкладенням.

Угода про торговельні відносини, підписана в травні 1992 року, передбачає надання сторонам найбільшого сприяння, визначає, що розрахунки й платежі здійснюватимуться у вільно конвертованій валюті за світовими цінами, а також загальні засади сприяння розвитку двосторонніх торговельно-економічних відносин.

Угода між урядами України та США про сприяння капіталовкладенням стосується страхування капіталовкладень, позики та гарантії в зв'язку з капіталовкладеннями, що забезпечуються повністю чи частково урядом США і за його дорученням надаються Корпорацією зарубіжних приватніх інвестицій.

Серед проблем, що постають в двосторонніх торгівельно-економічних відносинах між Україною та США особливо гостро стоїть проблема продажу деяких українських товарів, зокрема урану, феросиліцію та карбоніду за нібито заниженими, тобто демпінговими цінами на ринку США, що призводить до застосування антидемпінгових процедур і санкцій з боку уряду США. До урядової комісії США з міжнародної торгівлі зі скаргою звернулися місцеві виробники урану та Міжнародна профспілка працівників нафтової, хімічної та атомної промисловості. Комісія ввела санкції, згідно яких українські експортери уранової сировини змушені платити мито, яке врівноважує вартість сировини на американському ринку.

Верховна Рада затвердила програми на 1994–2000 роки

Згідно Постанови Верховної Ради, урядом України запропоновано перелік національних науково-технічних програм:

Програма: «Енергоресурси»

Програма передбачає розробку й освоєння технологічних, технічних, науково-технічних та ін. цільових проєктів, що забезпечують стабілізацію виробництва енергоресурсів, а також значне зменшення їх споживання в усіх сферах матеріального виробництва й побуту. Мета реалізації програми — подолання енергетичної кризи в Україні.

В ході реалізації програми передбачається прогнозування рівнів енергоспоживання та енергозбереження з урахуванням можливих змін структури економіки, знижуючи долю енергоємких виробництв. Плянується зниження темпів розвитку паливно-енергетичного комплексу — електро-енергетики та чорної металургії зі зменшенням їх долі в промисловому виробництві з 3,3% і 11,5% в 1990 році до 2,9% і 6,9% до 2015 року відповідно.

Програма передбачає участь України в освоєнні зарубіжних родовищ енергоресурсів, що викликає необхідність розробки та запровадження у виробництво екологічно безпечних технологій видобування та переробки енергоносіїв, а також створення надійних систем їх транспортування.

З метою реалізації програми „Енергоресурси“ в Міністерстві машинобудування, військово-промислового комплексу і конверсії в першому пріоритеті запроваджується комплексна науково-технічна програма „Ресурсозберігаюче обладнання та машини для паливно-енергетичного комплексу“, що охоплює 69 підпрограм.

Програма: «Агропродкомплекс»

Програма передбачає створення та освоєння ґрунто-захисної екологічно безпечної системи землеробства, високо-продуктивних сортів рослин і порід тварин, енергозберігаючих технологій виробництва та переробки сільсько-господарської сировини і виробництво харчових продуктів.

Пріоритетні напрямки в реалізації програми: відтворення родючості ґрунту, захисту його від водної та вітрової ерозії, розробка екологічно безпечних засобів захисту рослин, регуляторів росту, ветеринарних препаратів, нових видів добрив.

Програма: «Матеріяли і речовини»

Програмою передбачається розробка та освоєння виробництва матеріалів та речовин з високоцінними властивостями, здатних працювати в умовах високих та низьких температур, змінних механічних навантажень, радіаційної активності, а також в агресивних середовищах.

Програма передбачає розробку та освоєння виробництва лікарських засобів, біоматеріалів та штучних органів.

Передбачається опанування розробки нових конструкційних та будівельних матеріалів.

Фінансування програм здійснюватиметься в обсягах 10–13% грошових засобів, передбачених держбюджетом на фінансування науки, а також до 50% коштів щорічних надходжень в інноваційні фонди зацікавлених міністерств і відомств.

Фінансова допомога Україні щодо приватизації

У Кабінеті Міністрів України підписано меморандум, згідно якого Україні буде надано технічну допомогу обсягом 30 мільйонів доларів США для проведення приватизації. З цих 30 мільйонів: 4,5 млн.\$ — це позика, а решта — благодійний дарунок.

З урядом України вели переговори представники Світового банку, Агенції міжнародного розвитку, що реалізує технічну допомогу США, Європейського банку реконструкції та розвитку, Європейського Союзу.

У межах програми TACIS заплановано приватизувати 150 середніх та дрібних підприємств автомобіле-будівної, легкої, харчової та парфумерної промисловости.

Трансевропейська магістралю Лісбон–Київ

У 1991 році в Італії народилася ідея щодо будівництва автомагістралі Лісбона–Київ, яка пролягає через Мадрид, Марсель, а далі — на Північний Кавказ, Казахстан, Китай. На сьогодні побудовано магістралю з Лісбону в Мадрид, Барселону, Марсель, Триєсту; передбачається побудувати дільницю від Триєсту через Будапешт і до Києва. Магістралю повторює давній Шовковий шлях.

Ідею будівництва магістралі підтримали Хорватія, Угорщина, Словачка, Польща, Казахстан, Республіки Середньої Азії. Однак Росія, по території якої пролягає 400 км траси, без ентузіазму ставиться до цього проєкту, адже шлях пролягатиме значно південніше Москви.

В 1993 році, згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України, 16-ма науково-дослідними інститутами України, де провідним є УКРДІПРОДОР, було розроблено техніко-економічне обґрунтування на будівництво української дільниці магістралі, узгодивши її пролягання з держадміністраціями всіх областей України з урахуванням екологічних вимог, — повідомив УІС керівник спільного українсько-угорського підприємства ІНТЕРКОНТАКТАГІСТРАЛЬ

Юрій Нестеренко. За попереднім проєктом, довжина української ділянки становить 735 км. Особливі труднощі передбачаються при будівництві траси через заселені долини Карпат. Передбачаються труднощі при будівництві траси, враховуючи густу мережу нафтопроводів та ліній електропередач. Запропонований українськими інженерами проєкт передбачає при проходженні через Карпати будівництво 9 тунелів, загальною довжиною 20 км та 30 км естакад, багато мостів.

На ділянці довжиною 269 км автори проєкту пропонують забезпечити 4-смуговий рух, решта шляху — 3-смуговий рух. Розрахунки зроблено, прогнозуючи можливу інтенсивність руху в 2015 році: від 17,5 тисяч автомобілів на добу на кордоні до 46 тисяч на ділянці між Києвом і Вінницею. За словами Юрія Нестеренка, вартість проєкту становить близько 7 млрд. доларів США, 2,5 з яких — вартість землі.

Однак реальне залучення іноземних інвесторів до будівництва автомагістралі можливе лише після того, як розробка техніко-економічного обґрунтування буде виконана на світовому рівні відомою фірмою. Європейським Союзом виділено кошти на проведення цього дослідження в межах програми технічної допомоги TACIS. У жовтні 1993 року, за проєктом техніко-економічного обґрунтування будівництва української ділянки трансєвропейської автомагістралі Лісбона-Київ, відбувся тендер, переможцями якого стали італійська SPEA та англійська Кутвуд, фінансування робіт яких відповідно здійснюють Європейське співтовариство, виділивши 160 тис. ЕКЮ і Європейський банк реконструкції та розвитку, обсяги фінансування якого становлять 680 тис. еку.

Завершення дослідницької роботи заплановано на жовтень 1993 року, мета якої — визначення фінансових можливостей української сторони, а також пошук іноземних інвесторів.

Експерти згаданих вище фірм познайомилися з українським проєктом побудови автомагістралі, високо оцінивши його.

Проєкт будівництва автомагістралі плянується здійснювати міжнародним акціонерним товариством на основі концесії — договору про здачу в оренду на 25–30 років, з яких 5 р. піде на будівництво, 10 — окупність вкладених коштів, решта 10–15 років принеситимуть прибутки. Далі ділянка траси передається у власність держави, або ж продовжує діяти концесія. Проїзд по трасі буде платним.

Враховуючи, що українським парламентом не був прийнятий у першому читанні Закон про концесії, тому основою для створення міжнародної акціонерної компанії може бути чергова постанова Верховної Ради чи Кабінету Міністрів України.

Праця Митного Комітету в Україні

Митна система України, контролю якої нині встановлена вздовж всього кордону, має 65 митниць та 222 пости, які обслуговують близько 13 тисяч чоловік.

Цілодобово нині працюють 18 митних підрозділів на залізничних переходах.

У 1993 році розпочато 467 кримінальних справ щодо контрабанди валюти та матеріальних коштів. Зафіксовано 14824 порушення митних правил. Конфісковано іноземної валюти на суму 21,2 млрд. в карбованцевому еквіваленті.

Загострилася ситуація з контрабандою наркотиків. У 1993 році митними органами вилучено майже 4 кг гашишу, 434 кг макової соломки.

До бюджету України за рахунок митних відрахувань надійшло в 1993 році 1171 млрд. карбованців та 9,2 млрд. карбованцевого еквіваленту валюти.

Передбачене завершення автомобілевої будівельної промисловости

В березні цього року завершується другий етап робіт над проектом підготовки до приватизації українських підприємств кондитерської та автомобілебудівної галузей промисловости.

Фінансування реалізації проекту обсягом 2 млн. еку здійснюється в межах технічної допомоги Європейської співдружності TACIS. Переможці міжнародного тендеру — німецькі Price Waterhouse, Bain, Еспано-американська Banco Central Squin, Sandevs and Denpves, — повідомив кореспондента УІС керівник проекту Уве Єнсен.

Реалізація проекту, основна мета якого — надання консультативних послуг українському уряду в проведенні приватизації українських підприємств, розпочалась в липні 1993 року. Координатор проекту — німецький Коммерцбанк.

Перший етап робіт передбачає вибір підприємств кондитерської та автомобілебудівної галузей для приватизації. Другий етап — детальна аналіза діяльності та підготовка до приватизації. Третій етап — приватизація з залученням іноземних інвесторів.

Аналізуючи діяльність підприємств, експерти прийшли до висновку, що в кондитерській промисловості спад виробництва значно нижчий в порівнянні з іншими галузями промисловости, чому, ймовірно, сприяє високий попит на цю продукцію.

Що стосується автомобілебудування, практично всі великі автомобілебудівні фірми Німеччини і інших західних країн мали контакти з українськими автомобілебудівними заводами з метою налагодження виробництва. Зацікавленість автомобілебудівників Заходу приваблюють не лише провідні українські підприємства України — Львівський ЛАЗ, Запорізький АвтоЗАЗ, Кременчуцький АвтоКраЗ, які виробляють закінчену продукцію, але й інші автомобілебудівні підприємства, що виробляють окремі вузли та агрегати для автомобілів, свідчення чому — ряд створених спільних підприємств в цій галузі.

В квітні цього року відбудеться міжнародній тендер українських та західних підприємств, а також приватних осіб, які бажають приймати участь в приватизації вибраних підприємств.

Як повідомив кореспондента УІС, голова представництва німецького Коммерцбанку в Україні Пер Фішер, головна мета діяльності банку — налагодження ділових партнерських стосунків з українськими банками, а також консультування потенційних західних партнерів, які бажають

налагодити співробітництво з українськими підприємцями в різних галузях народного господарства; консультаційні послуги Комерцбанку сприяли організації спільних підприємств в різних галузях народного господарства: деревообробній, автомобілебудівній та ін.

За словами Пер Фішера, Комерцбанк налагодив партнерські стосунки з декількома десятками українських банків, які в даний момент відкрили в ньому свої кореспондентські рахунки. В 1993 році 30 українських банкирів пройшли двотижнєве стажування в Німеччині, організоване Комерцбанком. За 4-місячною програмою в Німеччині стажувалися 4 банкирі.

Співробітництво німецького Комерцбанку з колишнім СРСР розпочалося ще в 1974 році. Офіційне представництво банку в Україні функціонує з 1993 року.

Комерцбанк здійснює до 15 % зовнішньо-торговельного обороту Німеччини.

Авіаційний транспорт України

З моменту проголошення своєї незалежності авіаційний транспорт України, що раніш входив до складу авіакомпанії АЕРОФЛОТ, зформував Українську цивільну авіакомпанію АВІЯЛІНІЇ УКРАЇНИ.

В грудні 1993 року, за порадами західних експертів, які проаналізували діяльність українського авіаційного транспорту, було створено об'єднання АЕРОПОРТІВ УКРАЇНИ, куди ввійшли аеропорти Бориспіль, Кривий Ріг, Маріюпіль, Луцьк та Северодонецьк. Провідну роль відіграє аеропорт Бориспіль. Таким чином, відбувається відокремлення діяльності аеропортів та авіазагонів, які раніше об'єднувалися в єдиному АЕРОФЛОТі. В другому кварталі 1994 року будуть самостійно функціонувати 20 підприємств-аеропортів, які входять до складу об'єднання АЕРОПОРТІВ УКРАЇНИ. Паралельно йде формування авіакомпаній зі статусом юридичної особи.

Міжнародні перевезення здійснює авіакомпанія МІЖНАРОДНІ АВІЯЛІНІЇ УКРАЇНИ, а транспортування вантажів — ВАНТАЖНІ АВІЯЛІНІЇ УКРАЇНИ з центром у Кривому Розі.

Авіаційний транспорт України має біля 500 пасажирських літаків та більше 1000 літаків та вертольотів для народногосподарських цілей. За даними Міністерства транспорту України, біля 6% повітряних суден використовується для міжнародних перевезень, 25% — на внутрішніх лініях, 6% — на обслуговуванні народного господарства.

В спадщину від колишнього СРСР Україні дісталось близько 30% літаків від загального обсягу авіапарку АЕРОФЛОТУ, які в момент розпаду СРСР знаходилися на території України.

В Україні експлуатується 72 аеродроми, з яких 7 мають міжнародній статус; з 14 аеропортів дозволені польети в країни СНД. Військові аеропорти в майбутньому плянується переобладнати в цивільні.

В останні два роки в зв'язку з різким подорожчанням пального кількість повітряних перевезень скоротилася в 10 разів. 90% прибутку авіатранспорт України отримує за рахунок міжнародних перевезень та за транзитні рейси, що пролягають над Україною.

Міжнародне співробітництво

Україна — член Міжнародної організації цивільної авіації (ІСАО) та Міжнародного комітету авіації (Москва), що об'єднує країни СНД.

Міністерством транспорту України підписані відповідні міжнародні угоди з 23 країнами світу.

Авіакомпанія МІЖНАРОДНІ АВІАЛІНІЇ УКРАЇНИ здійснює польоти в 17 напрямках: Атени, Істамбул, Каїро, Пекін, Тяньцзін, Дамаск, Ларнака, Тель-Авів, Торонто, Нью-Йорк, Братислава, Будапешт та інші, використовуючи літаки ІЛ-62 та два Боїнги, взяті в оренду.

З березня 1994 року розпочинаються регулярні повітряні сполучення між Україною та Індією.

В 1993 році створено Державний комітет по використанню повітряного простору України (Украеронавігація), який слідкує за порядком руху повітряних суден в небі України. Як повідомив кореспондента УІС голова „Украеронавігації“ Юрій Сидоренко, на початку 1993 року комітет уклав угоду з міжнародньою організацією транспортної авіації (ІАТА), яка надає послуги стягнення зборів з іноземних авіакомпаній, що здійснюють рейси над Україною. За словами Юрія Сидоренка, дохід України в 1993 році склав більше 6 млн. доларів США, що дозволило службі працювати без дотацій.

Тарифна ставка при транзиті в небі України складає 30 доларів США для 50-ти тонного літака за 100-кілометрову відстань. За угодою між „Украеронавігацією“ та ІАТА, оплата послуг в 1993 році здійснювалася в обсягах 3% від стягнених сум. В 1994 році відсоток оплати буде зменшено до 2%. Раніше платня за транзит над Україною повністю йшла до казни в Москву, а Україна від цього фактично нічого не отримувала.

В 1994 році прогнозується значно більший прибуток від діяльності „Украеронавігації“, так як Держкомітет спільно з Міністерством оборони України, враховуючи запит іноземних авіакомпаній, переглядає структуру повітряного транспорту України з метою відкриття нових авіатрас. В часи Союзу кількість авіатрас в небі України була досить незначна. Відкриття нових авіатрас повинно принести Україні щорічний ріст валютних доходів до 20–25%.

Розширення транзитних міжнародніх польотів вимагає значних витрат з метою забезпечення якісного обслуговування повітряних суден, для чого необхідно замінити застаріле радіотехнічне обладнання.

„Украеронавігацією“ розробляються відповідні графіки модернізації обладнання в аеропортах та на авіатрасах. В даний момент вивчаються пропозиції зарубіжних фірм.

У відповідності з маркетинговими дослідженнями, в небі України плянується прокласти близько 10 нових трас, 3–4 з яких — в цьому році.

В „Украеронавігації“ відбулася робоча зустріч з начальником Генерального штабу Мін.оборони України генерал-полковником Анатолієм Лопатою з метою організації центру планування режимів роботи повітряного простору. В часи колишнього Союзу більша частина повітряного простору України використовувалася для військових цілей.

Літературна творчість

Микола ВЕРЕС

ДОВЕРШЕННЯ

Мов блискавка, надвоє передерши
Небес загрозовичених альков,
В задимленім, далекім сорок першім
Ти, Червню райдужневий мій, прийшов.

І сонце засміялося над Юром,
Над повинню уквітчаних голів,
Здавалося — ніколи більше бурі
Не буде на оновленій землі.

Здавалось, що омріяну годину
Звіща усім церков святочний дзвін,
Що в течію з'єднаються єдину
Увільнені Дніпро, Дністер і Дін.

Здавалося... Здавалось так багато,
Та паростки жевріючих надій
Зів'янули, понівечені катом,
З яким прийшов ще гірший буревій...

Зів'янули? . . . О, ні, вони живучі,
Безсмертям закарбовані вони —
Той подих Володимира на кручах,
Над Ворсклою бравурність рівнини.

Чергуються невпинно дні і ночі,
А в ранковім пробудженні бори
З гаями і левадами шепочуть
Про пам'ятні червневі вечори,

Про батька, що в тюрмі закатували,
Про кров неупокорених синів,
Краплина де свята її упала,
Там маків первоцвіт зарум'янів.

І з гордістю пригадую сьогодні
Їх зливу на Личакові... Гей-гей, —
Ці маківки — то сила всенародня,
То спомини минулих епопей.

А обрії наближують останню
Із червнем полум'ямим в небесах,
Тим червнем, що сьогодні в сподіваннях,
Стремліннях наших, мріях і ділах,

Тим пам'ятним, який у сорок першим,
На зударах роздвоєних заграв,
Держанням споконвічного довершив,
Що Січень в вісімнадцятім почав!

Богдан БОРА

НА СЛІДАХ ГЕРОСТРАТА

Моєї юности нема в селі,
Немає батька, матері і брата,
Мої ровесники в сирій землі,
Бо стали муром проти Герострата.

За Балками мовчить Дем'янів лаз —
Голгофа болю, горя і трагізму.
Там вчора гріх чинив московський сказ,
З криниць брехні напившись шовінізму.

Нема сусідів. Там пройшла орда,
Покірна волі кровожерних хамів,
Усіх погнала за Урал, Алдан,
Де їхні кості з'їли пси тиранів.

Дівоча пісня вмовкла у садках,
Що до зорі летіла вечорами,
Бо сикофанти рили у ярках
Святій красі і мудрій правді ями.

В них не було респекту до людей,
До гідности народу і людини.
Був трафарет ідейний — Кочубей,
Був культ слуги й колгоспної тварини.

Вчинив багато лиха обскурант
В родині, в школі, в церкві, у культурі.
В деструкції краси — його талант,
А світ його — в кремлівській амбразурі.

Грабіжник він: У злочинах загруз.
Всього нагріб під себе, хоч не сіяв.
Його закон:
«Где русский бросил свой картуз —
Там и Россия».

1993

ЇМ МАЛО

Їм мало шостої частини світу,
Донбас їм дайте, Севастопіль, Крим,
Щоб теплі пляжі ніжили еліту —
Праправнуків Петрів і Катерин.

Їм не цікаво йти по власнім полі,
Плекати землю, щоб росли плоди, —
Воліють руйнувати людські долі,
Лишати всюди варварства сліди.

Їх не учили ще ніде й ніколи
Ні патріярхи, ні наук мужі
Любити щиро тільки рідне поле,
Не зазіхати на степи чужі.

Тож правду мовив Горький мимоходом,
Бо знав таких, як Муравйов, Ярмак,
Коли назвав своїх братів народом
Злодіїв, волоцюг і розбишак.

1993

Нащадок хліборобів й мудрих зодчих
Колись же міг півсвіту годувать.
Змети з його дороги всіх охочих
Рясні лани ізнов пограбувать,

Напасників, творців голодоморів,
Отих, хто волю голодом вбивав,
В колгоспнім золотім пшеничнім морі;
Хто спину розігнути не давав,
З трибун кричав, що ми найбагатіші
(Голодний — колосочка не зірви!)...
О, нас в своєму полі найвільнішим
Учили навіть сіяти з Москви!

Від київського кореня брати ми,
Але ж не говорила мати нам,
Що брат «молодший» важчий хрест нестиме
і в наймах «брата» мало не сконя.

Не про таку сім'ю Шевченко мріяв,
Оспівував жадану і святу.
З кобзарських віщих дум вона зоріє
У вічному колоссі, у цвіту.

Народе мій великий український,
Ти пута зняв з козацького коня.
Вже — з волею! — і хліб святий, і сіль ця,
Тож зміцнюй, бережи її щодня!
Козацький роде — славний, а не нищий,
Не упади в тенета ложних зваб —
Й не висохнуть святі твої криниці...
Без волі ж ти на власнім полі — раб!

Народе мій великий український,
Яка б солодка не була брехня,
Не вір брехні, що воля — тільки тінь це
Козацького минулого вже дня.

Будь пильним, мій довірливий народе,
Не раз вже потрапляв у пастку ти.
Підняти прапор — то ще не свобода.
Будь мудрим!
Вір, що дійдем до мети!

м. Сімферополь

Іван ГНАТЮК

ТРАГІЧНЕ ПОКОЛІННЯ

Воно жило і в боротьбі,
І в муках рабського терпіння,
Та не зневірилось в собі —
Моє трагічне покоління.

І чи конало в таборах,
Чи клало голови на плаху —
Жило, тамуючи і страх,
І гнів народжений зі страху.

Не раз і гоїло синці,
І мліло, кинуте за ґрати,
Але не йшло на манівці —
З німим терпінням на лиці,
Мов у терновому вінці,
Жило — трагічне і завзяте!

1950 — 1988

Яр СЛАВУТИЧ

1933

(Спогади)

/

*Мені тринадцятий минало...
Т. Шевченко*

Мені п'ятнадцятий тоді минало,
Коли я пас худобу за селом,
Що під важким, кремлівським помелом
Стрічало смерть московите рало.

Було надвечір. Сонце вже сідало
Немов на учту за бучним столом,
Якийсь опухлий чоловік серпом
Стинав бадилля, що навкіл буяло.

Він так жадібно листя поглинав
Із тих весняних соковитих трав,
Що я відразу віднайшов пляшчину.

І молока із вим'я надоїв,
Підніс йому, а він — близький загину —
Хапливо пив і живо стебла їв.

1993

//

Я ніс окраєць дідові на хутір.
Цвіла весна — і жайвори вгорі,
Немов колись веселі матері
Скрашали піснею вечірню гутір.

За мить помітив: як підбитий скутер,
Окрай дороги, просто в мочарі,
Сидів старий — мов кинув якорі
Старий мисливець, не добившись хутер.

Нараз підвівсь із гострим сікачем
І навмання обрушився на мене.
Насилу випручавсь я похапцем!

Югнув, як заєць у гілля зелене,
І втік, рятуючи своє життя,
Щоб світ узнав про Кремля гнобиття.

1993

///

Сумні бабусі, кволі діточки
Вмирали перші. Хури з лантухами
Текли до станцій. Матері з батьками
Не дочисляли сина чи дочки.

Колоніальні шукачів ключки
В скирти похліб шугали між хатками:
Бутна орда з-над Волги і з-над Ками
Останнє зерно гарбала в клунки.

Коли не підеш у колгосп на диби,
Не схвалиш ленінських москвинчаків,
Тоді вмирай, позбавлений садиби.

Твоє майбутнє, на віки віків,
Ще за Петра призначене Москвою —
В Сибір на згин чи в голод головою!

1993

* * *

Данилові Кулинякові

У Січеславі на старім заводі,
Що випускав комбайни для полів,
Мені вручили, без облесних слів,
Міцні ножі — нагострені та й годі!

Мовляв, родині стануть у пригоді
Свячені леза, дзенькнучи, як спів;
Якщо івашкам не зітнуть голів, —
Послужать кухні в щирій нагороді.

Тому один зубчастовидий ніж,
Немов дарунки трьох царів святкові,
Я в Ірпені приладив не ніжніш:

Підніс Данилові Кулинякові —
Як меч, нещадний до біди й сваволь,
Щоб краєв кривду Другий Галицький Король.

Січеслав — Ірпінь, 1992

Микола ВОРОНИЙ

ЄВШАН-ЗІЛЛЯ

*Да луче єсть вь своєй землі
костью лечи инели на чуже славу быти*

Літопис по Іпатському списку

В давніх літописах наших
Єсть одно оповідання,
Що зворушує у серці
Найсвятіші почування.
Не блищить воно красою
Слів гучних і мальовничих,
Не вихвалює героїв

Та їх вчинків войовничих.
Ні, про инше щось говорить
Те старе оповідання...
Між рядками слів таїться
В нім якесь пророкування.
І воно живить надію,
Певну віру в ідеали
Тим, котрі вже край свій рідний
Зацурали, занедбали...

* * *

Жив у Києві, в неволі,
Ханський син, малий хлопчина, —
Половецького б то хана
Найулюблена дитина.
Мономах князь Володимир
Взяв його під час походу
З ясирем в полон і потім
При собі лишив за вроду.
Оточив його почотом
І роскошами догідно, —
І жилось тому хлопцяті
І безпечно, і вигідно.
Час минав. І став помалу
Рідний степ він забувати,
Край чужий, чужі звичаї
Як за рідні уважати.
Та не так жилося хану
Без коханої дитини:
Тяжко віку доживати
Під вагою самотини!...
Зажурився, засмутився,
Вдень не їсть, а серед ночі
Плаче бідний та зітхас,
Сну не знають його очі.
Ні од кого він не має
Ні утіхи, ні поради, —
Світ увесь йому здається
Без краси і без принади.
Кличе він гудця до себе
І таку держить промову,
Що мов кровью з його серця
Слово точиться по слову:

«Слухай, старче! Ти шугаєш
Ясним соколом у хмарах,
Сірим вовком в полі скачеш,
Розумієшся на чарах.
«Божий дар ти маєш з неба

Людам долю віщувати,
Словом, піснею своєю
Всіх до себе привертати.
«Ти піди у землю руську,
Ворогів наших країну;
Відшукай там мого сина,
Мою любую дитину.
«Роскажи, як побиваюсь
Я за ним і дні, і ночі,
Як давно вже виглядають
Його звідтіль мої очі.
«Заспівай ти йому пісню,
Нашу рідну, половецьку
Про життя привільне наше
Нашу вдачу молодецьку...
«А як все те не pomoже —
Дай йому євшана-зілля,
Щоб понюхавши, згадав він
Степу рідного привілля!»
І пішов гудець в дорогу.
Йде він три дні і три ночі...
На четвертий день приходить
В місто Київ опівночі.
Крадькома пройшов, мов злодій,
Він до сина свого пана
І почав казати стиха
Мову зрадженого хана.
Улещає, намовляє...
Та слова його хлопчину
Не вражають, бо забув вже
Він і батька, і родину.
І гудець по струнах вдарив!
Наче вітер у негоду,
Загула невпинна пісня,
Пісня вільного народу —
Про славетнії події,
Ті події половецькі,
Про лицарські походи,
Ті походи молодецькі...
Мов скажена хуртовина,
Мов страшні Перуна громи, —

Так ревли-стогнали струни
І той спів гудця — сіроми!
Але ось вже затихає
Бренькіт дужий, акордовий
І замісто його чути
Спів народній, колисковий.
То гудець співає тихо

Пісню тую, що співала
Мати синові своєму,
Як маленьким колисала.
Наче лагідна молитва,
Журно пісня та лунає...
Ось її акорд останній
В північній ночі потопає.
Але спів сей ніжний, любий,
Ані перший — сильний, дужий
Не вразив юнацьке серце, —
Він сидить німий, байдужий.
І схилилася стареча
Голова гудця на груди:
Там, де пуста замість серця,
Порятунок вже не буде!...
Але ні! Ще є надія
Тут, на грудях, в сповиточку!
І тремтячими руками
Розриває він сорочку,
І з грудей своїх знімає
Він евшан, чарівне зілля,
І понюхать юнакові
Подає оте бадилля.
Що ж се враз з юнаком сталось?
Твар поблідла у небоги,
Затремтів, очима блиснув
І зірвавсь на рівні ноги.
Рідний степ широкий, вільний,
Пишнобарвний і квітчастий
Раптом став перед очима, —
З ним і батенько нещасний!
Воля, воленька кохана!...
Рідні шатра, рідні люде...
Все те разом промайнуло,
Стисло горло, сперло груди.
«Краще в рідним краї милім
Полягти кістками, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати!»

Так він скрикнув. І в дорогу
В нічку темну та погожу
Подались вони обоє,
Обминаючи сторожу.
Байраками та ярами
Неутомно проходили, —
В рідний степ, у край веселий
Простували, поспішали...

* * *

Україно, мамо любя!
Чи не те ж з тобою сталось?
Чи синів твоїх багато
На степах твоїх зосталось?
Чи вони ж не відцурались,
Не забули тебе, неньку,
Чи сховали жаль до тебе
І кохання у серденьку?
Марна річ! Були і в тебе
Кобзарі-гудці народні,
Що співали віщували
Заповіти благородні,
А про те тієї сили,
Духу, що зрива на ноги,
В нас нема і манівцями
Ми блукаєм без дороги!...
Де ж того євшану взяти,
Того зілля-привороту,
Що на певний шлях направить, —
Шлях у край свій повороту?!

---

*Федір ПОГРЕБЕННИК,
Доктор філософських наук,
письменник (Київ)*

НАД АЛЬБОМАМИ ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА

Давно нема в живих власника цього фотоальбома — Євгена Чикаленка, не збереглося в первинному вигляді і його господарство в Кононівці, змінився і сам образ цього степового українського села, що свого часу як дорогих гостей приймало М. Коцюбинського, М. Лисенка, С. Єфремова та багатьох інших визначних діячів нашої культури. А от є гарна, унікальна можливість візуально відтворити окремі образи цього села, а точніше — садиби Є. Чикаленка, самого господаря, який в одній особі поєднавав і землевласника-хлібороба, і культурного діяча-мецената. Адже це господарство, ці кононівські степи не тільки давали хліб, приносили прибуток Є. Чикаленкові, але вони й покривали видатки на видання щоденної української преси (газ. «Громадська думка», «Рада») і створювали грошові фонди для допомоги потребуючим письменникам. Кононівські ниви одухотворявали М. Коцюбинського, який опоетизував їх своєю безсмертною новелою «Intermezzo», М. Лисенка, який тут слухав кобзарів, давали відпочинок в'язневі царських тюрем, публіцистові С. Єфремову, а згодом академікові Академії Наук України.

Хіба можна без хвилювання перегортати старовинний фотоальбом, який доносить до нас обличчя визначних діячів культури, типові для Наддніпрянщини острови селян-хліборобів, пам'ятки архітектури, жанрові сцени з життя заможного господаря, який умів шанувати простих трудівників і виявляти у спілкуванні з ними глибоку людяність. Саме тому, поряд з високими гостями в альбомі Є. Чикаленка почесне місце займають кобзарі й лірники, пастухи, візники, всі ті, хто творив матеріальні цінності.

Дивний був той «пан» Є. Чикаленко, який поважав трудовий люд, ставився до нього по-людськи...

І так перегортасмо сторінки фотоальбому. Село Кононівка — степове село на Херсонщині. Тут Є. Чикаленко дістав у спадок маєток свого діда, що складався з кількох добротних житлових хат, дерев'яних і мурованих, і сільськогосподарських будівель. Тут він працював як хлібороб, застосовуючи прогресивні форми обробітку землі. Полюбив усім серцем цей край, цих людей. «Тут степ, лісів нема, як я вже писав тобі, — і я придивляюсь до степу та записую...», — сповіщав М. Коцюбинський дружину з Кононівки 29 червня 1908 р. Письменник полюбив зелені простори, золоте степове поле. «Набираюсь сил од природи, од сільського повітря», «Одне тут добре — повна самота. По цілих днях ні з ким не говорю — і так мені краще, нерви відпочивають», — пише в інших листах до В. Коцюбинської з Кононівки.

Але були й зустрічі з людьми, цікаві розмови з Є. Чикаленком, простими людьми. «...Як мені там добре було, просто, спокійно: наші розмови згадую, наші мандрівки з Вами й те особливе душевне задоволення від того, що ось коло тебе людина, яку можеш любити і поважати. Знаєте, Ви і Кононівка дали мені багато гарних хвилин. Спасибі», — зізнавався письменник у листі до Є. Чикаленка від 9 жовтня 1908 р.

...Авторські фотознімки початку ХХ століття доносять до нас образи цих будівель, серед них і ту, з десяти кімнат, де творилося «Intermezzo». Одноповерхові, високі будівлі — під художньо оздобленими дерев'яними колонами. В'їзна мурована брама, високі тополі, недалеко від господарства криниця з високим журавлем, ще далі, в полі, — вітряк. В центрі села — біла мурована церква. ...На тому ганку перед хатою сиділи М. Лисенко з сином Остапом, С. Єфремов, молодий бандурист. Невідомий фотограф зафіксував ці групові сцени на плівку, залишивши пам'ятку для наступних поколінь.

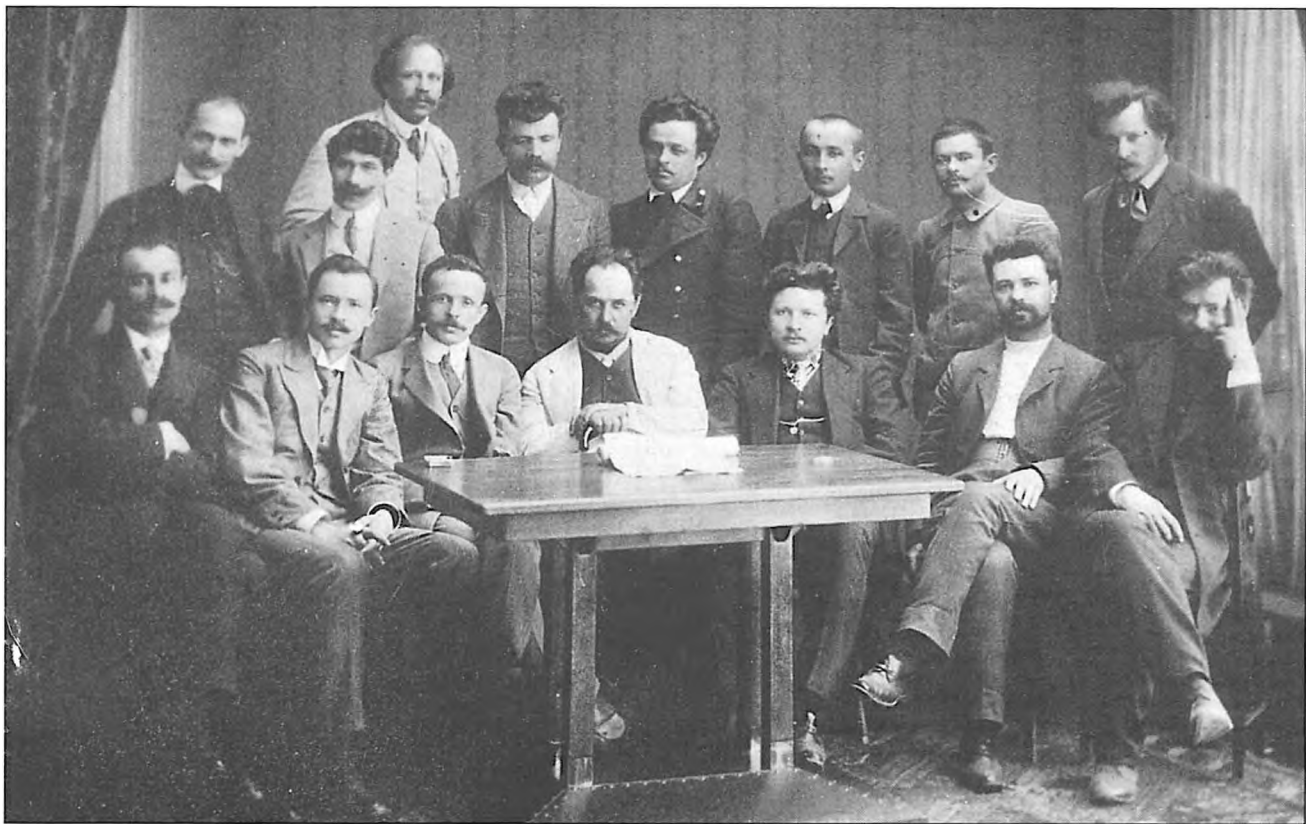
Внутрішній вигляд кімнат відбитий лише на деяких фотографіях: тодішня фототехніка була не така досконала, як зараз, але все ж дещо зафіксували із внутрішнього інтер'єру. На одному фото бачимо дочку Є. Чикаленка Ганну біля роялю — разом із невідомим бандуристом. На столі — українська плахта, на роялі — ткані рушники, на стінах — українські пейзажі. Тут любили і шанували народне мистецтво. Сорок рушників з колекції Є. Чикаленка подарував музеєві Л. Українкі внук Є. Чикаленка — Євген Іванович.

Найбільше фотографій зроблені в плянері — на вільному повітрі — чи то в садібі, чи на полях-левадах, біля ставка. Ось група українських селянок на тлі господарських забудов Є. Чикаленка, ось старий чабан-пастух з білими вівчарками, що їх прославив у новелі «Intermezzo» М. Коцюбинський. Ось бричка, що возила зі станції гостей до оселі Є. Чикаленка, на прогулянку в степ. А ось перед великою клунею простий селянський віз, біля якого стоїть дочка Євгена з білою вівчаркою. Знаходимо тут і фото Вікторії з чоловіком — відомим громадсько-культурним діячем О. Скоронис-Йолтуховським (1880 р. народж.), учасником революційного руху на Україні, політичним засланцем в Сибір, згодом — одним з організаторів антицарського «Союзу визволення України» у Відні, жертви сталінського режиму.

Кононівці, Є. Чикаленкові, мандрівці в недалеке село Криниця завдячуємо народження двох прекрасних творів М. Коцюбинського «Intermezzo» і «Як ми їздили до Криниці».

Рідкісні фотографії з Кононівки допомагають наочно уявити собі деякі реальні сцени з того середовища, де в червні-липні 1908 р. жив М. Коцюбинський, зливаючись з природою. Водночас вони засвідчують той високий рівень культури, який панував у оселі Чикаленка, де в тяжкі часи царату дзвеніла українська пісня, шанували звичаї народу, де снувалися думи щодо поліпшення його долі.

Менше старовинних фотографій збереглося з села Перешори на Херсонщині, а точніше про масток Іван Чикаленка, де тривалий час жив його внук Євген, займаючись сільською господарством. Досі Перешори були відомі переважно із «Спогадів» Є. Чикаленка, а сьогодні можемо сказати, що вони знайшли своє втілення і в окремих фо-

Євген Чикаленко в білому по середині, другий у першому ряді зправа —
Сергій Єфремов, а третій, що стоїть у третьому ряді з-заду — М. Вороний

тографіях невідомого аматора, очевидно когось з родини. На фото — велика садиба, що охоплює і багатокімнатний житловий будинок, і господарські приміщення (стодоли, стайні), загальний вигляд подвір'я, заповненого робочим людом, побутові сцени з життя села. А водночас фото з різних міст, і країн світу. Серед цих останніх фото привертають увагу екзотичне фото: Вікторія Чикаленко із своїм чоловіком Келлером в Єгипті на тлі знаменитої піраміди Хіопса (Ганна багато подорожувала). Фотографії з Перешор розташовані в суміж із фотографіями з Кононівки. До останніх безумовно належить і фото з вистави — очевидно «Сто тисяч». На одному з групових знімків — серед родини Є. Чикаленка (Левко, сестри Ганна і Вікторія) — молодий С. Єфремов з чорною борідкою, у вишиваній сорочці. А ось окреме фото Левка і його двох сестер. Є групове фото з невідомим молодим бандуристом, з відомим антропологом Ф. Вовком.

Збереглося чимало фотографій, що не введені до альбому, існують, так би мовити, відокремлено. Серед них особливу цінність мають кільканадцять знімців Є. Чикаленка з різного періоду його життя. Серед них кабінетний фотопортрет, виготовлений в ательє Мезери в Києві з автографом на звороті «Вікторії — Є. Чикаленко, 1907 року». (Безумовно, що йдеться про дочку Вікторію), а також одне з останніх фото, зроблене у Відні 1.X.1923 р. Низка фотографій — родинні. До 1896 р. відноситься фото, на якому діти Чикаленка — малий Левко (в українському убранні), Ганна (з грабельками в руках), Вікторія з малим Петрусем. Фото дихає українським етнографічним кольоритом, що засвідчує ту атмосферу, в якій виховувалися діти Чикаленка. Брюссельська фотомайстерня Маврикія Стерна донесла до нас зображення Вікторії Чикаленко (фото приблизно 1915 р.). Прекрасне фото Левка Чикаленка, зроблене в Києві у фотоательє «Рембрандт» (датоване 1909 р.). На той час він уже займався археологічними розкопками. Ще одне фото (приблизно 1925–1923) Івана Чикаленка, працівника київської книгарні видавництва «Книгоспілка».

На одному з фото з острова Капрі (датоване жовтнем 1909, на звороті є автограф «Дорогій мамі на спомин і на розвагу. Вітя») бачимо мило усмінену Вікторію Чикаленко в саду серед пальм, струнку, як пальма. Згодом, 1912 р. тут, на Капрі вона дарувала години радощів М. Коцюбинському, який справив на неї глибоке враження своєю любов'ю до людей, до природи, небуденним талантом. З ним Вікторія обговорювала плян заснування видавництва, яке мало на меті випускати у світ перекладні твори-шедеври із західноєвропейської літератури. Саме про цей задум вона пізніше згадуватиме: «От і звернулася я за порадою до Коцюбинського».

Він поставився з захопленням до мого наміру: зараз дав мені багато порад не тільки літературних, але й технічних, і закликав мене до себе, щоби познайомити з Горьким і послухати ще й його порад. Довго довелося Коцюбинському умовляти мене, щоб я пішла до Максима Горького. На мої вагання він доводив, що родина Горьких — люди щирі, привітні, гарні; що Горький сам дуже щиро ставився до українського питання і що відношення Горького до нього надзвичайно гарне. Я врешті обіцяла прийти...

Мене приємно вразила щира, проста зустріч і знайомство з родиною Горьких.

І зразу, мов давно-давно одне одного знали, ми почали розмову.

Горький повів нас до свого кабінету. Там, серед сили книжок, що оточували в шафах зверху донизу цю велику, гарну кімнату, відбувались потім не раз наші розмови про видавництво, про народний український театр, про українську літературу, до чого Горький справді ставився дуже прихильно».

Так, у капрійське оточення М. Коцюбинського й Горького увійшла талановита художниця, чуйна до музики, до краси природи жінка з родини Чикаленків, яка разом з сестрою Ганною та братом Левком віншували ідею створення видавництва, яке б друкувало в перекладі українською мовою твори зарубіжних письменників. Зауважу, що цю ідею в дещо іншій формі, а саме, перекладаючи західноєвропейську класику, згодом почала реалізовувати Г. Чикаленко.

Тут же фото Ганни Чикаленко і Зігмунда Келлера, її чоловіка, в одязі вивсучених Едінбурзького університету (датоване 4 липня 1913 р.).

Нарешті тримаю в руках групове фото, що неодноразово друкувалося у різних періодичних виданнях — редакція газети «Рада» в 1910–1911 рр. Тут багато імен відомих письменників, діячів культури. На нижньому ряду: А. Вечерницький, С. Черкасенко, Л. Пахаревський, Є. Чикаленко, Г. Шерстюк, С. Єфремов, Ф. Матушевський. На верхньому рядку (стоять): М. Гехтер, М. Понятенко, М. Вороний, М. Павловський, В. Королів-Старий, П. Майорський, С. Васильченко, О. Олесь. На одному фото сім письменників, кілька публіцистів! Їхніми зусиллями виходила «Рада» — перша щоденна газета на Наддніпрянській Україні. Кого ж ми з них знаємо? С. Васильченка, М. Вороного, трохи С. Черкасенка, а інші особистості для широкого загалу — плеяда інкогніто. А це ж були не просто газетярі-публіцисти, а й відомі свого часу громадсько-культурні діячі.

Згадане фото неодноразово друкувалося, увійшло в історію української журналістики. 1910 р. його опублікувала львівська газета «Неділя», згодом воно увійшло до інших видань. І ось маємо оригінал — у доброму стані, виразний, зуб часу його не торкнувся.

Виявлені фото мають не лише родинне, а й у багатьох випадках пізнавально-культурне значення, зафіксують відомі в історії нашого народу постаті, цікаві сцени з життя українського села. На жаль, з технічного боку не всі вони можуть бути репродуковані: чи-то від часу вони зблякли. Але їх можна врятувати, перезнявши або зробивши за цими фотографіями рисунки.

Треба врятувати не лише рештки садиби Є. Чикаленка, де слід було б відкрити красназвничий музей діячів української літератури й науки, а й інші пам'ятки, що засвідчують ту українську патріотичну атмосферу, що панувала в садибі цього невтомного діяча нашої культури, зокрема журналістики.

Клавдія ЛУКАШ

СПОГАДИ БУВШОЇ СТУДЕНТКИ ПРО 1932 РІК

В 1932 році я жила в місті Харкові, в родині моєї старшої сестри і вчилася в Харківському Сільсько-Господарському Інституті. Вже з ранньої весни 1932 року в місті було дуже скрутно з харчами. Населення недоїдало. В крамницях, дослівно, нічого не продавалось, а на базарах, хоч і продавалось, то по дуже високих цінах. Треба було годинами стояти в довгих чергах, щоб дістати картоплі чи солоної несвіжої риби. Про масло, цукор чи борошно не було й мови; цих продуктів в продажі не було. Звичайно, я не говорю про членів комуністичної партії чи висококваліфікованих людей. Вони мали закриті розподільники.

Мені було важко вчитись, бо, завжди напівголодна, я мусіла простоювати в довгих чергах, аби щось дістати з харчів. Все частіше і частіше траплялося, що проведеш весь вечір у чергах, а нічого не дістанеш, бо продуктів не вистарчало для всіх. Моя сестра з чоловіком, а також все населення міста Харкова, після роботи бігли до крамниць, щоб хоч щось дістати. Купувалося все, що продавалось. Що дають (не продають)? Де дають? — основна тема розмов.

З ранньої осені стали появлятися в місті голодні селяни. Спочатку чоловіки. Вони ходили, шукали будь-яку собі роботу, але її в місті не було. Якось я проходила з сестриним чоловіком повз одного селянина, який мабуть вже не один день утратив, шукаючи роботи, бо був сумний та змучений. Він був кремезної постаті, в старенькому кожусі, під пахвою мав батіжок. Чоловік сестрин питає його: «Що, дідусь, дохазяйнувалися, що лише з батіжком zostалися?» — «Дохазяйнувався!» — була відповідь, а сльози кап, кап... Поліз сестрин чоловік у свою кишеню, дістав гаманця і дав йому якісь гроші. Ми пішли далі, а селянин довго стояв, тримаючи в руках гроші. Гірко, гірко було йому приймати милостиню від людей.

По Різдві було вже повно в місті селянок з маленькими дітьми. Здебільшого їх можна було бачити біля хлібних крамниць і їдалень. Вони мовчки простягали руки, благаючи про шматочок хлібця. Не раз приходилося бачити помираючу жінку, яка лежала на землі, а коло неї лазила її маленька дитина. Перед помираючою селянкою на папірчику лежали шматочки хліба, що їх подавали інколи люди, але вона вже не могла їсти, бо була вже без свідомости.

Ніколи не забуду застуженого голосу та змученого личка в маленького хлопчика, який сидів на Сергіївській площі під універмагом та просив на двох мовах: «Їсти хочу! Кушать хочу!» Чи воно, маленьке, само догадалось, що в місті говорять двома мовами, які пробігали мимо і крім сліз нічого не мали. А потім його не стало: чи померло, а чи міліція забрала — не знаю.

Населення було стривожене. У нас часто збиралися приятелі мужа сестри і ці питання завжди порушувалися. Муж сестри записував про ці події в щоденник. Він казав: «Треба писати, колись пригодиться». Сестра просила бути обережним, аби не потрапи в лабети НКВД. Настрій в усіх був пригнічений. Ми сподівалися, що прийде черга і до нас, що це тільки справа часу. Тоді дуже багато чоловіків пили горілку. В крамницях нічого не було, але горілки вистачало для всіх. Мабуть спеціально, бо відомо ж всім, що в тверезого на умі, то в п'яного на язичі.

Я довго не була вдома у батьків, тому дуже заскучала за ними. На зимові канікули, в січні місяці я поїхала до них на Кубань, в станицю Новодерев'янківську. В нормальних умовах, покриваючи віддаль від Харкова до Новомінської робилося одну пересадку, а мені довелося зробити вісім, бо потяги були переповнені людьми. Щоб сісти у вагон, треба було сили та хитрощів: люди ломилися не лише в двері, а й у вікна. На станціях, просто на підлозі, люди лежали покотом. Багато з них були опухлі від голоду, фізично знищені.

Вночі міліція ходила поміж лежачими людьми та штовхала ногою сплячих. Коли людина не ворушилась або хоч і ворушилась, але не була спроможна підвестися, її забирали і виносили на віз, який стояв під дверима станції. Видовисько було жахливе! Неспокійна, я їхала до батьків. Тяжкі думки не виходили з моєї голови. На Кубані, з вікон вагона я помічала страшну руйнацію, обшарпаність дворів. Селян і їхні господарства силою забрали в кологоспи.

Під'їжджачучи до станції Новомінської, я протискалася до виходу і люди допомогли мені зійти на землю. Я не впізнавала знайомих хат. Страшна тишина: ані вогника, ані собаки. Я з жахом побачила, що тут ще гірше ніж на Україні. Наче не мій Рідний Край. Мене охопили страшні передчуття.

Сестри Юлі хата і подвір'я були без змін. Я з полегшенням на серці стала кликати сестриногу мужа Гриця, знаючи, що сестри Юлі немає вдома, вона вчилася в Полтавській станиці.

Двері відчинила сестра Юля і, впізнавши мене по голосі, запитала — Це ти, Клава? Заходь! Гриця немає, його арештували. Також арештували й брата. Не знаю, як там наш батькаш! Може вже і його арештували. Не маю часу і сили сходити до них. Вони тепер живуть на хуторі за 6 кілометрів від Новомінської. Збігай, провідай їх та зразу їдь до Харкова! Тобі небезпечно тут бути. Негайно, Клавочка, виїзди до Харкова, не гай ані хвилини. Можуть арештувати і Семена. Він приїздив влітку з приятелями сюди до нас, їх можуть взяти на облік. Я повернулася з Полтавської станиці; всю станицю, до єдиної людини, вивезли на Сибір. Уяви собі, що за одну ніч всіх вивезли. Наїхали танки, солдати. Охопили всю станицю танками; коло кожної хати поставили солдата, щоб ніхто не вийшов, не заховався. Підігнали товарняки-вагони на станцію; людей забирали просто з хат на грузові машини; дозволили тепло зодягнутися, взяти одну буханину хліба та одну зміну білизни. Грузили людей немощних, малюсеньких дітей, а їх же вивозять на Сибір, в люті морози. Уже навели якихось людей з Сибіру, які вселилися на все готовеньке.

Двохлітні Учительські Курси закрили, а нас розпустили по домах. Приїхала до дому, а Гриця нема дома, арештували. Мене не повідомили. Що воно робиться, Клавочка», — сестра заходилася вголос плакати. Я, теж плачучи, вискочила з хати.

Було 3-тя година ночі. Не відчуваючи ні страху, ні втоми, ані голоду, я бігла в напрямку станції, через переїзд по дорозі на Новодер'янківську. Вибігши зі станиці в степ, я як безумна заголосила. Викричавшись, виплакавшись я помітила, що спускаюся в балку, до мосту; тут я мусіла звертати вправо. Понад річкою, в балці, лежав хутір, в якому мій батько, 63 річний чоловік, учителював.

Ніколи до цього часу я не була в цьому хуторі. В темноті, я відшукала найбільшу розміром будову і, знайшовши двері, натисла на них, зайшла в клясу. З сусідньої кімнати було чути голосну розмову моїх батьків. Я відчинила двері і — чудне видовисько було перед моїми очима. До стелі цієї кімнати були причеплені три великих оклунки, а по них з великою силою мама була палкою. На землю з оклунків сипались миші.

Як комахи, так і миші мають інстинкт відчуття небезпеки. В таких випадках вони збираються величезними масами. Вибирають якийсь напрямок і сунуть навалом, а на своєму шляху нищать усе їстівне. Немає таких перешкод, щоб стали їм на заваді. Миші передчували страшний голод і пересувалися через цей хутір. Чи великий простір миші захватили, я не знала, але в станиці Новомінській їх не було в такій кількості. Сестра сказала б про це.

Мишей була така велика кількість, що гидко і страшно було сидіти, а тим більш спати. Ліжко стояло високо на кирпичах. Коло ліжка мама поставила чотири посудини з водою, в яких уже було по 30–40 неживих мишей. По рівній стіні миші не можуть злісти, а тому вони лізуть одна за одною живою мишиною стрічкою по кутках кімнати. Добравшись за допомогою нижніх мишей до стелі, верхня миша стрибає на підвішені до стелі клунки з харчами. Мама час від часу їх палкою зганяла.

Я стояла в дверях і дивилася на цю незвичайну картину. В кімнаті, крім батькаша і мами, був чужий чоловік, який пильно дивився на мене. Я привіталася. Тільки тоді батьки завважили мене. Батькаш мав завжди гарний гумор, але на цей раз лице його було сумне. Він, замість привітання, сказав: — Даремно, Клавочка, поспішала до нас. У нас нічого цікавого немає. Хліба що оці миші», — і він відкрив шухляду стола, в якій було сіро від мишей. Всі папери, що там були, були перетворені на своєрідне конфіті... І аж тоді, роблячи рух рукою в напрямку свого нічного гостя, батько промовив: — Представник по хлібозаготівкам. Прийшов перевірити наші запаси харчів, які висять оце на стелі!» — і пригорнув мене до себе.

Мама продовжувала боротьбу з мишами. Їх набралось за ніч до хати дуже багато. В мами була окровавлена рука, її вкусила миша. Я не стала їй заважати і сіла на ліжко, по якому бігали миші і на якому мирно спав кіт. Миші наче озорствували, бігали по котові, а він не звертав на їх ніякої уваги. Він їх чомусь не їв і не ловив. Дивно!

Я була сильно втомлена. Не хватало сили зняти пальто, боти, капелюха, а батьківський гість, навпаки, коли довідався, що я приїхала з Харкова, з України, засипав мене питаннями. Я в'яло

відповідала і мучилася його присутністю. Перед ним стояла недограна шахматна партія. Батькаш і не думав її догравати, мотався по хаті туди-сюди; слухав, що я відповідаю.

Мама, нарешті, скінчила очистку клунків від мишей і підійшла до мене. Вона зняла з моєї голови капелюха і пригладила моє волосся. Я відчула, що на моє волосся падають її сльози. Я розуміла її: арешти сина і зятя її непокоїли. Мама розпалила вогонь у грубці і поставила розогріти зупу.

Нарешті, представник пішов з хати. Мама подала мені зупу на стіл і я розпочала її їсти. Враз відчинилися двері і на порозі з'явився задиханий хлопчик, учень, в якого мешкав на квартирі представник, і повідомив, що представника арештували, як він переступив поріг хати. Що тато його прислав саме сказати Вам про це, що представника арештовано. Ми сполошилися. Треба було спішити, бо чого доброго прийдуть арештувати мого батька, а разом з ним можуть і мене забрати. Я кинулася обнімати маму, а батькаш подав пальто, добре струсивши його, щоб, бува, не забралася туди миша, і допоміг надіти його. Я, одягаючи капелюха, ткнулася лицем йому нето в бороду, нето в голову, і вибігла з хати.

Була ще ніч. Дійсно, січнева ніч довга. Я бігла вже по знайомій дорозі, але вже мала страх: чи вивезло НКВД представника по хлібозаготовках до станції, чи ще вони в хуторі? Шлях з хутора один. Я рішила скоріше повертатися до Харкова. Я чомусь була певна, що арешти будуть ще у нас в Харкові, і я спішилася до дому.

В Ростові на Дону я купила брошуру: чому були виселені станиці Полтавська, Урупська, Платніровська та ще дві інші, назв яких уже не пам'ятаю. Але заставити себе прочитати, я не спромоглася. Знала, що сліз, сліз... Колись цариця Катерина виселила з України на Кубань, а тепер совети виселяють на Сибір. Просто в сніги.

В ту ж ніч, коли я повернулася до Харкова, був арештований сестрин муж, Семен Олександрович Підгайний — 24 років, науковець і співробітник Музею ім. Г. Сковороди та професор історії в Художньому Інституті. Разом з ним були арештовані його приятелі, які літом були в гостях на Кубані: Олекса Іванович Н. та Кость Антонович Матусевич, теж науковці. Виарештовуючи інтелігенцію України і Кубані, НКВД створило мітичну організацію «Союз України з Кубанню», зробили її контрреволюційною і виарештовували всіх хто міг ставити опір не тільки тепер, але і в майбутньому.

З арештом чоловіка моєї сестри, в яких я жила, ситуація наша грошова погіршилась. Що б допомогти ростити маленького її синопка, я взяла відстрочку в учобі в Сільсько-Господарчому Інституті, залишила за собою лише роботу в Комітеті Стандартизації м. Харкова. А сестра стала робити в дві зміни. Заведена була карткова система на хліб і основні продукти. Хліб видавали по карткам: службовець отримував 400 грамів, а утриманці — 200 грамів на день. Студенти отримували по 600 грамів. Робочі — 1000 грамів. Основних продуктів майже не давали. Приходилося переходити на картоплю, капусту і буряки, які діставали по різних магазинах, перед якими були скрізь черги, черги.

Люди, що б не загинути з голоду, продавали все своє найцінніше на базарі. Люди продавали обручки вінчальні, хрестики, кульчики. Уряд відкрив т. зв. «Торгсіні», в яких обмінювали золото на продукти: борошно, сало, масло. Таким чином уряд за безцін зібрав велику кількість золота зі свого населення і дуже легким коштом поповнив свої державні запаси.

Появився комерційний хліб. В державних крамницях стали його продавати по комерційних цінах: кілограм сірого хліба продавали за 3 рублі. В колгоспах держава купувала за 85–95 копійок центнер зерна. Були за цим хлібом величезні черги. Ставати приходилося з вечора, а отримували на другий день по обіді. Тому за ним можна було ставати лише під вихідний день, бо в інші дні мусіли працювати. Хліба цього теж не вистачало. Коло таких черг завжди були селянки-колгоспниці з протягнутими руками, там вони, нещасні, і спали, там не одна і померла.

З Кубані ми одержали листа від сестри Юлі. Через те, що її чоловік заарештований, їй не давали ніякої роботи. Їй вдалося поїхати до Ростова і в прокурора виплакати дозвіл на роботу та на виїзд зі станиці Новомінської. Вона виїхала, забравши свою донечку та маму. Батькаша нашого арештували в той же день, коли я була в них. Свекруха її не виїхала, бо не хотіла кидати свого господарства. Вона померла з голоду. Померли з голоду її донька з чоловіком і діточками.

За тиждень після виїзду сестри Юлі з Новомінської, станицю охопили танками і військом. Не дозволили нікому виходити зі станиці. Люди вимирали з голоду, бо в них лазили по горіщах, по закромах, усе підряд забирали: зерно, борошно, пригорщі квасолі. Свекруха Юліна у відрі спустила до води в колодязь на бічові борошно, яке сестра Юля виміняла за золото в Торгсіні і пайку залишила свекрузі. Військо нашло це борошно і забрало. Люди вимирали в станиці цілими родинами. А вимерло їх тисячі. По вулицях їздила підводою похоронна бригада, яка заходила в хати і виносила мертвих, клала їх підряд, як дрова на підводи, і везла в заготовлені великі ями, де їх закопували і зрівнювали землю.

Я не пригадую скільки померло в станиці Новомінській, але знаю, що в Новодерев'янській, де я родилась, з 12 тисяч населення залишилося 6 тисяч. Там померли з голоду два мої двоюродні брати: Іван та Яків Вакулєнки. Помер з голоду також моєї двоюродної сестри Насті її чоловік — Іван Бибік.

Кубань в 1933 році мала вигляд, неначе чума її виморила. У вересні 1933 року я була вдруге на Кубані. Цим разом я поїхала знову до сестри Юлі в станицю Коноково під Армовіром. Сестра Юля була там директором Народньої школи. Жила вона в хаті, господарі якої вимерли з голоду. Хата була недалеко від школи. Навколо, скільки оком не кинь, самі пусті хати. Моторошно було жити серед пустих хат. Все ціле: двері, вікна, клуні, сараї, а людей немає. Тиша навколо така, що тікаєш у хату, щоб не бачити, не думати: скільки страждання, скільки сліз, а защо? Все своє життя ці люди робили, не відкладаючи рук. Чи думали вони, що помруть від голоду? Їхні комори ломилися від хліба. Повно його було по горищах, в сараях. Самі жили і людям давали жити своєю тяжкою працею.

Сестра Юля показала мені дівчинку-сирітку, свою ученицю. Тато її був головою колгоспу. На свій ризик видав людям трохи зерна, бо бачив, що колгоспники помирають з голоду. Його судили за те, що колгоспне зерно видав колгоспникам на трудодень, а не здав державі, хоча колгосп усі зобов'язання перед державою виконав. Правда, його скоро випустили на волю, але його дружина після його арешту була позбавлена будь якого постачання продуктами, і зійшла з розуму. Вона вбила свою маленьку доню і стала її їсти. Люди зауважили, що не стало дівчинки, і стали питатися, де поділася дівчинка? Мама веліла говорити старшій доні, що мала доня загубилася в лісі. Сусіди не повірили. Повідомили міліцію. Зробили обшук у хаті і знайшли забиту дитину. Маму забрали кудись зі станції, а старшу дівчинку-ученицю примістили в приюті. Коли повернувся голова колгоспу до дому та почув, що сталося в його родині, зомлів і, падаючи, ударився головою об дорогу і помер. Отак осиротіла восьмилітня учениця.

3-го травня 1933 року з головної станції міста Харкова відходив ешалон молоді на села, в напрямку Полтави. Молодь посилали на с/г роботи: замістити померлих та вмираючих колгоспників. Уже були величеські посіви цукрових буряків, їх потрібно було якнайшвидше проривати, бо загине урожай і праця колгоспників. Всі посіви зернових буйно росли, почали колоситися.

В числі цих мобілізованих молодих людей була і я, студентка Харківського с/г Інституту. Великий ланцюг товарних вагонів був туго набитий молоддю, як оселедцями в діжці. Під'їхавши до Шведської могили під Полтавою, поїзд зупинився і почав частково розгружати від молоді. Нас 150 чоловік прийняв начальник політвідділу (не пригадую зараз його прізвища). Він приїхав з трьома підводами, щоб забрати наші речі і цим полегшити наш перехід до села за 32 клм. На підводи були зложені наші речі, а ми пішли за ними як за покійниками, в далеку дорогу, на село Жуки.

Не відпочиваючи, швидкою ходою ми надвечір підходили до села Жуки. Село це начальник політвідділу назвав «бандітським». Він звернув нашу увагу на розміщення села. Жуки стояли високо на горі. Його майже з трьох сторін опоясувала глибока балка, по якій пробігала дорога до сусіднього села за 10 клм. Другий кінець балки розчліплявся на три балки, яких з дороги зовсім не було видно. При підйомі дороги в село, зліва стояв величезний дубовий хрест, на якому була вкручена металева дошка, а на ній були викарбовані прізвища: начальника продрозверстки та 16 червоноармійців, які в 1920 році провадили реквізицію зерна, коней і корів по селах. Селяни на цю дію відповіли протидією, а саме, зібралися великою громадою, озброїлися косами, вилами і сокирами, засіли в селі Жуки та по балках коло дороги. Коли валка з продрозверсткою підійшла до закруту дороги на Полтаву — вони несподіванно вискочили з балки, розбрóїли охорону й побили її. Зерно розібрали, або частинно порозсипали навколо, а коней і корів погнали балками до Полтави. Серед селян були господарі відібраних тварин. Заки до Жук прибув карний загін червоноармійців, то там уже було тихо. А чоловіче на-

селення балкою добралося до Полтави, де був саме ярмарок. Комуністи не прощають і не забувають селянам такі вчинки. Саме зараз у них відібрали знову всі запаси зерна, борошна, корови, свині, як у політично небезпечних людей.

Сонце було перед заходом. Начальник політвідділу, хоча і був озброєний, боявся войовничого духа селян-жуківців. Він сказав нам, що селяни не хочуть працювати в колгоспах, а за це уряд та комуністична партія по головці не гладять. Хто не з нами, той проти нас — це стосується і нас усіх разом.

Ми піднялися і стали збиватися в тугу колону. Коли ми йшли Жуками, то бачили у вікнах страшно бліді лица людей-трударів цієї землі. Були і дитячі личка. З-за хати хтось виснаженою рукою кинув на нас каменюку, яка впала, не долетівши до нашої колони. Нас привели до школи, де була приготовлена у великій залі солома: по одній стороні для хлопців, а по другій для дівчат. Простеливши простирадла на солому, ми полягали і хоч цілий день не їли, зразу заснули.

Проснулася я від поштовху. Будила мене дівчина, з якою я здружилася в дорозі. Вона показала мені пальцем на губи, а головою на двері. Я мовчки підвелася і пішла за нею. На дворі вона мені сказала, що хоче разом зі мною мати гарне місце в отій хаті, бо вона призначена для нас. Мені було неприємно, що розбудила раніше часу, та і не в моїй вдачі хапати собі найкраще, але зпросоння та змучена вчорашньою 32 клм. дорогою, пасивно і покійно я пішла за нею.

Підійшовши до вікна, ми заглянули в нього. Напроти вікна була піч, а на долівці горілиць лежала молода жінка. Вона була мертва. На лаві коло вікна, скупчившись, сидів хлопчик років 3-4, а його голова якось трималася на підвіконні. Сонце палило його лице і в нього страшно розпухли заплющені очі, а з носа сочила сукровиця. Він був мертвий.

Ми одночасно збагнули, що ми бачимо. Померших з голоду в хаті. Жах охопив нас, трясучись від внутрішнього страху, ми мовчки кинулися тікати до школи. Не сказавши ні слова один-одному, ми навшпильки, тихенько зайшли до кляси, де всі начебто спали.

Хоча ми тихо виходили, а так само тихо повернулися назад, нашу відсутність помітили. Керівник наш зразу ж підвівся і всіх розбудив. Він об'явив, що «ніхто не сміє ходити селом, не сміє сміятися, співати, навіть голосно говорити. Колгоспники злісні. Вони не хочуть працювати в колгоспах. Через це нас прислали сюди працювати. Ми всі на обліку в політвідділі. Не треба пояснювати вам, що вас триматимуть тут до цих пір, доки ми будемо політвідділові потрібні». Ми мовчки вислухали і почали одягатися.

Було об'явлено колгоспникам, що хто буде виходити в поле на роботу чи просто спроможний вийти в поле, той отримає 100 грамів хліба і миску варива. В селі заворушилися люди. Що то за люди! На них страшно було дивитися. Вони ледви рухалися. Зрання ці люди з тяпками в руках, як з палицями, стояли лицем до поля і довго маячили, як стовбці, майже непомітно, що вони рухаються. Отримавши 100 грамів хліба і миску юшки, ці нещасні люди вже поверталися лицем до села і довго, довго стовбичили в полі. Там декого і ніч заставала в дорозі до своєї хати.

Але ці 100 грамів хліба та миска варива підбавляли сили і життя стало проявлятися спочатку в прискоренні пересування, а з часом вони були вже спроможні працювати в полі. Коли почали молотити новий хліб — вони пожвавішали і працювали як колгоспники разом з нами молодими.

Всі мертві нещасні колгоспники були десь присипані землею і нам дозволено було зустрічатися з селянами. Дозволено було ходити селом. Ми бачили біленькі хатки в садках, а коло хат росли і цвіли квіти. Городина, яка була засажена голодними селянами, росла. Цвіла картопля, цвіли соняшники. Боляче було дивитися на ці городи. Думалося, а може б вони залишилися живими, коли б не садовили, а з'їли ту квасоллю, картоплю... Сумно і тяжко було тоді на селі.

Після чотирьох місяців праці в колгоспах, ми повернулися до Харкова на себе непохожими: босі, в зношеному одязі, сильно загорілими та з вибіленим волоссям.

Нам не оплатили нашу працю в колгоспах ні грішми, ані зерном. Але ми були раді вернутися до дому. Було вільно тепер співати, сміятися. Але в серці не було ні пісні, ані сміху!

«Шукають класового ворога поза колгоспами, шукають його у вигляді людей із звичаю фізіономією, з величезними зубами, з товстою шиєю, з обрізом в руках. Шукають куркуля, яким ми його знаємо з плакатів. Але таких куркулів давно вже немає на поверхні. Нинішні куркулі і підкуркульники, нинішні антирадянські елементи на селі — здебільшого люди „тихі“, „солоденькі“, майже „святі“. Їх не треба шукати далеко від колгоспу, вони сидять в самому колгоспі і займають там посади комірників, завгоспів, рахівників, секретарів і т. д. Вони ніколи не скажуть — „геть колгоспи“. Вони „за“ колгоспи. Але вони ведуть в колгоспах таку саботажницьку і шкідливу роботу, що колгоспам від них не поздоровитися. Вони ніколи не скажуть — „геть хлібозаготівлі“. Вони „за“ хлібозаготівлі. Вони тільки пускаються в демагогію і вимагають, щоб колгосп утворив резерв для тваринництва, втриє більший розмірами, ніж це потрібно для справи, щоб колгосп утворив страховий фонд, втриє більший розмірами, ніж це потрібно для справи ... Щоб розгледіти такого ворога і не піддатися демагогії, треба мати революційну пильність ... Куркулі розбиті, але вони далеко недобиті. Більше того, — вони не скоро ще будуть добиті, якщо комуністи будуть ловити гав і благодуществувати, гадаючи, що куркулі самі зійдуть в могилу в порядку так би мовити стихійного свого розвитку. Щодо „нейтральних“ колгоспів, то їх немає взагалі і не може бути в природі».

З промови Сталіна на Об'єднаному Пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) «Про роботу на селі», 11 січня, 1933 р. Гляди: «Коллективізація і Голод на Україні 1929–1933», стт. 593–594, Київ, «Наукова Думка», 1992.

Наука, дослідги

Володимир ЖИГА

НАША КУЛЬТУРА В СУЧАСНІЙ ДІЙСНОСТІ¹

Слово «культура» — це удосконалювання світу навколо нас і світу всередині нас самих. Це творення і плекання цінностей духового і матеріального характеру людськими спільнотами незалежно від того, що діється в природі без людського втручання. Культуру можна визначити також як сукупність ідеалів і символів, надбань і цінностей, набутих людською діяльністю у сферах духовій і матеріальній, осягнених та засвоєних народом (чи людством) протягом усієї своєї історії. Як багатоманітна цілісність і органічна потреба людини, культура стає реальністю, визначається і диктується стремлінням людського духу, біологічними ознаками та індивідуальною природою мистця і спільними суспільними факторами та способом буття, як творчої особистості так і народу, якому вона належить.

Природні основи культури, як підсоння, територіяльні властивості, расові фактори впливають разом з історичними умовами на розподіл культури на різні культурні території та на чергування культурних епох. Культурні території, звичайно, не бувають витвором одного народу, бо всі культури мішані, а їхні складові елементи повторюються. Відмінність між національними культурами проявляється у виборі й доборі компонентів даним народом і в співвідношенні та функції вибраних компонентів у цілості.

В культуру входять такі галузі: мова, релігія, держава, мистецтво, література, філософія, наука, побут, виробництво, правочасні норми тощо.

Повної і широкої історії української культури покищо не маємо, хоч уже є чимало монографічних праць з окремих галузей культури.

Першу спробу загального огляду української культури опрацював Іван Огієнко, «Українська культура» (1923). Дуже цінна збірка статей про українську культуру (Д. Антоновича, Л. Білецького, Д. Дорошенка, З. Кузелі та І. Мірчука) появилася за редакцією Володимира Залозецького «Das geistige Leben der Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart» (1980). 1931 року з'явився у Харкові популярний нарис А. Козаченка, «Українська культура, її минувшина і сучасність». 1937 року у Львові вийшла за редакцією Івана Креп'якевича «Історія української культури». Іван Мірчук у своїй книзі українознавства «Handbuch der Ukraine» (1941, англ. видання «Ukraine and Its People», 1949) писав про окремі

¹ Доповідь на зборах Ради для Справ Культури СКВУ. Торонто, 2 листопада 1993.

ділянки української культури: Великим здобутком був курс лекцій УТГІ за редакцією Дмитра Антоновича, «Українська культура» (шапірографне видання 1940 і 1947 років). В 1964 році в Києві з'явилася праця Алли Коваль, «Культура української мови», а в 1984 році вийшла в Лондоні книга Степана Говерлі «Грані культури».² 1985 рік приніс нам історичний огляд культурного процесу Мирослава Семчишина «Тисяча років української культури». В 1992 році появився «Відкритий лист до всіх, хто любить Україну» Оксани Пахльовської («Літературна Україна», 16 квітня) та в 1993 році вийшла стаття Юрія Шевельова «Україна — Європа — культура — посмішка: міркування довкола форуму» («Нові дні», січень-лютий).

Як у кожній національній культурі, так і в українській можна виділити такі головні її складники: доіндоевропейські, індоевропейські, праслов'янські, українсько-балканські, іранські, алтайські, античні, германські, візантійські, західноєвропейські. Одні зі згаданих складників можна легше відзначити, інші важче. З уваги на нашу тему, ми їх тут не будемо розглядати, бо нас цікавить українська культура в сучасній дійсності.

Поки приступити до теми, хочемо згадати дещо з минулого, маючи на увазі факт, що безупинність життя, його еволюція, приводять культуру до постійного поступу, або занепаду, видозмін, трансформації, нових форм методів і засобів. Культура поповнюється новими цінностями кожним поколінням, включаючи в свій зміст здобутки мови, релігії, мистецтва, науки, способу суспільного життя, рівня виробництва тощо.

Але бувають і цілі століття, зокрема в історії недержавних народів, коли культура занепадає унаслідок всепоглинаючого грабежу здобутків країни, почавши від природних і економічних та закінчуючи людськими. Жорстокий ворог часто посягає навіть на генетичні основи народу включно до скарбниці його культури. Такою протягом понад трьох останніх століть по відношенню до України була політика стратегів-загарбників царської і комуністичної Москви. Ця політика була основою їхньої далекоглядної і цілеспрямованої діяльності та зводилася до асиміляції еліти, інтелігенції, а саме, найталановитіших

---

2 Книгу цю написав у 1976 році Іван Гель, відомий в'язень-патріот, який 18 років провів у в'язницях і концтаборах. Написав він її, перебуваючи вдруге в ув'язненні в горезвісній Мордовії. В цьому ж 1976 році книгу було передано спочатку до Львова, а потім в Москву, звідки дипломатичною поштою відправлено до Лондону. Тут зусиллями Української Видавничої Спілки книга «Грані культури» була надрукована в 1984 році. З метою оберегти І. Геля від можливого третього арешту, видавці випустили її під псевдонімом Степана Говерлі. Під цим вигаданим прізвищем у 1988 році книга появилася англійською мовою.

У 1986 році правлінням Чикагського Літературного фонду ім. Івана Франка було присуджено Степанові Говерлі нагороду за книгу «Грані культури». Однак протягом семи років цієї нагороди не вдалося вручити через те, що невідоме було місце проживання автора. І, як нерідко буває в житті, випадок допоміг розгадати таємницю. Допоміжним став тут поет Ігор Калинець, ствердивши, що Степан Говерля то є Іван Гель. У телефонічній розмові у Львові з Олександрою Мудрою Іван Гель ствердив, що він є автором книги, яку вперше побачив у 1990 році. Під час його побуту в Чикаго восени 1993 року, Іванові Гелеві було урочисто вручено нагороду та грамоту лавреата. (Див. Анатолій Гороховський, «Лиш боротись — значить жить», «Свобода», 29 грудня 1993.)

творців і носіїв культури в будь-якій галузі людської діяльності. Москва переманювала, включаючи в свої культурні процеси обдаровану і перспективну українську молодь, великих учених і мислителів, політичних і суспільних діячів та організаторів, талановитих письменників, мистців і інших видатних представників культури, науки, економіки тощо. Ціллю цієї політики при виявленні заявленого патріотизму було дискредитувати, піддавати репресіям, або й фізично знищувати. Це неповні, але основні важелі потужного й нестихаючого тиску імперської адміністрації на кожне покоління нашої еліти і то не тільки в епоху царизму, але також і в епоху його тоталітарного спадкоємця — большевизму. Так поневолений український народ та його культура постійно знекровлювалися і то до того ступеня, що народ часто втрачав здатність до опору й боротьби за свободу та повноцінного відтворення і розвитку його культури. Навіть кількість його неселення швидко і різко падала. «Хіба не промовистий такий факт, — пише Степан Говерля, — українців на початку 20 століття налічувалося біля 35 (1) мільйонів. Нині їх приблизно стільки ж. В той час кількість росіян виросла майже вдвоє і нині їх уже понад 120 мільйонів, а з них 15 мільйонів як залізні дивізії „п'ятої колони“ топчуть українську культуру, майже повністю окупували міста, зрусифікували їх», а в додаток у радянські часи в абсолютній своїй більшості належали «до партійно-адміністративного апарату, узурпувавши всю повноту влади знизу до верху в кожній сфері людської діяльності».

Таким чином ні за царської Росії, ані за большевиків, а це близько 350 років, український народ не мав змоги вільно розвивати свою культуру, вдосконалювати українську літературну мову, запроваджувати скрізь єдині її норми. Тому совєтські писання навіть видатних людей, що, мовляв, «українська літературна мова — це не оцінений скарб і ставитися до неї треба творчо, уважно... бо вона має важливе соціальне значення», зовсім не відповідало правді — це була справжня брехня, бо її влада не шанувала, а вважала безперспективною і неprestижною. Чому, отже, було дбати за її культуру, чому було користуватися її мовними багатствами? Мовою користувалися тоді лише письменники, твори яких видавалися невеликим тиражем, та українські патріоти, які плекали мову скрито. Можна собі лише уявити, як гірко мусів це переживати поет-академік Максим Рильський, один з найкращих знавців мови й один з найактивніших борців за її культуру, коли писав: «Як парость виноградної лози плекайте мову, пильно й ненастанно політь бур'ян». Таким чином виступи учених, письменників, учителів, любителів слова, борців за чистоту мови не знаходили жодних відгуків. Можна сказати, що в суспільстві питання це не було на порядку денному. Навпаки, воно утворювало для людини небезпеку арешту, ув'язнення, а навіть і заслання. В 1965 році, коли почалися масові арешти, то ув'язнених кагебістами Миколу Осадчого, Івана Геля та братів Горинів — Михайла і Богдана — судили за любов до рідної мови і свого краю. Чи ж десь у світі мислимо за це судити людину?

Також релігія опинилася в Україні під жорстоким обстрілом державного атеїзму, в основах якого лежала ненависть, жорстокість і

безцеремонна брехня. Іншими словами, усе те проти чого віками боролася релігія. Тоді в народі часто можна було почути не одну анекдоту про триєдину силу зла, що зосереджувала в собі всіх злих демонів російської історії, що саме тут і об'єдналися. А тим часом російсько-більшевицький атеїзм, спертий на абсолютний догматизм, проповідував усю виключність і нетерпимість. А найстрашніше, що це була обов'язкова для всіх державна ідеологія, яка, до речі, давала відповідь на всі питання буття. Отже, охоплювала всі ділянки суспільного життя та намагалася опанувати всі духові сфери людини: її почування, волю і розум та навіть проривалася в її свідомість. За своїм характером большевицький атеїзм був войовничий і владно розпоряджався засобами примусу. З упадком Советського Союзу завалився і державний атеїзм. Перемогла його таки релігія, яка зуміла усучаснитись і відповісти на найболючіші проблеми і потреби людини. Але тут же залишилося велике духове спустошення, яке подолати нелегко. Його мусить направити тільки час, чи вірніше стихія життя, коли людині можна буде жити по-своєму та дати змогу жити іншим.

Українська советська державність була також нічим іншим, як паперовим міражем, бож це не була держава, а колонія «імперії зла», воля якої, до речі, була діаметрально протележною волі поневоленої України. Так, це правда, що Україна була членом Об'єднаних Націй, ба навіть членом засновником, отже, мала б являтися суверенною державою. Але хід історії проходив зовсім по-інакшому, а саме, щоб задовольнити російсько-советські вимоги, але не українські. Іншими словами, це була підступна гра навколо ідеї суверенності як нашої, так і суверенності всіх інших республік Союзу. На ділі Москва вирішувала за нас усе всередині країни та на міжнародних форумах. Усюди домінував московський шовіністичний дух великодержавності, про який так проречисто й гнівно писав уже Тарас Шевченко:

Це ж той Перший, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову — сиротину...
Кати, кати, людоїди...

А тим часом в Україні дух Петра та Катерини втілювався з кожним днем чимраз потужніше в зловісній діяльності Сталіна та інших Кремлівських диктаторів. Так ставало ясно, що не держава була для людини, а людина для держави. Чи така держава могла зробити якийсь конкретний внесок в українську культуру? Адже в советських умовах український народ не був господарем своєї землі, ані свого творчого спадкоємства, ані своєї традиції, а тим більше своєї волі до побудови свого кращого державного життя.

Також не краще виглядали справи в науці, зокрема в галузі методології суспільствознавства. Тут советська наполегливість спричинила жорстокі спустошення. При чому робила це злісно, насаджуючи свої методологічні настанови, взяті з марксизму-ленінізму, діалектичного матеріалізму, наукового атеїзму та соціалістичного реалізму. Таким чином наукові праці й книжки,

що появлялися в Україні, та взагалі уся наука в школах, університетах, інститутах були просякнуті марксистським мисленням, чударнацькими фразами, гидкими штампами, демагогічною риторикою та різючим невіглаством. Стан цей продовжувався в Україні навіть в останніх роках т. зв. перебудови і демократизації. Ба, багато з тих перекручень наявних навіть ще й сьогодні, бо їх покищо немає кому спинити чи переставити на методологічні альтернативи, які відповідали б потребам відродженої України. А праця мала б проходити в рамках методології критицизму та наукового об'єктивізму, що були так питомі нашій науці в минулому та які вповні втратили своє значення в совєтський період.

Український народ був також позбавлений будь-якого творчого прояву у всіх інших сферах духового та господарського життя. Він не мав найменшого впливу на сільськогосподарські чи промислові плянування, які робилися не в українському дусі. Вони навіть не проходили в Україні, а в столиці сусідньої (хай і союзної) держави. От такі страшні часи пережив український народ за останні століття. Чи серед таких умов могла розвиватися українська культура? Абсолютно ні! Тут навіть потенціал волелюбности, щирости, творчости при рідкісних багатствах землі і духу залишався мертвим ґрунтом.

Таке нещасне культурне багатство, чи вірніше повний культурний занепад, ми успадкували з провалом Совєтського Союзу. Але яке велике щастя, що тут діяло Боже провидіння, і цей провал для нашого народу був мирний. Українські культурні чинники на батьківщині та в діяспорі були повністю заскочені блискавичним ходом подій, які в 1991 році проходили немов би за заздалегідь виробленим пляном. Нам тоді здавалося, що Україна одразу повернеться до європейської культури та одразу стане визнаною повноправною і невід'ємною її частиною. Але тут ми не розраховували однієї істини (поминаємо проблеми політики й економіки), що Україну будують не тільки українці, але також її допомагає будувати світ своїм знанням про неї, своїм розумінням її проблем, своєю солідарністю та своєю підтримкою.

Тим часом століття поневолення і централізації та майже цілковитого культурного занепаду стерли Україну з культурної мапи світу. Українська історія стала невідома, українська культура не репрезентована, українська література не перекладена. А коли щось в цих ділянках десь і було зроблене, то здебільшого в той чи в інший спосіб було або піонерським незначним внеском, або було фальсифіковане. Проголошення незалежности України цієї туманної картини зовсім не змінило, а навпаки, ще більше скомплікувало та дезорієнтувало і так уже загублену світову опінію. Поважним ударом для нас став тут факт, що Росія автоматично перебрала систему дипломатичного представництва і посередництва в усьому світі. В минулому цей світ був «технічно» орієнтований на комунікацію з імперією, тобто тепер з Росією. А тут більшість громадян світу заскочив ще факт, що Україна і Росія дві різні країни та що українці і росіяни це два різні народи. І так наслідки політичного землетрусу, що розколов «монолітну» імперію, були для більшости в світі зовсім незрозумілі. А тут в додаток, чи то з браку розуміння справи, чи з

браку доброї волі, чи може навіть і під впливом російської імперської пропаганди, з'явилися в світі старі традиційні уявлення і концепції щодо України, що тількищо почала відроджуватися, відновлюючи свою державність. Чи це був парадокс, чи може прояв дезорієнтованості зовнішнього світу у ставленні до нас? На це питання ще трудно відповісти.

Але нам цим ніяк не треба ображатися. Україна зараз уже є не тільки біля Дніпра, але також у Мюнхені, в Парижі, в Лондоні, в Нью Йорку. Її можна знайти скрізь. «Вона вже є на світі, — пише Юрій Шевельов, — і всі місця на планеті чують її народження». Її існування стверджено. Вона є на політичній мапі світу. Але чи Україна є уже на культурній мапі світу, а для європейських народів на духовій і культурній мапі Європи? Тут з гіркостю, що сповнює наше серце, треба визнати, що її там ще немає. Коли б хтось посмів запитати чому, то ми маємо багато причин для з'ясування справи. По-перше, ми не тільки протягом трьох останніх сторіч не мали взаємин зі світом, а були приречені на провінційність і здичавіння. По-друге, царська Росія і Польща позбавляли нас навіть своєї національної ідентичності, цієї найвищої ознаки, що дана кожній людині під сонцем та повної суверенності творчого прояву. Це робилося нашими ворогами, щоб остаточно вбити нашу національну свідомість та знищити усі джерела самої думки про наше окреме національне життя. Окупанти заховували й саму Україну і нас самих. Зараз ми поволі відкриваємо Україну в собі, в своїй історії та добираємо навіть її майбутнє. Тут постає перед нами питання, чи ми зуміємо все це подолати. Я хочу бути здоровим оптимістом і сказати щиро і впевнено, що так, і то не зважаючи на всі труднощі навіть найвищого ступеня. Я вірю в українську людину, в її духовість та в істину, що всі важливі справи проходять з великими труднощами, які людина мусить перемогти. Це правда, що ми мусимо повністю відродитися політично, економічно та культурно. Ми мусимо стати громадянами світу, а перш за все європейцями і то не тільки в своєму діянні, але також у своїх почуваннях. Ми не сміємо почуватися в Європі чужинцями, чи «заблуканими дітьми», а громадянами цього континенту, з яким внаслідок страшного суспільно-політичного і ідеологічного катаклізму прийшло до перервання наших культурних зв'язків, що так гірко проявилось в історії українського народу. Свої культурні прогалини мусимо швидко поповнити та почати знову вносити свій внесок у європейське життя і культуру. Щоб пройти ці трудні роки життя ми мусимо потужно працювати і тут же і вчитися. Для цього обов'язково треба викликати широке зацікавлення культурними проблемами Заходу, при чому здорове зацікавлення, звернене на корисні справи. Тут же мусимо просувати й українську культуру на Захід і пильно прислухатися, як Захід її сприймає. Іншими словами, вивчати нюанси реакції Заходу на наші культурні впливи. Багато може тут нам допомогти україністика закордоном, тобто ця сукупність наук, які вивчають мову, літературу та культуру українського народу. Треба ствердити, що ця сукупність була майже завжди у катастрофічній диспропорції з русистикою та з іншими славістич-

ними дисциплінами. Ця диспропорція була і є для нас шкідливою й вкрай небезпечною для нашої культури. Тому нам потрібна негайна і рішуча національна ідентифікація — «поки, — як пише Оксана Пахльовська, — хтось не переписе всоте історію, намалювавши Україну там, і так, як йому заманеться і як буде зручно для історичної та космічної місії однієї хворої на месіянство держави».

Відроджена україністика не сміє бути спорадичною, аматорською, чи чимось в роді фолкльористики, що «тішить душу і слух, але залишає незахищеним зранене серце культури». Вона мусить бути серйозною, професійною і висококваліфікованою. Для цього культурно-наукове співробітництво України з іншими державами потребує насамперед невідкладної систематизації усього зусилля. Впершу чергу треба використати політичний момент, що відкриває можливість негайного налагодження цього співробітництва. Адже воно зараз, як ніколи досі, є реальним, бо Україна ще далі є одним з основних об'єктів міжнародної уваги. Україну досі визнало близько 140 держав світу, а з часом напевно визнають ще інші.

Я свідомий, що це нелегка справа для народу, який впродовж століть був недержавним і втратив почуття потреби мати свої наукові інституції закордоном, а без яких культурний обмін неможливий. Ініціатором цього зусилля мусить бути Україна, якій прийдеться запропонувати точки культурно-наукового обміну. Це мусить проходити з культурної секції дипломатичних представництв України. На перешкоді, звичайно, стануть кошти. Але наш уряд мусить це перебороти. Зважмо на те, що сучасний світ, утомлений жорстокістю і підступністю, з цікавістю прийме наш плян, бо це буде щось нове. Ми ж хочемо говорити зі світом не мовою зброї, а мовою культури, не мовою, що викликає страх, а мовою, що сприяє поширенню добра і кращої співпраці. На мою думку, це зусилля буде постійно зростати.

Роля культури у побудові держави сьогодні велика, якщо і взагалі не вирішальна. Культура — це духовий амбасадор народу. Пам'ятаймо, що в Європі зараз проходить широка інтеграція, яка, без сумніву, змінить і її культурне обличчя та допоможе нам віднайти спільні корені, що в минулому в'язали нас з Європою. І тому повернення сьогодні України до Європи відкриває нам живий процес культурного обміну, що так потрібний нашій культурі в сучасній дійсності. Це дасть нашій державі також і потрібний захист та допоможе розробити механізм поширення нашої культури в світі. Ми мусимо твердо стояти за прямиий зв'язок зі світом, але цей зв'язок мусить бути систематичний, ефективний і цілеспрямований. Тоді «інтеграція нашої батьківщини в європейський і світовий культурний процес буде невід'ємною складовою розквіту відродженої України, буде необхідною умовою повноцінного і гідного життя наших дітей». Голос України, її воля, мужність, її етичний вибір мусять нарешті стати надбанням світової історії. Хочу вірити, що це допоможе нам покінчити з нашою культурною ізоляцією та дасть нам можливість завоювати собі належне місце в Європі та в цілому світі.

А тепер повернімося коротко до наших внутрішніх проблем, які проходять зараз в нашій державі. Незалежність — це, звичайно,

Доповідь цю хочу закінчити парафразованою цитатою із статті Юрія Шевельова, бо вона дуже цікаво віддзеркалює деякі важливі потреби нашого сьогодення: (а) треба читати не тільки свої літературні видання, а й аналогічні видання Франції, Німеччини, Англії, Америки, Італії і інших; (б) треба покінчити з традиційним переконанням, що література і мистецтво повинні повчати, показувати «позитивного героя», давати курс життєвої поведінки, боротися зі злом; (в) треба зрозуміти, що мистецтво може виконувати дидактичну функцію, але не мусить. Воно може відображати дійсність, але не мусить. Справжнє мистецтво повинно насамперед бути висококваліфікованим, готовим переосмислити всі інші елементи, які воно в себе вбирає — ідеологію, мораль, реалізм тощо.

Підсумовуючи, треба сказати, що все, про що тут була мова — це лише мрії. Дещо вже робить наша держава, а дещо окремі запозятливі одиниці, але ще не достатньо і не завжди дуже пляново, щоб запевнити рідній культурі належне місце в нашому сьогоденні. І тому «українська культура, в рештках якої живе душа нації», яка дорожча українському народові за всякі інші блага, оплакуючи свою гірку долю, «жебрає під тинном напівзнищених споруд славної Лаври та Михайлівського Золотоверхого монастиря». Це гнітюча картина і нелегка для сприймання, але не трагічна, критичні думки тут дуже потрібні, бо це буде знак і свідоцтво недовершености зусилля, а отже, — можливости покращити ситуацію.

«Суть і значення цивілізації полягає головне в тому, що людина, як прометей, прикутий до законів природи й свідомий повної залежності від них, старається силою волі й інтелекту зірвати ці кайдани й дійти до влади над тим елементом, що був досі його гнобителем. Змагання до опанування природи — це сигнум кожної цивілізації. Її початок — це стан роздвоєння між суб'єктом і об'єктом, між людиною і навколишнім світом, роздвоєння, яке поступово переходить у ворожнечу... Значення культури полягає саме в тому, що вона звільняє людину від її відокремлення й підносить до нової злуки із всесвітом. Вона не чуває себе вже більше, як первісна людина, невеликою, нікчемною частиною природи. Здобутків цивілізації вона не випускає з рук, але одночасно не дається їм цілковито опанувати. Вона чуває себе зв'язаною з навколишнім світом далеко тісніше, інтенсивніше ніж тільки формулами і машинами, ніж тільки механізмом зовнішньої сили. В ній повстає глибоке розуміння природи, якась дивне почуття єдності з нею, яке може зрости навіть до інтенсивности афекту».

Проф. д-р Іван Мірчук, «Історія Української
Культури» Скрипти ІЗН, зош. 1, ст. 1-2.

Богдан СТЕБЕЛЬСЬКИЙ

ШЕВЧЕНКОВІ НАЗВИ НАРОДІВ

Подібно, як у самоназві українського народу, Шевченкова поезія, коли йдеться про історично минуле відносно сусідів і їх назви, приймає прийнятий народом термін, який у народньому назовництві зберігається і уживається сьогодні в українській мові.

Геополітично Україна лежить на межі Європи й Азії. Своїм чорноземом і кліматом вона була приманливою однаково як для кочових орд скотарів Азії, так теж і для хліборобів центральної Європи, і не менше, вкінці, для мисливців лісової півночі.

Останньою хвилиною наїздів кочовиків Азії була орда Джінгіс-хана, що знищила Київську імперію України-Руси і продовж століть із півострова Криму рештками її потуги турків-татар гнобила мирне хліборобське населення України. Ця обставина викликала потребу самооборони, якою стало Військо Запорозьке.

Ослаблена Україна стала приманою для західного сусіда, шляхетської Польщі, що під претекстом католицизму на Сході, несла панщизняну неволю для селян, а клясову, і державну для цілого народу.

Виснаження польсько-українськими війнами привело до Переяславської угоди, що відкрила дорогу до окупації України московським сусідом.

Період козаччини, гетьманської держави в Україні, визвольна боротьба українського народу в поезії Шевченка займають велику частину творчости. Княжа доба Київської України-Руси виступає ледве у перекладах зі «Слова о полку Ігоревім», в яких придержується терміну оригіналу назви для України, як у текстах: «І журба-туга, на тім полі, зійшла для Руської землі», або «А самі простяглися за землю Руськую». Під назвою «Руської землі» автор оригіналу, як теж і автори літописів, розуміли руську державу, іменно — землі етнографічної України, без північних князівств, що іменувалися назвами міст без назви Русі, як Новгородське князівство, Московське, Псковське, Смоленське, Тверське і т. п.

Як автор «Слова» так і Шевченко вживають для нашого народу тієї доби назву русич: «Допирували хоробрі русичі той пир...» Літописи знають варіанти тієї назви: «русь», «руси», «русичі» «русин», але ніколи — «руські». Прикметникова назва постала згодом на Московщині для підкреслення приналежності громадянина до Київської Русі. Термін — «Русські люди», що часто виступає в самоназві московського народу, найкраще свідчить про чужий для Русі і русинів московський субстрат, славізований, фіно-татарський. Із усіх слов'янських народів, що мають іменникову форму самоназви, тільки москалі мають прикметникову. Одначе для імперських цілей указом московського царя Петра Першого Велике московське князівство перейменовано в 1721 році на Росію, нарід московський на «російський»,

а москалів презвано «великоросами». Для зближення і злиття народів (Петро і тут був першим) Україні надано назву «Малої Росії», а козацькій нації прищеплено п'ятно «малоросів», хоч ані ростом, ні числом українці тоді не були меншими від москалів.

Шевченко у своїх поетичних творах «Кобзаря» для своєї вітчизни знає тільки назву Україна, а для українського народу — козаки. Україну називає він часто символічно — «мати», «вдова», «сирота». Відповідно до символу нарід — «діти» України. Україна — це ширше поняття як земля, тому Шевченко рідко вживає назви «земляки», але вживає, і то в «Посланію». Власне, в цьому творі Шевченко визначає дефініцію нації, як він її розумів. Його розуміння нації генетично родове, скажімо, кровне, органічно пов'язаних поколінь. Звертається до «мертвих, живих і ненароджених, в Україні і не в Україні сущих». Звертається до «земляків», до власної нації. А ця нація — це не тільки сучасне покоління живих і тих, що прийдуть, але й тих, що в могилах, що мертві, з якими й воля наша спить. Тому всі ми «діти» України, а вона наша «Мати».

Доля України-Матері залежить від її дітей. Україна щаслива, коли про славу козацьку чують по всьому світі:

Виростали мої квіти,
Мої добрі діти
Панувала і я колись
На широкім світі,
Панувала. —

(«Розкрита могила»)

Доля України залежна від її дітей. Коли вони є добрими, Україна живе, але коли діти її забувають про святу, чисту, козацьку кров у своїх жилах, коли забувають:

За що боролись ми з ляхами?
За що ми різались з ордами?
За що скородили списками
Московські ребра?

(«Чигирин»)

Тоді плаче Україна, бо тоді:

Ніхто її не рятує
Козачество гине;
Гине слава, батьківщина;
Немає де дітись;
Виростають нехрещені
Козацькі діти...

А даліше поет питається:

Де поділось козачество,
Червоні жупани,
Де поділась доля — воля,
Бунчуки, гетьмани?
Де поділось...

Плачте, діти козацькіі...

(«Тарасова ніч»)

зберігся найдовше на найдальших периферіях західніх кордонів етнічної території, так і татарська неволя та постійні війни і набіги орди сприяли розвиткові козацьких дум коштом княжої доби, т. зв. билин.

В поезії Шевченкового «Кобзаря» домінують стосунки з московським народом і польським, а також із жидівським. Цим народам, а особливо московському, припадає найбільше не тільки згадок назв, але й при тому характеристик. Татарам і туркам кількість назв і згадок у поезії Шевченка зменшується, мимо великих спустошень України в минулому, які такими загрозливими для нашого народу вже не були як лишилися народи, що продовжували поневолювання або визиск.

Для південних сусідів України, пов'язаних Чорним морем і Кримом, Шевченко має назву — турки, татари й орда. Крім того виступає назва яничар, що не є етнічно ані татарами, ані турками тільки бусурменовані, взяті в ясир козацькі діти, найкраще військо Турецької імперії.

Збірна назва турків і татар дістає назву Туркені. Ось пару прикладів:

У туркені по тім боці
Хата на помості...

У Туркені яничари
І баша на лаві...

У Туркені у кишені
Таляри дукати...

Босфор схаменувся. Туркеня дрімала.
Дрімав у гаремі ледачий султан.

(«Гамалія»)

Збірна назва для народів існує в Шевченка подібно як для турків — Туркеня, для москалів — Москва, для поляків — шляхта і шляхетчина, для жидів — жидова, для німців — німота, для шведів — Шведчина, або лише шведи.

Назву турків і татар Шевченко ставить часто разом, поруч:

Виступали з-за лиману
З турками татари...

або: Турки-яничари ловили
В кайдани кували...

(«Сліпий»)

або

Потягли в свої улуси
З турками татари

(«Заступила чорна хмара»)

але є і відокремлено названі турки, або татари:

Чи там раду радять
Як на турка стати...

А також: Нехай хмара на татари,
А сонечко на християни.

або

Із турецької неволі
Братів визволяти.

(«Марина»)

Однаково і для турків і татар Шевченко вживає назву орда:

Мірялася з Москалями, Або: За що ми різались з ордами?
З ордою, з султаном...

(«Чигирин»)

(«Гайдамаки»)

Татари, васали турків, вписані в карту ворогів не лише України. В поемі «Гайдамаки» є таке звернення:

Ой, волохи, волохи
Вас осталося трохи;
І ви, молдавани,
Тепер ви не пани.

Ваші господарі —
Наймити татарам,
Турецьким султанам,
В кайданах, кайданах!

(«Гайдамаки»)

Не зважаючи на злочини, які чинили Україні турки і татари, руйнуючи українські села і міста, беручи в ясир мирне населення, старших у неволю, а дітей в яничари, Шевченко вбачає більше злочинів у мнимих християн, поляків і москалів. Перших називає ляхами і рідко самоназвою — поляками, що прийнялася у поляків після їх першої назви «лехіти», що в українському народі затрималася в погірдливій, зневажуючій, формі — ляхи. Для москалів, у поетичних творах, Шевченко вживає народню назву, прийняту в усій Україні, а також у Польщі, москалі, дуже рідко «кацапи», що є зневажливою формою назви. Ця остання назва походить за деякими джерелами від московського «как цап», або «різун», «різник», що ріже м'ясо.

В історії українського народу певну роль відіграли два народи, що з різних причин виконали роль посередників між поневолювачами і поневоленими народами в польській та московській імперіях. Це відноситься до жидів і німців, які мають назви у Шевченковій поезії згідно з назовництвом нашого народу в минулому і сучасному. Оба народи мають ще назви згідливі, коли вони заслуговують на те своїм вислужництвом ворогові чи визиском поневолених, або докладають рук до їх поневолення матеріального і духового. Тому слово «жид» заступає Шевченко назвою «жидовин», або «жидюга» чи «юда», чи збірною назвою «жидова», коли носій цієї назви чинить лихо. Для старозавітних назв жидівського народу в Шевченка є назва «Юдея», «юдейський», «ізраїльський», але не «єврейський». Такого терміну українська мова, ані польська, ані німецька чи англійська не знають. І тут приходиться зробити заввагу тим українцям, що забули власну мову та заступають назву «жид» терміном «єврей». Ця назва — «єврей» належить московській мові, якій прищеплено термін «жид» з образливим наміром. Такого змісту слово «жид» в українській мові не має і це добре знають жиди походженням Західних земель України, що не знали московської окупації. Вимоги жидів змінити українську мову, що нешануючі себе і Шевченка українці роблять, переходячи на назву «єврей», не мають ніякої підстави і залишаються грубим неактом щодо законів української мови.

Поняття «німець» належить німецькому народові, який не тішиться в оцінці Шевченка великою пошаною за нищення слов'ян, а зокрема

чехів, до яких ставиться з респектом. Німцями послуговувався московський цар Петро Перший, що знищив українську Гетьманську державу, яку доконала німкеня Катерина Друга. Цього Шевченко простити їм не може і тому називає їх в погірдливій назві — «німота». Про німця каже Шевченко — «куций узловатий». І це не треба розуміти дослівно, щодо антропологічної будови, це радше відноситься до способу німецького формалізму мислення у філософії, науці і по відношенні до інших народів.

Тому важливими у більшості назв народів в текстах Шевченкової поезії є супровідні характеристики, що доповнюють зміст назви, коли він їх уживає. Тому у прикладах, у цитатах, що ілюструють назви народів, подаватимемо тексти, що ілюструють зміст уживаного ним терміну.

Тому, що в текстах окремих творів Шевченка назви народів пов'язані зі собою спільною дією, зокрема терміни народів «ляхи» і «жиди», або народів «москалі» і «німці», нам трудно буде для документації наводити їх окремо. Вони в'яжуться у творчості Шевченка як пов'язані в історичних подіях, що знайшли образ у Шевченковій інтерпретації. Висновки хай вчинить читач. Цитую:

Ще день Україну катували
Ляхи скажені...

І лях і жидовин
Горілки, крові упивались,
Кляли схизмата, розпинали,
Кляли, що нічого вже взять.

Полигалися з жидами,
Та й ну руйнувати,
Руйнували, мордували,
Церквами топили...
А тимчасом гайдамаки
Ножі освятили.

Не спинила хуртовина
Пекельної кари:
Ляхи мерзли, а козаки
Грілись на пожарі.

За титаря ляхи платять,
За батька святого,
За Оксану...

Ото гайдамаки ... а гвалт України
Орли налетіли; вони рознесуть
Ляхам, жидам кару за кров і пожари
Пеклом гайдамаки ляхам оддадуть.

(«Гайдамаки»)

Во ім'я Господа Христа
І Матері Його святої
Ляхи прийшли на нас війною

Святії Божії міста
Ксьондзи скажені осквернили!
Земля козача зайнялася
І кров'ю, сину, полилась...

(«Буває, в неволі іноді згадаю
своє стародавнє».)

Бідна моя Україна,
Стоптана ляхами!

Запродана жидам віра,
В церкву не пускають...

(«Тарасова ніч»)

Обізвався пан Трясило:
— А годі журиться!
А ходім лиш, пани-брати
З поляками биться!

Бенкетують вражі ляхи
Наше безголов'я.
Нехай, клятї, бенкетують
Поки сонце зійде,
А ніч-мати дасть пораду, —
Козак ляха знайде.

А козаки, як та хмара,
Ляхів обступали.
Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата;
Прокинулись ляшки-панки —
Нікуди тікати!

Прокинулись ляшки-панки,
Та й не повставали:
Зійшло сонце — ляшки-панки
Покотом лежали.

(«Тарасова ніч»)

Буду йому пораду давати,
По батьківській научати
Як на ляха стати.

Не мені вас, братця,
На ляха водити.
Не мені тепер, старому,
Булаву носити.
Нехай носить Наливайко
Козакам на славу,
Щоб лякались вражі ляхи
У своїй Варшаві.

(«У неділеньку святую»)

Не дам же я вражим ляхам
В Україні жить.

Не будете шинкувати
Прокляті жида.

Покотилось ляхів, жидів
Не сто і не двісті,
А тисячі...

(«Швачка»)

Отак уранці жид поганий
Над козаком коверзував.

Жидюга

Дрижить, ізгнувшись
Над каганцем, лічить гроші
Коло ліжка, клятий.

Польща запалала,
Шляхта сказалася, — кричать:
«Слово гонору, дарма праця!
Поганець, наймит москаля!»

Козак заспіва:

«Ні жида, ні ляха». А в степах України —
Дай то Боже милий — блисне булава.

(«Гайдамаки»)

А жид ізнадвору,
Мов скажений, вибігає
З сокирою! Горі!
Убита дитина
Убитая жидовином.

(«У Вильні, городі преславнім»)

А препоганії пани
Жидам, братам своїм хорошим,
Останні продають штани...

(«І виріс я на чужині»)

Скупий жидюга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дива.

(«Сон»)

Пішли в найми, за хліб черствий,
Жидам носить воду.

(«Сова»)

Чи то подушити?
Чи жидові на кров продать?

(«Відьма»)

Степи мої, запродані
Жидові, німоті...

(«Розрита могила»)

Ляхи були, — усе взяли,
Кров повипивали,
А москалі і світ Божий
В путо закували.

(«Невольник»)

Жида навіть нечестиві
На мене плювали.

(«Лілея»)

А пани й полову жидам продають
Та голоду раді.

Лютус голод в Україні,
Лютус в княжому селі.
Скирти вже княжі погнили,
А він байдуже: п'є, гуляє
Та жида з грішми виглядає.

(«Княжна»)

В історичних подіях України нарід жидівський сильно пов'язаний з польською місією імперії — «від моря до моря», як посередник визиску і поневолення українського народу. Подібне пов'язання німецьких колонізаторів в московському творенні імперії коштом України та її народу. Зрештою, про це була вже мова раніше.

Для термінів Москва, москаль, москалі, москалики наводимо ілюстраційний матеріал з окремих творів Шевченка:

Ото церква Богданова.
Там то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився
Мир душі твоєї, Богдане!
Не так воно сталось:
Москалики, що зустріли,
То все очухрали.

(«Стоїть в селі Суботові»)

Та й ти добре натворила:
Так кацагів закріпила
У німецькій кайдани,
Хоч лягай та і засни!

Уже й Січ їх біснувата!
Німотою поросла,
Та й москаль — незгірша штука:
Добре вмів гріти руки.
І я люта, а все-таки
Того не зумію,
Що москалі в Україні
З козаками діють!

А москаль та німець
І там найдуть хлібець.

Яременка в пику пише,
По московськи лає
Увесь народ.

Приїхало
Начальство мордате
Подивилось...
«Вы што делаєте плуты!»
Я вас навчу! Завалить им!
Взяли й завалили
Випалили у московській
Бані — прохолоді.

Так малий льох в Суботові
Москва розкопала.
(«Великий Льох»)

Бо так сказав Петрові Бог:
«Тоді їх в рай ми повпускаєм,

Як все москаль позабірає,
Як розкопа Великий Льох!

А мене, мої сестрички,
За те не пустили,
Що цареві московському
Коня напоїла.

(«Великий Льох»)

Степи мої запродані
Жидові, німоті...

І могили мої милі
Москаль розриває...

А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та поможуть москалеві
Господарювати...

(«Розрита могила»)

Се перший раз такий указ
Прийшов з Московщини до нас,
Бо на Україні, в нас бувало,
У козаки охочі йшли...

Я не знаю й досі,
Нащо воно москалі ті
Коси заплітали,
Мов дівчата...

Треба работать, —
Скаже по московськи.

От тобі билиця
Про криницю москалеву
(«Москалева криниця»)

викохає
Та й продасть в різниці
Москалеві...
(«Н. В. Гоголю»)

Саул прочумався — та й ну,
Як той москаль, у батька, в матір...
(«Саул»)

П'явки, п'явки! Може батько
Останню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови!
Україно, Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом політі,
Московською блекотою
В німецьких теплицях
Замучені.

(«Сон»)

А тюрм? А людю? Що й лічить!
Од молдаванина до фіна
На всіх язиках все мовчить.

У нас — чого то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм,
Французів лаєм, програєм,
Або у карти програєм
Людей, — не негрів, а таких,
Таки хрещених, та простих.
Ми не гішпани! Крий нас Боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті жиди.

Мій Якове любий! Не за Україну
А за її ката довелось пролить
Кров добру, — не чорну; довелось
запить
З московської чаші московську отруту.

(«Кавказ») («Титарівна-Немирівна»)

До ролі соціально-культурних впливів німців Шевченко ставиться негативно, бо це — «чуже поле». Без пізнання «своїї правди, людина стає рабом чужих ідей та інтересів».

«Немає й Бога, тільки я
Та куций німець узловатий,
А більше нічого...»

Німець скаже: «Ви Моголи».
— «Моголи, Моголи»,

Німець скаже: «Ви Слав'яни»;
— «Слав'яни, слав'яни».

— «Колись будем
І по своєму глаголать,
Як Німець покаже,
А до того й історію
Нам нашу розкаже...»

Кохайтеся чорнобріві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люди,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартувати,
Жартуючи кине,
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине

Кохайтеся ж чорнобріві,
Та не з москалями,
Бо москалі чужі люди,
Знущаються вами.

(«Катерина»)

Ото дурний! А ще й битий!
На квиток повірив
Москалеві.

(«Сон»)

Полюбила москаля
Та ще й зуби вискаля.
Москалі, москалі
Запасок навезли...

(«Марина»)

А москаля-пройдисвіта
Нищечком вітала.

Та колише московщенья,
Малую дитину.

І на Січі мудрий німець
Картопельку садить...

(«Посланіє»)

Отак німота запалила
Велику хату і сім'ю,
Сім'ю слов'ян розєднала.

А німчики пожарище
Й сиріт поділили.

Просніться, чехи, змийте луду,
Розправте руки, будьте люди!

Слава тобі, любомудре,
Чеху — слов'янине!

(«Єретик» — «Іван Гус»)

До народів, що вписалися в долю України, треба зачислити і шведів. Шведи були союзниками Мазепи, але вислід битви під Полтавою був трагічним. Скінчилося тільки тим, що:

Наробили колись шведи
Великої слави...

Що діялось по Шведчині, —
То й ляхи б злякались,
Оніміли б з переляку...

(«Иржавець»)

До інших національностей ставиться Шевченко зі співчуттям:

То синок був литовської
Гордої графині...

(«У Вильні, городі преславнім»)

Ізза Дністра пішли цигани
І на Волинь і на Україну.

Обідрані, трохи не голі,
Бендерським шляхом уночі
Ішли цигани...

Возьміть до себе
І мене, цигани,
Я медведя водитиму...

Цигани вставали,
Розбирали шатро своє...

(«Відьма»)

Чи ти в полі, чи ти в гаї,
Обідраний — цигане,
З бурлаками гуляєш?

(«Сова»)

Пустиня циганом чорніла...

Та дикий інколи кайзак
Тихенько виїде на гору...

Верблюду заплаче, і кайзак
Понуристь голову...

І кайзаки не минають
Дерева святого...

(«У Бога за дверми лежала сокира»)

На — що вже лихо за Уралом
Отим кіргізам, — отде й там,
Їй же Богу, лучче жити,
Ніж нам на Україні!

(«Сон»)

І грека доброго ти полюбила
Однаковісінько...

(«О, думи мої! О, славо злая»)

А скіфи сіроокі,
Погоничі, рабів раби.

Росії

Тоді й на світі не було,
Як у Італії росло
Мале дівча...

(«Неофіти»)

Ця остання цитата — «Росії тоді й на світі не було» — єдина інша назва, не жвивана Шевченком і народом українським. Вона нагадує, що не було Росії, коли народжувалося християнство в Італії. Не було її в часі київської держави, України Руси, не було її в час Гетьманщини в Україні, ні за Хмельницького, ні за Мазепи. Появилася вона, як згадано було раніше, указом Петра Першого в 1721 році. А до того була вона не Росією, а Князівством московським, а з того московським народом, або москалями і Московщиною. Така наша традиція і такої держався Шевченко.

Висновки

В кожному народі існують самоназви та назви інших народів, що не все покриваються з їх самоназвами. В історичному аспекті вони міняються. Самоназва українців із терміну «русич», «русин», «Русь» перетворилася в назву «українець», «Україна». Перехідною формою є назва «козак», «козацтво», але домінує — «Україна». В назвах Шевченкових поетичних творів відзеркалений цей процес, підкреслений в українському гимні, який каже, «що ми браття козацького роду. Остаточо термін — «українець», «українці», «Україна» усталізувався в Україні, в московській мові, в польській і в міжнародньому спілкуванні.

Українська мова зберегла відносно польської самоназви «поляк» теж назву — «лях», вживану найчастіше Шевченком, а зокрема у ворожих стосунках ще й досі вживану, як у сучасній пісні: «Ой, не тішся, ляше, що по Збруч все ваше»!

Подібно для назв: «московський» нарід, «Московщина» як земля, та «Москва» як держава, українська мова і нарід зберегли традиції Шевченкового назовництва народів, як свої власні, якими він користувався. Самі ж москалі, не зважаючи на царські укази щодо їх назви «великороси», уживають самоназву — «русскіє». Для нас у московській мові існує, за указами, назва «малороси», в живій мові, найчастіше уживана, «хохли». Офіційно, як в Польщі, так і на Московщині уживається українська самоназва: «Україна», «українці».

Окреме питання — це назва жидівського народу, який у мовах різних народів має різну свою назву, згідну із мовними традиціями кожного з них. Українська мовна традиція пам'ятає для жидів тільки назву жид, вживану цілим українським народом. В московській мові для жидів існує назва «єврей» і цей термін введено адміністраційними органами як зобов'язуючий в Україні. Назву «жид», органічну для української мови, але теж польській, англійській та іншим мовам. Українців офіційно примушують заступати українську назву московською «єврей», що є обмосковлюванням нашої мови. Чи прийняли б таке обмосковлювання поляки й англійці?

І останнє на маргінесі доповіді завваження. Чи добре робимо, уживаючи термін «русифікація» відносно процесу асиміляції. Краще йти слідами Шевченкового назовництва і писати «обмосковлення», бо тоді, коли вживаємо слово «русифікація», зрікаємося нашої спадщини Київської Руси, коли ще Росії не було, а була Русь-Україна.

Петро ЛАВРІВ

КОЛОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ І СУМІЖНИХ СТЕПІВ

(Продовження, 3)

Коли в північній і Центральній Басарабії посилювався гніт поміщиків, селяни втікали в Буджак, де переміщувалися різні національності: українці, молдавани, росіяни, болгары, гагаузи, євреї, греки, вірмени, поляки, цигани, серби, альбанці, німці, французи, угорці, турки й інші. Розмовляли вони своєрідним українсько-російським суржилом і вміли говорити по-молдавському, а деякі по-німецьки.⁴⁵ Не інакше проходила денаціоналізація українців і різних чужинців по всій Басарабії. За даними перепису 1897 р. в повітах, де жили українці, за винятком Акерманського повіту, переважали Молдавани:

Повіти	Населення в тисячах	%%							
		укр.	рос.	бол.	молд.	гагауз.	євреї	німці	пол.
Бессарабська губернія	1935,4	19,6	8,0	5,3	47,6	2,9	11,8	3,1	0,6
в тому числі повіти:									
Ізмаїльський	184,0	17,3	9,0	11,2	46,4	9,5	2,2	2,5	0,1
Бендерський	163,1	9,2	4,6	9,0	52,5	16,9	3,7	3,9	0,1
Акерманський	237,0	23,5	8,4	23,7	18,3	4,4	2,8	18,2	0,1
Сороцький	203,5	16,9	4,1		66,4		11,0	0,5	0,7

XIV. Подальша колонізація Катеринославської, Херсонської і Таврійської губерній

Маріюпільські греки зайняли в 1779 р. урожайні приазовські землі. Тому що їх чисельність не збільшувалася, їм залишили по 30 десятин на чоловічу душу, додали ще 14125 десятини 1194 грекам з Баклавського батальйону, а на решті земель, призначених для греків, поселили євреїв-хліборобів. Євреї хліборобами не стали, а наділені їм угіддя з часом освоювали поступово українці, білоруси й росіяни з Полтавської, Харківської, Чернігівської, Смоленської та Курської областей.

Дещо подібна доля спіткала білоруських євреїв, які в 1809 р. створили 8 колоній над Інгульцем у Херсонській області. Через 10 років там від 1691 прибулої єврейської родини залишилося 417. Вони отримали по 15 десятин на ревізорську (чоловічу) душу й у 1820–21 рр. за ними числилося 30045 десятин.

Коли до 1779 р. на території Новоросії не було жодного єврея, то в 1857 р. вони мешкали там у 20 поселеннях і становили 3,8 % загальної людності краю. На початку ХХ ст. їхня чисельність у Криворізькому, Софіївському, Нікопільському, Солонінському й Апостольському районах зросла до 30 тисяч.

Колоністські права отримали й переселенці зі Смоленської губернії, яким відведено землі в Олександрійському повіті Катеринославської губернії, у селах Бельманка коло річки Берди, Гайсул, Темрюк і Гусарське при тракті Олександрівськ–Волноваха. Влаштувалися вони в степу непогано й назад не просилися. Зате державні селяни, примусово виселені з Бобилецького староства Могилевської губернії, зазнали чимало горя. До Єлисаветграду їх приїхало 4411 осіб. Багато з них на Україні повмирало й 1816–18 рр. серед білорусів вибухнули заворушення.

На нових землях кріпаки, а налічувалося їх у 1801 р. 28166 осіб чоловічої статі, мусили працювати на поміщиків подекуди 4 дні на тиждень. Траплялося, що управителі панських маєтків посилали кріпаків на заробітки.

Зовсім безправними були цигани. Коли на Півдні Кавказу в 1808 р. царят заборонив вірменам торгувати невольниками і звільняв закубанських черкесів з ясирів, то басарабських циган він віддав на поталу молдавським боярам, батьюшкам, мазилам (шляхті) й купцям.⁴⁶

Поміщики з центральних російських губерній не припиняли заселяти отримані землі російськими кріпаками. На території сучасної Запорізької області вони заснували Дніпровку, Любичьке й Новомиколаївку. Прихильний до офіційного православ'я царський уряд не побоявся в 1833–13 рр. заманити пільгами, 15 десятинами на чоловічу душу та звільненням од військової служби в Мелітопільський повіт секту духоборів із Фінляндії, Ліфляндії, Выборгської та Воронізької губерній. Ці ж фанатики, що заперечували обрядність православної Церкви і не визнавали Біблії, були в українських степах вірнопідданими. Щоправда, в 1842 р. їх переселено в Грузію, але декілька тисяч відкололося від громади й залишилося в Приазов'ї. Повернутися з заслання духоборам дозволив аж советський уряд.

Іншу християнську секту молокан, які єдиним джерелом віровчення признавали Біблію й оголошували свою віру «чистим молоком словесним», переселено в 1817–23 рр. з Борисоглібського й Тамбовського повітів Тамбовської губернії та Болоховського повіту Орловської губернії на Молочні води, в Дніпровський і Мелітопільський повіти... Їх і задунайських некрасівців, що переселилися в Басарабію, загітували спеціальні урядові агенти.⁴⁷

У вільготних українських степах осідали й сезонні заробітчани, з яких, коли почала розвиватися промисловість, комплектувалася значна частина різних підприємств. З 1916 мешканців Лисичого байраку (теперішній Лисичанськ Луганської області) 1623 були росіянами. Як почали добувати вугілля і плавити залізо, гречкосії–українці, які своїм збіжжям годували Європу, нерадо лізли під землю чи потіли біля доменних печей. Робітничу клясу формували спочатку росіяни й вони задавали тон рсбїтничому рухові.

Пролетарі-українці в російськомовному середовищі швидко русифікувалися, а багато з них денационалізувалося. На Україну ходили також російські селяни, щоби заробити грошей для сплати «оброку», тобто чиншу, який замінював панщину.

На державні мануфактури російський уряд засилав литовців, учасників повстання 1830 р. Ще більше було засланих у 1845 р. поляків, особливо в Слов'яно-Сербському повіті Катеринославської губернії. Перші польські поселення на півдні України появились між Бугом і Дністром ще в 1775 р., а з 1797 р. на Луганському металургійному заводі працювали польські засланці. Указом від 27 травня 1832 р. в Приазов'ї наділено землі задунайським козакам, які під час російсько-турецької війни в 1828 р. перейшли на сторону Росії. Налічували вони 4206 осіб чоловічої статі. Вони організували Азовське козацьке військо. Коли його ліквідовано в 1865 р., частина азовців переселилася на Кубань, а решту переведено в стан державних селян. Аналогічний до українських азовських козаків, які користувалися сильно обмеженою автономією, характер мала формація 1379 грецьких солдатів у Балаклавській бухті Кримського півострова.

Всі інші тодішні поселенці були цивільними. Коли до давніше поселених приїздили нові, їх оголошували державними селянами. Татари в Таврійській губернії, де б не жили, користувалися особистою свободою. Ніколи не закріпачувано також євреїв. Не зважаючи на заборону, вони й до 1770 р. жили і торгували на передмістях Запорізької Січі.

В 1860 р. в Симферопільський повіт переселено селян з Рильського й Львовського повітів курської губернії. Урожайні землі на початку XIX ст. дісталися в Таврійській губернії німцям і болгарам. Ставши заможними, вони почали купувати землю переважно в Перекопському та Євпаторійському повітах. Чистину земель, залишених татарами, що виїхали в 1860-их рр. до Туреччини, зайняли чехи й естонські сектанти, які втекли в Таврію в 1761-79 рр. По-татарському говорили споконвічні мешканці Карасубазару, Севастополя, Керчі й Феодосії, кримчаки й караїми, які при ханах мешкали в Чуфут-Кле біля Бахчисарою, а на перломі XIX ст. зосередилися у Євпаторії. Обидва народи жили в Криму з непам'ятних часів. Народознавець В. Д. Дяченко знаходить у кримчаків домішки хозар, татар, євреїв, навіть італійців.

Кримські цигани ще за ханської влади жили осіло в районі Джанкою. До них долучилися цигани з Поділля. В степовій зоні скупчилося перед Першою світовою війною багато батраків. Коли перед завоюванням Криму вся земля належала беям, то в 1917 р. 73-87% всієї площі володіли приватні власники, переважно росіяни й татари.⁴⁸

В сусідніх з Кримом Бердянському, Дніпровському й Мелітопільському повітах Таврійської губернії в 1897 р. жило: українців — 534,1 тис. (63,5%), росіян — 190,2 тис. (22,6%), татар — 1,8 тис. (2,1%), німців — 45,5 тис. (5,4%). У всій Таврійській губернії з майже півтора мільйонним населенням у суходільній частині переважали українці, а на півострові — татари, в містах — росіяни:

	Населення в тис. чол.	з них у %-ах			
		українці	росіяни	татари	німці
Вся Таврійська губернія	1447,8	42,2	27,8	13,6	5,4
в т. ч. посіти:					
Бердянський	268,3	63,5	13,0	0,2	8,5
Дніпровський	203,2	75,9	17,7	0,3	1,3
Євпаторійський	45,3	26,9	14,1	40,1	16,3
Мелітопільський	368,8	56,9	32,4	0,2	5,4
Перекопський	46,1	23,6	19,9	23,9	25,3
Симферопільський	66,7	9,7	26,0	50,6	7,5
Феодосійський	88,4	12,8	25,5	44,5	5,1
Ялтинський	60,1	2,4	18,1	71,2	0,2
градоначальства:					
Керченське	8,9	48,2	45,5	3,7	
Севастопільське	2,6	7,8	58,7	2,7	
Міське населення	289,3	10,4	49,1	17,2	1,4
з нього:					
Симферопіль	49,1	6,8	45,6	19,6	1,4
Севастопіль	53,6	13,6	63,4	3,4	1,7

У районі Перекопу сім сіл заклали казакські кочівники. Царський уряд зібрав у таврійській казан навіть мордовців. Ногайцям віддав він урожайні землі між річками Бердою, Молочною та Азовським морем.⁴⁹

У Херсонській області до цього часу в селах Бармашове, Явкіне, Малівка живуть білоруси, яких предків виселили з Бобилецького повіту Могилівської губернії, коли в 1812 р. там формували Єлецький мушкетерський полк. Вони заснували на Херсонщині село Снігірівку. Тоді ж переселенцям зі Смоленської губернії (біля 3 тисячі селян) наділили по 15 дес. на душу чол. ст. і звільнили їх на 5 років од податків. Їхні потомки живуть у заснованих ними селах Більманці, Гайчулі, Темрюці й Гусарському. До них уже советська влада в 1924 р. переселила малоземельних могилівських селян, які заснували село Братське.

В 1850 р. у порівнянні з 1770 р. за винятком Херсонської і Катеринославської губернії питома вага українців узагалі зросла:

Повіти	%		Повіти	%	
	1770	1850		1770	1850
Верхньодніпровський	90,9	99,9	Слов'яносербський	45,0	72,0
Новомосковський	91,9	94,8	Ростовський	24,4	71,7
Олександрівський	68,0	91,1	Херсонський	100	68,7
Катеринославський	90,9	77,0	Єлисаветградський	68,0	67,5
Павлоградський	71,6	86,1	Ольвіопільський	68,0	67,5
Бахмутський	66,2	76,2	Тираспільський	50,0	54,1 ⁵⁰
Разом:	64,8	73,5			

Коли в 1887 р. від Катеринославської губернії відділили Ростовський-на-Дону повіт і Таганрізьке градоначальство, то в залишених повітах тієї ж губернії українці становили 75% людности.⁵¹

Після знесення кріпацтва в 1861 р. вільні селяни з Харківської, Полтавської, Чернігівської та Волинської губерній валками ринули в «голубії», за висловом Т. Шевченка, степи. Населення Катеринославської губернії збільшилося у 5 раз, Таврійської у 8 раз, Херсонської у 10 раз.⁵²

На найінтенсивніший зріст населення в Херсонській губернії вплинуло також виявлення великих родовищ залізної руди в Кривому Розі й марганцевої руди в Нікополі. Засноване в 1881 р. А. Н. Подем у Франції акціонерне товариство розпочало розробляти залізну руду. Так само як у Донбас, у Кривбас прибували робітники, інженери-спеціалісти, підприємці. За кошт міст питома вага росіян у Херсонській губернії в 1897 р. зросла до 21%:

	Населення в тисячах	з нього в %									
		укр	рос	біл	бол	нім	мол	гре	єв	пол	
Разом по губернії	2733,6	53,5	21,0	0,8	0,9	4,5	5,4	0,6	11,8	1,1	
в т. ч. по повітах без міст губерньсь- кого підпорядкування:											
Олександрівський	391,0	87,2	7,7	0,6		0,3	0,7		2,6	0,2	
Ананієвський	249,1	63,3	11,1	0,1	0,2	4,1	12,7	0,1	7,5	0,6	
Єлисаветградський	505,5	73,2	12,2	1,1	0,9	1,0	7,0		4,3	0,2	
Одеський	185,7	46,7	11,7	0,2	4,1	28,2	3,6	1,3	3,8	0,3	
Тираспільський	188,8	38,6	13,0	0,1	4,6	12,3	26,0	0,1	4,8	0,4	
Херсонський	424,6	69,6	11,0	2,9	0,9	4,5	1,1		7,5	0,4	

Аналогічно збільшилася кількість російської людности в сусідній Катеринославській губернії, до якої належав тоді Донецький вугільний басейн, де за даними проведеної в 1858 р. ревізії та церковного обліку людности проживало: в Бахмутському повіті 93,5 тис. (72,0%) українців і 24,7 тис. (19,1%) росіян (з інших національностей 5,8% населення становили молдавани), в Слов'яно-Сербському повіті (на теперішній Луганщині) 68,2 тис. (72,2%) українців і (18,6%) росія.⁵³ У 1897 р. в Бахмутському повіті кількість українців збільшилася до 181,6 тис., а їхня %-на частка знизилася 58,0. Відповідно в Слов'яно-Сербському повіті зросла кількість і знизилася питома вага українців: 83,0 тис. і 54,9%. Зате чисельність росіян в обидвох повітах збільшилася приблизно в 4 рази: в Бахмутському — 100 тисяч, а в Слов'яно-Сербському — 63,3 тисячі.

Згідно з даними перепису населення в 1897 р. в Катеринославській губернії жило:

	Населення в тисячах	з нього в %							
		укр	рос	біл	нім	мол	пол	гре	єв
Разом по губернії	2113,7	68,9	17,9	0,7	3,8	0,4	0,6	2,3	4,7
в т. ч. по повітах без міст губернь- кого підпорядкування:									
Бахмутський	313,2	58,0	32,0	0,8	4,0	2,0	0,6		2,0
Верхньодніпровський	205,0	91,4	4,4	0,1	2,2				1,7
Катеринославський	244,4	74,1	11,5	1,1	7,9	0,7	1,9		2,6
Маріупільський	222,9	51,2	7,2	0,7	8,5		0,1	21,0	2,5
Новомосковський	247,5	94,0	3,4	0,1	1,4		0,1		0,9
Олександрівський	252,8	85,4	4,3	1,3	5,4				1,7
Павлоградський	235,7	82,8	13,1	0,2	2,4		0,1		1,3
Слов'яносербський	151,2	54,9	42,2	0,5	0,5	0,5	0,3		0,7

Література

45. Там же. — С. 111–113.
 46. Там же. — С. 121–165.
 47. В. И. Наулко. Зазнач. праця (п. 42). — С. 28–32.
 48. інц. слов. Брокхауза й Ефрона. — Т. ХІ^а. — С. 870–875.
 49. В. И. Дружинина. «Южная Украина в период кризиса капитализма 1825–1850 гг.»; Наука, 1981. — С. 16–49.
 50. В. М. Кабузан. «Заселение Северного Причерноморья (Новороссии) в XVIII–I половине XIX в.» (1719–1858). Автореферат на соискание ученой степени док. ист. наук. — С. 59.
 51. Енцикл. словарь Брокхауза и Ефрона. — Спб., 1894. — Т. ХІ^а. — С. 582–584.
 52. В. И. Наулко. Зазнач. праця (п. 42). — С. 69.
 53. В. М. Кабузан. «Заселение Новороссии...» (п. 13). — С. 244.

Продовження буде

Теодор МАЦЬКІВ
(Гайдельберг)

ІВАН МАЗЕПА: ЛЕГЕНДА І ПРАВДА

Постать Мазепи є чи не наймаркантнішою особистістю у модерній українській, а побіч Богдана Хмельницького — теж широко відомою у всесвітній історії. Його сучасник, шведський полковник Карл Г. Клінгспор (1665–1742), що присвятив йому досить багато уваги у своїх споминах, писав: «... Мазепа був великим чоловіком і його ім'я було відоме делеко поза межами країни, якою він володів».¹

Мазепа, як відомо був предметом надхнення для багатьох поетів, письменників та митців, які представили його у своїх творах як романтичного героя любовних пригод.²

Хоч Мазепа не створив якоїсь особливої епохи, як, наприклад, Хмельницький, але всеж таки його постать, його політика, а особливо його роля у плянах шведського короля Карла XII цікавили і цікавлять дослідників не тільки тоді, але і сьогодні. Одначе при згадці імени Мазепи на Заході мається на увазі радше постать любовного героя Вольтера чи Байрона, ніж історичну постать. Любовна афера, що її описав Вольтер у своїй історії про Карла XII,³ стала неначе невід'ємною частиною біографії та характеристики Мазепи у пересічного західно-європейського читача:

Любовну історію Мазепи описав у своїх спогадах польський шляхтич Ян Хризистом Пасек (1636–1701), між 1670–1690 роками (точна дата досі неустійнена), які появилися частинно у Варшавському літературному журналі «Астреа» в 1821 р., а повне видання щойно в 1836 р. Спогади Пасека були в Польщі доволі популярні і поширювалися усно та у відписах. Доказом цього може служити факт, що Вольтер, згадуючи цю любовну аферу Мазепи у своїй історії про Карла XII майже сто років скоріше (перше видання появилося в 1731 р.), розпитував у польського екзильного короля Станіслава Лещинського в Парижі, який на письмі потвердив «усі факти» в його книжці, включно з любовною історією Мазепи.⁴

¹ Carl G. Klingspor, «Charles the Twelfth, King of Sweden», translated from the Swedish manuscript by John A. Gade, Boston-New York 1916, p. 226.

² Докладніше див.: Hubert F. Babinski, «The Mazepa Legend in European Romanticism», New York-London: Columbia University Press 1974.

³ Voltaire, «Histoire de Charles XII», Rouen 1731, Nouvelle edition, vol. XVI, Paris 1878; я користувався англійським перекладом: William F. Fleming, «The Works of Voltaire», «History of Charles XII», Vol. XX, Paris-London-New York- Chicago 19091, pp. 158-9.

⁴ Lydia Holubnychy, «Mazepa in Byron's Poems and in History», «The Ukrainian Quarterly», Vol. XV, No. 4, (1959), p. 344. У цій справі Вольтер запитував також французького посла у

Пасек, ворог Мазепа,⁵ служив як паж при дворі польського короля і був замішаний у змові конфедератів проти короля (1661), про що Мазепа випадково довідався та поінформував Яна Казимира про цю змову. Що правда, Пасек на суді викрутився з цієї для нього дуже неприємної справи, але заприсяг Мазепі пімсту і, бажаючи його скомпромітувати, написав у своїх спогадах про його любовний романс з жінкою польського шляхтича Станіслава Фальбовського.⁶

Пасек пише, що Мазепа був частим гостем у домі Фальбовських. Його часті дарунки господині дому звернули увагу Фальбовського, який постановив розслідувати взаємовідносини своєї жінки з Мазепою. Сказавши одного дня своїй жінці, що він вибирається у довшу подорож, вона післала післанця із запрошенням до Мазепа, щоб він скоро до неї приїхав. Мазепа передав післанцеві потакуючу відповідь і не передчуваючи нічого злого, вибрався у відвідини. По дорозі його затримав Фальбовський і на питання куди він їде, Мазепа відповів, що їде відвідати свого сусіда. Коли ж Фальбовський показав йому його листа до своєї жінки, а слуга сказав, що Мазепа відвідував мадам Фальбовську стільки разів, «скільки він має волосся на голові», Мазепа признався. Фальбовський вирішив покарати Мазепу в оригінальний спосіб:

«... Роздягнувши його до нага, посадив лицем до хвоста, а плечима до кінської голови на його власному коні, знявши з нього сідло. Руки зв'язали ззаду, а ноги підв'язали під черевом коня. На коня, з природи доволі прудкого, нагукали, вдарили батогами та ще, зірвавши йому з голови ковпак, стрілили над ним кілька разів. Перестрашений кінь пігнав додому як шалений. А треба було їхати через густі корчі, глід, ліщину, грущину, тернину, не простим шляхом, але стежками. Кінь знав цю дорогу, бо часто туди ходив, як звичайно буває, коли їздять потай манівцями, а не гостинцем. І треба було по дорозі часто схилятися, тримаючи віжки в руках, обминати небезпечні, густі місця. І тоді так бувало, що гілка вдарить часом по голові й одяжу роздере. Отже, можна собі уявити, скільки дісталось поранень на нагому, сидячому плечима до кінської голови їздцеві, беручи під увагу, як прудкий і переляканий кінь від страху і болю летів наосліп, куди його ноги несли, заки перебіг через ліс. Фальбовський затримав двох чи трьох супутників, що їхали разом з Мазепою, щоби не було кому його рятувати. Дібравшись додому, Мазепа, увесь змерзлий, припав до воріт, крикнув: «Сторожа!» Сторож, пізнавши голос, відчинив ворота, але побачивши опудало, знову зачинив їх і втік. Мазепа кликав усіх із двору. Вони заглядали через ворота, христилися. Тоді він заявив, що це він на правду їхній пан. Вони не вірили, але вкінці впустили, коли знеможений і змерзлий майже не міг говорити». Свою розповідь Пасек кінчає тим, що

Константинополі, докладніше див.: Claude J. Nordmann, «Charles XII et l'Ukraine de Mазепа», Cario 1958, p. 10, («... Voltaire a embelli le recit de Pasek, qui'il tenait du marquis de Bonnac...»).

⁵ М. Костомаров, «Мазепа и мазепинцы». Полное собрание сочинений, т. VI, Ст. Петербург 1905, стор. 389.

⁶ Jan Chryzostom Pasek, «Pamiętniki», Wrocław 1968, pp. 301-304.

Фальбовський вертається додому і карає жінку за те, що «тіло у неї свербіло».⁷ У своїх споминах про любовну аферу Мазепа, Пасек пише поверховно, не подаючи ані імені мадам Фальбовської, ані назви місцевості, ограничуючись тільки до ствердження, що це мало місце на Волині (Вольтер взагалі не подає імен, прізвищ, чи назв місцевостей). Можна припускати, що Пасек, будучи в Смоленську, де брав участі у польсько-російських переговорах, чув від когось про всю історію, тому в нього багато вигадок і перекручень. З уваги на це деякі дослідники, як, напр., польський історик А. Бельовський, вважає, що конфлікт між Фальбовським і Мазелою мав виключно політичний характер.⁸ Дмитро Дорошенко висловив сумнів що до автентичности споминів Пасека.⁹

Однак, згідно з польськими джерелами, в тому часі (1660–ті роки) на Волині дійсно жив Станіслав Фальбовський¹⁰ і Мазепа «справді міг мати романс з пані Фальбовською». Слід також встановити, скільки правди, а скільки фантазії в цій розповіді про любовну пригоду Мазепа та його їзду на коні», — пише Христина Пеленська у своїй цікавій статті «Польська легенда про Мазепу».¹¹ Вона твердить, що «наскільки перша частина пригоди Мазепа, а саме, любовна пригода вірогідна, настільки покарання на коні вигадане. Пасек, імовірно, вигадав його, щоб помститися на Мазепі за конфлікт між ними».¹² Справді, що до покарання Мазепа так, як це описав Пасек, то це належить уважати за його вигадку. На це звернув увагу визначний польський літературознавець Александер Брюкнер, зазначаючи, що Пасек був «неймовірним брехуном».¹³

Питання, чому Пасек вибрав такий незвичний спосіб покарання Мазепа їзду на коні, то на погляд Пеленської відповідь слід шукати у грецькій мітології. Такий мотив кари за подружню зраду появляється вперше у грецькій мітології у зв'язку з особою Іполіта.

Мужній красень Іполіт, син амазонки, не визнавав влади Афродити, яка примусила його мачуху Федру, добродішну жінку і матір дітей його батька Фесея, залюбитися у ньому. Обурений Іполіт відкинув кохання своєї мачухи, яка у розпучі поповнила самогубство і хочаби пміститися на пасербі, залишила листа, в якому подано, що він її збещестив. Батько прокляв сина, його проганяють з Атен, саджають на візок запряжений власними кіньми, що налякані страховищем, яке виринуло з моря, полетіли стрілою наперед себе. По дорозі візок розбився на тріски, а Іполіта, заплутаного у віжки, коні волокли аж до смерті.¹⁴ Доля Іполіта була предметом трагедії Еврипіда (484–406 до ХР) та римського письменника Люція Аннея Сенеки (5 р. до ХР–65 р. після ХР) П. Н. «Федра» або «Іполіт».

⁷ Pasek, op. cit., p. 303.

⁸ A. Bielowski, «Jan Mazepa i jego listy», Biblioteka Ossolinskich, 1864, Vol. IV, pp. 154–6.

⁹ Д. Дорошенко, «Мазепа в історичній літературі і житті», Праці Українського Наукового Інституту, Варшава 1938, т. 46, с. 15.

¹⁰ Herbarz polski, 1839, Vol. IV, pp. 12–3.

¹¹ Христина Пеленська, «Польська легенда про Мазепу», «Віднова», 1985, ч. 3, стор. 81–86.

¹² Пеленська, там же, с. 82.

¹³ Aleksander Bruckner, «Literatura Polska», Paryz 1947, p. 101.

¹⁴ Г. Н. Підлісна, «Історія античної літератури», Київ: Вища Школа, 1972, с. 90–92.

Твори Сенеки були відомі в Польщі вже в XVI ст., як також були доступні у чужоземних виданнях. Святе Письмо та класична література були основними предметами у шкільній програмі того часу. Пасек учився в єзуїтській колегії у Раві і можна припускати, що він був обізнаний з трагедіями Сенеки. «Можна сміло твердити, що Пасек міг запозичити сюжет для своєї легенди про Мазепу з переказу про Іполіта, зокрема, з мотиву злочину і кари», — твердить Пеленська.¹⁵

І справді, аналогія між грецькою трагедією Іполіта та легендою про Мазепу є очевидна. Обидва герої були замішані у незаконну любовну пригоду (Іполіт у вигадану), в обидвох історіях говориться про шалену їзду і в обидвох випадках для незвичного покарання винних живається коней.

Що Пасек створив свою власну версію покарання Мазепи, тобто прив'язання його нагим до спини його власного коня, може посвідчити такий цікавий тогочасний факт: німецький кореспондент гамбурзького тижневника «Historische Remarques» у своїй кореспонденції з Москви з 27 листопада 1703 р., описуючи біографію Мазепи, подає такі дуже точні й особисті подробиці з його життя, як напр., те, що він оженився з дуже багатого вдовою (Ганною Фридрикевич в 1668 або 1669 р.), яка померла в 1702 р., що він мав тільки одну доньку, яка дуже скоро померла, та що його сестра була три рази замужем. При тому знає навіть їх прізвища, тобто: Обидовський, Вітуславський та Войнаровський. «З останнього подружжя, — пише добре поінформований кореспондент, — був син Андрій, який тепер живе зі своїм вуйком, який посилає його до Колегії у Києві, де він студіює філософію. Треба теж згадати, що автор цієї кореспонденції закидує Мазепі, що він причинився до арешту гетьмана Івана Самойловича.¹⁶ Отже, наicoli б афера з жінкою Фальбовського була йому відома, він напевно не забув би про це згадати. Не згадується того епізоду у німецькій пресі та споминах і після переходу Мазепи на сторону шведського короля, хоч німецька преса не щадила під його адресою таких «епітетів» як «зрадник», «грошелюбець», «егоїст», «безбожник», і інші.

Іншим авторитетним джерелом, в якому не згадується про любовну аферу з мадам Фальбовською, є біографія про Петра I п. н.: «Життя і подвиги Великого Пана, Царя і Великого Князя Москви, Петра Алексєєвича...», з 1710 р., автором якої був німецький дипломат на російській службі, барон Гайнріх фон Гуйссен, який, не хочаючи наразитися на репресії зі сторони Карла XII на випадок шведської перемоги, уважав за безпечніше заховатися під ініціалами «Й. Г. Л.»¹⁷ У цій книжці автор присвятив Мазепі багато уваги і подає немало цікавих, хоч часом баламутних подробиць про родинні справи Мазепи,¹⁸ але не

¹⁵ Пеленська, там же, с. 85.

¹⁶ «Historische Remarques», 22. Januar 1704, No. 4, p. 26.

¹⁷ «Des Grosen Herrns, Czars und Grossfuersten von Moscau», Petri Alexewitz, des gantzen grossen, kleinen und weissen Reusslandes Selbsthalters, etc., etc., etc., Leben und Thaten aus besondern Nachrichten Beschrieben, mit schoenen Kupfen geziert..., von J. H. v. L., Frankfurt und Leipzig 1710, 2 Vols.

згадує про любовну аферу з мадам Фальбовською. Книжка написана в явно московфільському й однобічному дусі, де Мазепа є представлений в негативному світлі, і коли б афера Мазепа з Фальбовською була відома, автор, який до речі був дуже добре поінформований, не зубув би про це згадати.

З черги відомий і почитний журнал «Театрум Европеум», (повний наголовок займає майже цілу сторінку фоліо), про який німецький учений С. Монцамбано-Пуфендорф (1632–1694) писав, що це «найважливіший журнал того часу»,¹⁹ описуючи в 1720 р. систематично і в подробицях події 1708–1709 років,²⁰ подав при тому докладну, але скрайно негативну біографію Мазепа,²¹ теж не згадує про любовну пригоду Мазепа з мадам Фальбовською.

Досі не знайдено ніякого доказового матеріялу на підтвердження любовної історії Мазепа з п. Фальбовською у споминах Пасака, яку треба уважати за легенду. Щоправда, є історичні докази на те, що Мазепа справді мав пригоду, але не з п. Фальбовською, а з Олею Загоровською, молодою жінкою багато старшого від неї чоловіка. Київський архівіст І. Каманін знайшов в актах Київського Центрального Архіву розводу справу володимирівського судді Яна Загоровського проти своєї жінки Олени з 1663 р. Як причину розводу, Загоровські подає те, що він знайшов від Мазепа багато подарунків до своєї жінки. Що більше, в одному з тих листів Мазепа намовляв його жінку, щоб вона поїхала зі своїм чоловіком до сусіднього села Ревушки. По дорозі Мазепа обіцяв зробити на нього засідку та його вбити, одначе його плян не вдався, а закінчення цієї розводової справи осталось невідомим.²²

«Гасло федерації висунули і підтримуть у нас як політичне закликання; або просто бездумно, що є великим політичним проступком у такий важливий для України час; або для демагогії, без політичного обґрунтування, що є, очевидно, не меншим політичним проступком; або з провокаційною метою, щоб збуджувати відосередні тенденції, скеровані на розвав Української Держави...»

Ярослав Дашкевич, «Наука і Культура», стор.
76, випуск 26–27, Київ 1993

---

¹⁸ Ibidem, vol. II, pp. 474–477.

¹⁹ «Severius von Monzambano-Puffendorf», «Die Verfassung des Deutschen Reiches», Berlin 1922, p. 3.

²⁰ «Theatrum Europeaum...», Vol. XVIII, pp. 262–350.

²¹ Ibidem, pp. 272–274.

²² І. Каманін, «Мазепа и его прекрасная Елена», «Киевская старина», 1886, Т. XI, с. 522–535; пор. Д. Дорошенко, «Мазепа в історичній літературі і житті», Праці Українського Наукового Інституту, т. 46, с. 16.

Щира бесіда

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ДЕ ВЗЯТИ КОШТИ?

ПИТАННЯ: Відмову фінансувати культурні потреби адміністрація Л. Кравчука пояснює відсутністю коштів. Чи справді в Україні нема коштів на ці потреби?

ВІДПОВІДЬ: Існує така приказка, що в поганого кухаря горшки винуваті. Щодо коштів на Україні, то ощадливий господар знайшов би кошти на все. Передусім, скоротив би витрати на роздутий адміністративний апарат. Відомо, що адміністративний апарат в УСССР був непомірно роздутий. Проте про потребу його скорочення в Україні не чути голосів ні з боку адміністрації, ні з боку опозиції. Скоротивши апарат, можна вивільнити гроші на культурні та всі інші потреби, що на них сьогодні «нема коштів».

Почнім з адміністративного поділу України. Чи потребує Україна аж 25 областей?

Сучасний адміністративний поділ України не відповідає інтересам розбудови української держави і не сприяє її розвитку. Влада колишнього ССССР достосовувала адміністративний поділ України до потреб колоніального визиску.

Колишню УСССР (без Західньої України) з часів революції і до половини 30 років (1934–1937) було поділено лише на сім областей: Київську, Чернігівську, Вінницьку, Харківську, Одеську, Дніпропетровську і Сталінську (теперішню Донецьку). Такий поділ цілком задовольняв здійснення усіх державних функцій: оподаткування, призову до армії. За цього поділу здійснювано і перехід до НЕПу, а згодом і горезвісну колективізацію.

У половині 30 років (вже по колективізації) почалося дроблення сімох областей України на дрібніші. Цього, на мою думку, вимагали заплановані масові репресії, а також потреба постійного нагляду і підганання рабів нової колгоспної системи з боку «вищого начальства». Колгоспна система вимагала більшого числа підганяйлів. Сьогодні з колишніх сімох областей Східньої України утворено 17. Водночас із дробленням областей відбувалося і дроблення районів. Кількість районів зросла майже вдвічі.

«Визволення» Західньої України з її самостійницькою і греко-католицькою людністю вимагало ще більшої «пильности», а отже і більшого числа адміністративних органів для «освоєння» цих теренів. Тому Західню Україну адміністративно розбито на шість областей: Львівську, Станіславівську, Тернопільську, Дрогобицьку (згодом розформовану), Волинську і Рівенську. Такого поділу не вимагала ні економіка, ні ощадливість, лише політичні та репресивні міркування.

Об'єднання районів, а згодом і областей, може заощадити Україні 50% витрат на утримання державного апарату. Доцільно нагадати, що 250 мільйонів населення США розбито лише на 50 штатів. Отже, Україну цілком може задовольнити поділ на десять областей.

Ще одне джерело коштів — це витрати на Чорноморську флоту, яка Україні не належить. Україна утримує на своєму бюджеті флоту, яка піднесла андріївські прапори і підпорядковується Москві. Ще до Массандри Кравчук віддав половину кораблів Росії, не спитавши з Росії гроші за її утримання з 1954 до 1993 року. Усю флоту утримує Україна. Дістаючи половину кораблів з рук щедрого Кравчука, Росія мала б виплатити компенсацію за її утримання. Ця компенсація покрила б витрати України за нафту й бензин за добрий десяток років, і не треба було б віддавати й другої половини кораблів.

Ощадливий господар не пропустить жодної нагоди збільшити свої прибутки і навіть видатки оберне на прибутки. Та сучасна адміністрація України цим не може похвалитися. Згадаймо такий факт: кілька проімперських настроєних пілотів викрали з України чотири літаки. Ціна кожного — чи не мільйон доларів. Росія не повернула літаків. Гаразд. То ціну за ці літаки треба було саме у Массандрі і виставити. Це може не покрило б усього українського боргу, але зменшило б його.

Звичкою до марнотравства можна пояснити і той факт, що в майбутньому парламенті України має засідати аж 450 депутатів, тоді, коли цілком вистачило б 200–250 осіб.

Усі ці факти свідчать про відсутність ощадливості, тобто безгосподарність адміністрації. Той, хто береться до керма, мусить думати і про відповідальність за своє керування. Саме браком відповідальності перед виборцями і можна пояснити марнотратство урядової еліти.

Коли високі урядові особи заявляють про брак коштів на найпекучіші потреби, можна без вагання сказати, що така адміністрація не вміє господарювати.

ЗНАЙМО СВОЇХ НЕНАВИСНИКІВ

Ненависницька жовч з расистським душком, опублікована у львівському тижневику «Пост-Поступ» 14–20 жовтня 1993 р. під заголовком «Маргінальна моя Україна» і за підписом Олександра Кривенка, дивним дивом збіглася з такою ж таки високоінтелектуальною параноєю, опублікованою на цей раз у московській газеті «Експресс-хроника» # 49 (10 грудня 1993 р.) під заголовком «Не люблю сьогоднішню Україну» і за підписом Костянтина Міщенко.

Не треба бути Ш. Голмсом, щоб порівнявши обидва тексти зрозуміти, що автор обох статей одна і та сама особа, а саме Костянтин Міщенко, київський кореспондент московської «Експресс-хроника»: тексти обох статей майже слово-в-слово

збігаються. Зваживши на те, що варіант у «Пост-Поступі» це переклад з російської мови самого автора, то наявність незначних відхилень у двох статтях зрозуміла.

У цих публікаціях головне не зміст: авторові вільно сповідувати будь-які погляди і вільно їх висловлювати. Викликає подив інше: чому автор сховався в українській газеті під псевдонімом? Значить, він розумів, що викладені ним думки — не просто невинна точка зору, а точка зору, яка ображає національні почуття українців. Усяка образа національних почувань — це привід до сварки, до конфлікту і кінець-кінцем до ворожнечі. Отже, авторові йшлося не про висловлення своїх поглядів, а про розпалювання національної ворожнечі. Знаючи, що провокація національної ворожнечі є акцією протизаконною, автор сховався за псевдонімом. Тобто, сховався від відповідальності. Така ментальність дуже характерна для певної категорії людей. Люди такого сорту поповнювали «лави» секретних працівників каральних органів ССРСР. Вітаючись і цілуючись із своїми сусідами, ці люди нишком строчили на них анонімні доноси. Механізм маскуванню той самий: зробити підлість і лишитися невпізнаним.

Костянтина Міщенко муляє відсутність «гарячої точки» на Україні. І він вдається до засобів, які таку точку можуть створити. Отже, будьмо пильні. Вороги України вишукують різні підступні маневри, щоб розпалити міжнаціональний розбрат. Образа національних почувань може штовхнути гарячі голови на непродумані вислови та акції. Це якраз те, що провокаторам і треба: скерувати хід подій на югославську дорогу.

Тож знаймо своїх ненависників. Під маркою свободи слова, і користуючись нашою легковажністю, вони роблять своє Каїнове діло.

НА БАТАРЕІ СМІХУ

Діють

Генерал Сміху

Хома Черешня — адъютант Генерала

ХОМА ЧЕРЕШНЯ: Пане Генерале, маємо купця на батарею. Добрі гроші платить.

ГЕНЕРАЛ СМІХУ: Бійся Бога, таж за таке знаєш, що буває?

Х. Ч.: А нічого не буває. Он, адмірал Касатонов розбазарював кораблі, торпеди та все таке. І хоч би тобі що. Навпаки, дістав підвищення. Мало на міністра не вийшов.

Г. С.: Ну, ти мені баки не забивай Касатоновим. Касатонов сухим з води вийшов, а ми не вийдемо. Скажи краще, нащо тобі гроші?

Х. Ч.: Так хіба мені? Треба міністра оборони допомогти. Як діло доходить до культурних програм, то в міністра нема коштів.

Г. С.: Які там ще культурні програми?

Х. Ч.: Ну от написали українські науковці «Російсько-український військовий словник», а видати нема як. Нема коштів.

Г. С.: Коли ж наші генерали до словників не звикли, їм би якби такий апарат, щоб вони собі під ніс «Слушай маю команду!», а з апарату на весь голос «Слухай мою команду!», тоді вони «Вихаді строїцца!», а з апарату на всю казарму «В лаві збірка!». Оце був би апарат для наших генералів. А словник — це не для них. Треба читати, переглядати... Брр!

Х. Ч.: Аби гроші, то буде й апарат. Наука ж на місці не стоїть. От, кажуть, один американський доктор мавпу вивчив по-англійській говорити. Так що апарат — не проблема.

Г. С.: А що ж ти досі не говорив про доктора? Батарею продати не дозволяю. Вона ще буде потрібна. Зате знайди мені цього американського доктора, може, він і нашим генералам який рецептик пропише.

(Завіса)

НОВИЙ СТАТУС УНІВЕРСИТЕТУ

Указом Президента встановлено, що Київський університет імені Тараса Шевченка є відтепер національним університетом зі статусом самоврядного (автономного) державного вищого навчального закладу, який здійснює свою діяльність відповідно до власного статуту, що реєструється Міністерством освіти. Органам державної влади забороняється передавати закріплене за університетом майно, котре перебуває у загальнодержавній власності, будь-яким органам, підприємствам, установам, організаціям або іншим навчальним закладам.

Установлено, що університет використовує закріплене за ним майно з освітньою метою для виконання своїх статутних завдань без зміни форми власності цього майна і утримує його за рахунок виділених університетові коштів.

Радам народних депутатів рекомендується не допускати вилучення земельних ділянок для державних і громадських потреб із земель, наданих йому в користування.

Кабінет міністрів, починаючи з 1995 року, фінансування університету передбачатиме за індивідуальними нормативами.

Огляди, рецензії

Володимир ЖИЛА

«ЗНАЙДИ В ДУШІ БАЛЬЗАМ НА БОЛІ»**Євген Крименко, «Містерія життя»: поезії.
Чікаго, 1991, ст. 81**

Поезія сприяє формуванню наших поглядів на мистецтво та його роль в житті. Впливаючи на наші почуття, вона виробляє естетичний смак, посилює емоційне багатство людини, збільшує її духові надбання.

Збірка поезій Євгена Крименка *«Містерія життя»* присвячена цим питанням. Вона багата глибокими роздумами про поставу людини в житті, про її взаємозв'язок з природою та про її найбільшу мрію — світанок волі. В той самий час вона наливає бадьорістю кожного, хто її читає, бо поет тут виступає вчителем добра й краси, а його поезія «сягає поетичною візією до глибин космічного існування».

Саме така поезія на сучасному етапі дуже потрібна людині, що розгубилася на її невизначеному шляху до життєвої мети:

Терпіння й зойк невдач? Де ж радість перемог?
А Божа відповідь на всі оті питання
Життя — це символ-хрест і вічності пролог.

«Життя»

Вплив цих рядків відчувається зразу. У глибокому філософському узагальненні, навіяному звичайним, здавалося б незначним спостереженням, дано відповідь на важливе питання життя. Втілення такого змісту в межах однієї строфи вимагало й відповідного мовного оформлення — тісного поєднання конкретної і абстрактної лексики. Поезія миволі впливає тут на емоції людини, викликає посилену увагу до прекрасного, хвилює нас і змушує задуматись над навколишнім життям. Серед таких обставин не можна обминати і поезію «Куток в душі», бо ж вона близька до поезії «Життя», стверджує думку про оновлення віри, любови та будови храму:

Знайди куток в душі своїй;
Привітність, радість, тишу милу,
Щоб оновити віру й силу
В щоденній боротьбі важкій.

...Знайди оазу серед бою
В душі, зі свіжістю новою,
Й небесний простягни покров
І в серці відроди любов.

...Знайди в душі бальзам на болі,
Збудуй в ній храм і твердо стій
На скелі Правди, на престолі
Світилом вічним променій.

Це ті нові поетичні обрії, до яких прямує поет — невтомний шукач нових тем, нових політичних ідей, нових засобів виразу думки.

Та не загинув, опинився
На зачарованій сніжинці,
Торкнувся херувимських струн...
І сходить зіркою прекрасно
У ніч святу... щезає сум...
Бо сходить з ним Небесне Царство.

«Янгол на ялинці»

На перший погляд, здається, ніби поет просто говорить про щось усім давно відоме, але характер розповіді і зміна лексики вказують на його непохитну віру в щось прекрасне, що пов'язує український наріз з символікою Різдва.

Чималий естетичний вплив має і поезія «Родинна хата». Читасмо її з великим задоволенням, бо цей вірш вчить бережно ставитись до «родинної хати»:

Родинна хата — це тепло і храм:
Це жінка, чоловік, щасливі діти,
Це вогнище, де можемо зогріти
Серця, що мерзнуть в холоді оман.
Родинна хата — відблиск, клаптик неба,
Куди йдемо зневірені, сумні,
Щоб отрясти невдач ярмо ганебне
І вийти вранці на шляхи ясні.

Ця поезія, без сумніву, має глибокий біографічний характер і тому вона ще цінніша, а її рядки не тільки хвилюють, а наводять нас на роздум про прекрасне й корисне.

Мов пушиста згадка,
Безтурботна, мила,
За вікном сніжинка,
Мрія білокрила.

«Зимовий етюд»

Природність вислову, тонка деталізація, лагідність інтонації цих рядків — засвідчують закоханість поета в непорочну красу природи.

Побувавши в Туреччині, поет відвідав Святу Софію та з великим жалем пише:

І ось стоїть вона ... немов турецька бранка,
...Стоїть... а навкруги ворожі мінарети,
На копулі півмісяць гордо верховодить,
Сумне квиління слуг пророка Магомета
В симфонії світанку дисонансом бродить.

«Царгородська Софія»

Здається, що це найкраще змалювання «Величі Пресвятої», яку я досі зустрічав у літературі.

І відвідини Греції поет маркантно відзначив поезією «Акропіль»:

Переклів задум, геніїв творіння,
Премудрих книга, олімпійський дар,
Могутня драма вписана в каміння,
Геллади вічно незабутній чар.

Застигли в мармурі віки й хвилини:
Платок ще тут у світ ідей глядить,
Безсмертний фідій статуї різьбить,
А Партинон заблис немов перлина.

Розділ «Переклади» багатий і наскрізь розмаїтий. Він охоплює поетів романтичної й поромантичної школи в німецькій, англійській і американській літературах (Гете, Айзендорф, Миріке, Улянд, Кітс, Теннісон, Дікінсон, Фрост). Включив туди поет і споріднені стилеві переклади з польської літератури (Леопольд Стаф). Переклади надруковані тут же разом з оригіналами і їх легко можна порівняти. Треба сказати, що вони в основному високоякісні та вказують, що Є. Крименко стоїть за красу форм мистецтва та за найповніший прояв індивідуальності.

У збірці на передньому місці поміщено статтю «Поезія — еманация дійсности», що її написав д-р Роман Кухар, відомий письменник і літературознавець. Він оригінально схарактеризував творчість поета, вказавши на її кращі зразки й прикмети.

Для інформації тут буде доцільно коротко розказати про поета Євгена Крименка (справжнє прізвище Євген Іванків). Є. Іванків народився 4 грудня 1921 року в Стрию. Закінчив богословські студії в Українському Католицькому Університеті в Римі. Писати поезії почав ще під час університетських студій. Він автор збірки поезій «Крізь призму вічності», що появилася 1988 року в Чикаго. Збірка написана в глибокому релігійно-філософському й національному дусі. Він також автор багатьох статей на богословські, обрядові і церковно-ідеологічні теми, що появилися в «Церковному віснику» парафії свв. Володимира і Ольги в Чикаго, у «Світлі», «Новій зорі», «Патріярхаті», «Українському Православному слові», «Богословії».

Підсумовуючи, хочемо сказати, що Євген Крименко поет скристалізованих поглядів, виступає як національний поет з універсально-ідеалістичним світоглядом. Свої поезії пише у формі традиційних строф, у яких переважають двостопові ямби і тристопові дактилі. У своїй творчості він стоїть за поглиблену правду життя та за стремління до краси людського буття під Божим володінням. Поет зберігає велику культуру слова й мовну чистоту. Його задушевним прагненням є відстоювати правду й красу, етичну й естетичну цілісність людини, а тему мистецтва поставити в центрі своєї творчості. Ми глибоко переконані, що рецензована збірка стане корисною широкому колу шанувальників поезії.

Святополк ШУМСЬКИЙ

«НАСТАВ ДЕНЬ ПОДВИГІВ, НОВА ДЕРЖАВО!»

Яр Славутич — «Шаблі тополь», Київ, 1992

Поетична творчість проф. Яра Славутича відзначалася протягом півстоліття новими збірками його багатогранних поезій, якими поет нагороджував своїх земляків у країнах Західньої Діаспори. Усі його твори оригінальні своєю тематикою, стилем і мистецтвом поєднання контрастів між славним минулим України та її занепадом і поразками.

Поезії Яра славутича єднали в собі епохи історичного буття нашого народу в багатих історіософічних мотивах, та були завжди оптимістичні, коли поет давав у них свої філософічні висновки. Він був рівночасно немилосердиним до чужих та особливо до своїх «воріженьків», які зупиняли еволюційний марш нашого народу до волі. Він голосив нашу гідність і віру в себе, що служили заборолом проти всіляких спроб приспати ворогом нашу готовість до заповітньої хвилини — відновлення незалежної української держави.

Глибока віра і сподівання поета діждати цих історичних хвилин увінчалася успіхом, коли-то незалежна Українська Держава стала дійсністю і в Києві замаєли рідні блакитно-жовті прапори та золотом засіяв священний Тризуб. У ці вікопомні хвилини Яр Славутич був у Києві та єднався з народом, переживаючи небуденність, яка полонила і тих, хто до того часу був пасивним до наших національних інтересів і змагань за незалежну державу. Під цими незабутніми хвилинами поет творив свою десяту з черги збірку сонетів під назвою «Шаблі тополь», що стали своєрідним завершенням циклю його дотеперішніх творів, який можна назвати «Великий Змаг за Волю». А це тому, що образи славного нашого минулого сягають ще передісторії Київської Русі, коли «гордий Рим данину роксолянам — Землі моїй — пригноблено платив». Тепер продовжує він сучасний славень творцям відновленої української незалежності: «Настав день подвигів, нова державо! Вирує правда морем прапорів — Увесь нарід піднявся і прозрів». Яр Славутич відчув це на Хрещатику 1-го жовтня 1990 року, йдучи в лавах демонстрантів.

Переживаючи ці потрясаючі історичні моменти, поет не забуває і тих одержимих, страчених кремлівськими узурпаторами. У поезії «Стусова криниця», написаній 1991 року в селі Рахнівка, він клонить голову перед постаттю Валися Стуса:

«Жадливо пив джерельну воду Стус із материнської в селі криниці, щоб невзбарі, вдавись до Столиці, зівзати з горла брежнєвський мотуз». Цими словами автор доповнив свій попередній сонет, створений ще в Едмонтоні 1986 року і присвячений пам'яті Василя Стуса, а саме: «Тебе замкнули в цементову буду і заморозили в льодівнику, щоб не вергав ти в кожному рядку на колоністів запальну огуду. Приступно-спритно прирекли на злуду твою відвагу, мудру і струнку, — правдивих слів нестриганих ріку прокрити лавою пливкого бруду. О гнівно-всміхнений, Ти

переміг! Твого знаття маєстатичний ріг сурмить у всі закутини плянети. Твій, Базилевсе, героїчний чин високим покликом вістять поети — В безсмертя входиш, Українний син!»

Під час свого побуту на Кубані 1991 року, у четвертій частині «Горбачовіяди», поет громом Перуна, словами його матері кидає прокляття на Михайла Горбачова, якого правдиве походження українське. Тут Яр Славутич неблагано голосить: «Будь проклятий той день і та година, коли тебе на світ я привела! Хай хижий ад розімкнеться до тла — поглине прах твій виру пекловина! Нехай кубанських долів каменина тебе розчавить — і довічна мла твоїм ім'ям лякатиме з дупла, як прірва з гір жахає осетина. Меткий намовнику! Віддавна ти один на одного цькував народи, аби до влади в хитроцях дійти. Убивцю партії, вождям на подив, запроданцю України, викрутас, будь проклятий і ти й твій смертний час!» Поет у цьому циклі про останнього генсека кидає осуд усім тим запроданцям, які заради своїх вигод і манії величності зраджували народ, не зважаючи на його гірку долю. Це люди, в кого ув'язнено сумління та племінну гідність.

Яр Славутич, як син херсонських степів, скроплених густо кров'ю його козацьких предків, у першу чергу полинув на околиці свого раннього дитинства, щоб захопити ще дрібку того, що залишилося, з рідних місцевостей і рідних серцю його «куточків», до яких протягом усього життя линула його істота. Він сподівався розчарувань, однак те, що він зустрів, викликало сльози, коли оглядав ту велику руїну, спричинену ворогом. У руїні батьківського хутора він утотожнював Україну, тому що така доля приречена тим, хто були «сіллю землі української», — нашим хліборобам. Він пише: «Мене сестра з одвору не впізнала, коли сказав я: «Брата зустрічай!» «А де ж той брат?... О Боже! в дальній край колись тебе малою проводжала». І попилася раптова сліз навала, гірких, народних, наче молочай... Дивись на все, прибульче, і вивчай, чия доба тепер запанувала. Забито вінка планкою навхрест, нема садків, хатинок біловидих — на покрив тисне шиферо-азбест». І далі поет згадує сусіднє село Гурівку: «Я тут колись ганяв м'яча на площі, якщо не в будні, то в недільні дні. Тепер вибоїн горбики брудні й широкосяжна злива не сполоще. О слабосилий, нетривалий доще! твої натуги марні й сум'ятні. Немає церкви. Стихлі на стерні, не йдуть нехрещенні сини до прощі. Прогнався ордами голодомор. І наситивши кров'ю стяг червоний, гуде вільності сталінський мотор».

На прадідівськxм хуторі Жученки, поглянувши на святую руїну, він із сумом пише: «Твоїє вбогої могили діду, між круглих пнів не міг я віднайти, хоч добре знав: де берестів кути, на стовбурах я вирізав приміту. Тепер дерева ті звели зі світу — у піч на паливо чи на хати. Як жаль, не стали з карбами хрести на тих, що вимерли в добу ліміту! Голодомор стільки прогудів — мільйони ховано бабусь, дідів...а скільки мре від радіонуклідів?! Тут був зимівник, у ряснім гіллі, та нас Жученків не лишили й сліду на здавна нашій, січовій землі».

Відвідуючи давні й рідні серцю місця та села, мистець, наповнений сантиментальними спогадами, намагається в селі Гурівці віднайти залишки минулих дитячих літ. І віднайшов несподівано, про що сповідає у своїм сонеті:

«В обдертій Гурівці на самім схилку помітив я хатиночку одну, старанно білену, як в давнину, — вона ясніла барвами присілку! Хто в ній тепер? Із ким живе на спілку? Сама? З онуками? Яку ж ману чи

працьовиту жінку чарівну побачу я? Спідницю в бідну пілку? Це тут була Сіренкова дочка, у п'ятій класі, гарна і гнучка, що розцвіла між учнями красою. Спинивсь... Вона? Чи я впізнав її? Стара і згорблена. Карга з косою... Та розбудила почуття мої: — Чи не Жученко Гриць переді мною?»

Десята збірка поезій Яра Славутича, поряд із образами нашого славного минулого, відзеркалює ту велику руїну, в якій опинилася Україна після сімох декад комуні-московської влади. Контрастуючи сучасне з минулим, автор намагається підкреслити оту спадкову нерозривність гідних і негідних сторінок нашого буття. Використовуючи славні постаті нашої історії, Яр Славутич утотожнює їх із постатями сучасної доби, яких називає правооборонцями. Згадуючи Івана Дзюбу, поет порівнює його до «хортицького дуба»: «Так проти шашелів хортицький дуб — Стоїть відпорно, запорожцям любий». Пригнічуючий стан у Криму, з його «захисниками» російсько-мовного населення, яке було цілево там поселене московськими шовіністами для зросійщення того півострова, та своїми ж там запроданцями, які відцуралися від рідного та з'єдналися зі «захисниками»-москалями, Яр Славутич порівнює їх до «татарських людей», на яких кличе легендарного месника Івана Сірка, що колись порубав на Поганому Полі своїх потатарщених земляків.

Майже всі поезії невеличкої збірки «Шаблі тополь» наповнені глибоким патріотизмом і любов'ю до свого народу, голосять нашу остаточну побіду над тими негодами, які запанували сьогодні в нашій незалежній державі. Поетично обдарований автор створив кожную з його поезій цікавою та доступною для зрозуміння змісту всім читачам, незалежно від часто вживаних історичних висловів чи архаїчних форм, якими в сучасну добу майже не користуються поети, вишукуючи модерністичні форми.

Саме тому поезії Яра Славутича є і будуть привабливими для багатьох тих, які розуміють велику майстерність поета чітко передати словами образи епох у всій їхній красі та відчутти багатство поетичних засобів, що показують таємничий вияв творчої душі поета.

Збірка «Шаблі тополь» нараховує понад дев'яносто сонетів, вона невеликого розміру, чепурно оформлена, характерна також тим, що написана під свіжими враженнями з часу, коли український народ відновлював незалежність рідної держави, свідком чого був поет, який перебував тоді довго в Києві, їздив майже по всій Україні.

Поряд з історичною чи публіцистично-гострою тематикою, як це згадується у видавничій анотації, шовковим прядивом снується чиста й ніжна українська лірика, яка відзеркалює внутрішні духові почування поета. Ця лірика єднається в унісон із його революційно-національною принциповістю задля української правди, для України нашого народу.

Оця десята з черги збірок Яра Славутича — «Шаблі тополь» — перша книжка його поезій, що надрукована в Києві, у незашежній українській друкарні; попередні видано в Канаді.

Достойному Ярові Славутичеві складаємо глибоке признання за його сонети й бажаємо енергії та наснаги в його творчій праці для тих, які пробудилися до священної праці в незалежній державі.

(Адреса видавництва, де можна набути цю книжку: 252054 Київ — 54 вул. Чкалова, 52, книгарня «Український письменник»).

Анатоль БЕДРІЙ

ПІДРУЧНИК КАНДИДАТАМ У ПОЛІТИКУ

Богдан Стебельський, «Ідеї і творчість», Серія Канадського Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, т. 32, Торонто, 1991, ст. 352

Ця вельми цікава книга включає 24 вибрані статті, біографічні замітки про автора редакторки збірника Олександри Ю. Копач, бібліографічний список статей і есеїв Б. Стебельського, що начислює 227 позицій, і прикінці кілька коментарів комуно-російської преси проти автора.

Богдан Стебельський є ученим, митцем, громадським діячем, публіцистом і редактором праць націоналістичного світосприймання, зокрема революційного напрямку, якого найвизначнішими представниками і реалізаторами були Дмитро Донцов, Ярослав Стецько і Степан Бандера. Він визначний мистецтвознавець і літературознавець. Зваживши всі ті різні аспекти його творчої думки і праці, то біографічні дані у «Слові редактора» неvistарчальні.

Ядром збірки є вісім статей на різні теми творчості Тараса Шевченка. Автор не лише звеличує нашого генія з різних поглядів, але й розгортає його націоналістичну ідеологію на багатьох добірних прикладах із поезії і прози. Його висновки дуже тожонні з висновками про Тараса Шевченка глибинного мислителя й ідеолога Дмитра Донцова.

У статті «Слово Шевченка на сторожі нації» автор ставить нашого генія на другому місці після Ісуса Христа-Спасителя. Стебельський називає його: «наш Законодавець», «наш Лікар», «наш Пророк», «Батько народу», «на Шевченка зійшов Дух Святий». Наголошені такі твердження: «Шевченко не може простити своїм братам живим, а навіть мертвим, за довірливість ворогам», «у Шевченка дуже виразно поставлена проблема яничарства... окупанти хочуть знищити Івана Гонту (Гайдамаки), народжене дитя революції, як Ірод прагнув знищити Христа... Союзником ворога є Іван-Яничар». Стебельський висновує: «Не може бути компромісу з ворогом! Не може бути єдності з капітулянтами!»

У статті «Шевченко і його нарід християнський» є такі висновки: «Шевченко, не лише син України, українського народу, його духовий вицвіт, як поет, але теж апостол Правди нації, Богом даної їй місії». А далі: «Шевченко прийшов у свою націю, як післанець Божий». Змістовна стаття закінчується словами: «...його місія визволення його народу продовжується на землі так довго, поки Україна не стане вільною. Тоді аж він все покине і полине до самого Бога, молитися!» Ця думка присвічує усім тим націоналістам-революціонерам, які не задовольняються ілюзіями паперових декларацій про державну незалежність України від Росії.

Стаття «Советська інтерпретація Шевченкового Заповіту» показує протиставлення: з одного боку «Шевченкова незрівняна революційна

сила українського народу... людина великого державницького розуму... Пророча місія Шевченка. Революційне слово Шевченка потрясло московською царською імперією...» А з другого боку — завдання Москви «приспати український нарід підробленим фальшивим Шевченком». У цій протиставленні автор бачить конфронтацію двох націй, конфронтацію добра і зла, конфронтацію правди і неправди.

Слідує обговорення Шевченкового розуміння хліборобської культури як основи української нації в студії «Хліборобські образи в метафорах Шевченка».

Знаменито виведена тема «Поняття батька і матері в поезії Шевченка», в якій переконливо пов'язані аналогії родини з нацією: «Бог символізує Правду. Він має епітет Батька-Творця природи, яку Шевченко називає донею Бога. Мати Божа — матір не лише Сина Божого, але й усіх людей, зокрема Війська Запорізького. Україна — матір українського народу. Нарід — це сини і дочки України. Україна — це земля українського народу, яка його породила. Провідник народу — батько. Цілий народ — це сім'я». Учений твердить, що таке сприймання своєї нації існує в Україні від віків. Стаття переповнена влучними Шевченковими думками.

На черзі обговорення етичної теми в статті «Концепція слави у творчості Шевченка». Вона нагадує своїми тезами і аргументами велику працю Дмитра Донцова «Дух нашої Давнини», що її звів у ідеологічне поняття етичного націоналізму Ярослав Стецько як імператив справжнього націоналіста, бо бути самим світоглядним націоналістом не вистачає.

Богдан Стебельський доводить у статті «Тарас Шевченко і археологія» тезу, що «Шевченкова багатогранна творчість... коріниться у глибокому минулому народу із перспективою понад сучасність у майбутнє... (бо) історію творить народ, що є ланцюгом ланок-поколінь, щільно пов'язаних зі собою ідеалами, інтересами та місією нації як цілості усіх поколінь мертвих, живих і ненароджених». Автор завважує: «Шевченко не був істориком, він був історіософом... (так само, як Д. Донцов).

Вартісною і вичерпною є стаття «Освіта Тараса Шевченка», з якої довідуємося, що він був високо-освіченою людиною, прямо з енциклопедичними знаннями, чим дорівнював найкраще освіченим людям Європи половини XIX століття.

У другій групі статей на загальні культурно-ідеологічні теми передує «Українська культура — джерело самобутності і світогляду українського народу». У ній є протиставлення двох націй — української і російської, двох національних культур, між якими йде довготривалий історичний зудар, бо українська культура — християнсько-хліборобська, а російська — матеріально-хигацька.

З повищою темою в'яжеться чергова стаття «Християнство і українська культура», в якій визначено, що сучасна українська культура є спадкоємницею культури княжої України-Руси, коли викристалізувалася наша нація, синтезуючи передхристиянську культуру з християнством. До цього циклу належить теж стаття «Доісторична скульптура як джерело визначення антропологічного

походження населення України» і наступна — «Зображення людини в українській літературі XI–XIII століть».

Після циклу про формування української нації та її вицвіт у геніальній творчості Тараса Шевченка, ініціатора сучасного українського націоналізму, слідують теми, пов'язані з XX століттям. Сюди зараховуємо «Світоглядові аналогії та розбіжності теоретиків українського націоналізму» (Дмитро Донцов, Юліян Вассиан, Юрій Липа, Антон Княжинський), від яких Стебельський відмежовує Вячеслава Липинського як українського державника-ненаціоналіста, в якого утопійній українській державі гармонійно співпрацюють українці й неукраїнці. Автор вважає проєкт Липинського нереальним, поскільки «колоністи можуть стати лояльними співтворцями тільки в існуючій державі автохтонів і то не завжди. Історія України потверджує і пам'ятає найглибше закорінений шовінізм імперських націй серед своїх колоністів на теренах підбитих народів». Учений подає своє розуміння нації як «найвищої органічної спільноти» та рушія змагання за національну державу. За Юрієм Липою, Стебельський трактує Липинського як нешкідливого утопіста-мрійника. Зате головним світоглядом та ідеологічним противником національної держави він вважає Михайла Драгоманова — «патріарха малоросійства», за яким пішов Володимир Винниченко. До цього циклу належить стисло опрацьована стаття про Юрія Липу.

До грона замітніших творців націоналістичної ідеології, теорії, літератури, мистецтва 1920–1930 рр. треба додати: Наталю Лівницьку-Холодну, Євгена Маланюка, Богдана Кравціва, Людмилу Старицьку-Черняхівську, Володимира Яніва, Олега Ольжича, Олену Телігу, Івана Габрусевича, Олесья Бабія, Дмитра Мирона, а понад усе — Ярослава Стецька. До групи культурних діячів революційно-націоналістичного напрямку 1940 рр. належать Йосип Позичанюк, Петро Василенко-Полтавець, Михайло Дяченко-Марко Боеслав, Ніль Хасевич-Бей-Зот і Марта Гай.

Останню групу статей творять теми про митців і мистецькі школи, згідно мистецькі течії (Михайло Бойчук і бойчуківці, Олександр Архипенко, Михайло Черешньовський, Володимир Баляс, Михайло Дмитренко, українці в Краківській академії мистецтв). Автор подає їх мистецькі силуетки і ролю в культурно-національному ставанні України до державного життя.

Малим редакційним недотягненням можна вважати брак поділу змісту на три-чотири групи-розвідки. Також, доцільно було подати при всіх статтях роки їх написання, що часом надається для дослідника. Бракує списку ілюстрацій, що улегшив би знайти відповідну світліну, а в книзі є вартісні відбитки.

Стиль автора дуже приступний для найширших читацьких кіл помімо того, що він обговорює різні складні наукові і теоретичні теми. Багато статей мають солідно опрацьовану бібліографію.

Книгу Богдана Стебельського *«Ідеї і творчість»* повинні вивчити не тільки кандидати на українських політиків, але й сьгоднішні керівники національно-політичного життя українського народу, учителі, мистецтвознавці, публіцисти та студенти політичних наук.

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.*

КАНАДА:

*The League of Ukrainians in Canada
140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 – BS AIRES.*

НІМЕЧЧИНА:

*"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain,
75261 PARIS Cedex 06.*

Офіційним представником «Визвольного Шляху»
в Чехії і Словаччині є *п. ред. Микола Шатилов.*

**»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-
ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ
ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. СЛУЖИТЬ
ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І РОЗБУДОВІ ТА
ОБОРОНІ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО ЖИТТЯ!
СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ,
ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА
РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.**
